

LIBER QUADRAGESIMUS.

q. 70 f. 209

I.

R DE MANUMISSIONIBUS R

SAEP

- 1 ULPIANUS libro sexto ad Sabinum. Placuit eum, qui [Pon. 37, 1. B. 48, 1, 1. Ep. 3 sch. 24] S calendas Ianuariis natus est, post sextam noctis pridie kalendas, quasi annum uicensimum 5 compleuerit, posse manumittere: non enim maiori uiginti annis permitti manumittere, sed minorem manumittere uetari: iam autem minor non est, qui diem supremum agit anni uicensimi.
- 2 IDEM libro septimo decimo ad Sabinum. Si heres deliberante lega- [Uat. 84. B. 48, 1, 2] S tario seruum legatum manumiserit, mox legatarius repudiauerit, manumissum liberum fore 10 placet¹.
- 3 PAULUS libro trigensimo nono ad edictum. Seruus pignori datus, etiamsi [B. 48, 1, 3] S debitor locuples est, manumitti non potest.
- 4 ULPIANUS libro sexto disputationum. Is qui suis nummis emitur epistula di- [B. 48, 1, 4] S norum fratrum ad Urbium Maximum in eam condicionem redigitur, ut libertatem adi- 15 piscatur. Et primo quidem nummis suis non proprio uidetur emptus dici, cum suos nummos seruus habere non possit; uerum conuentibus oculis credendum est suis nummis eum redemptum, cum non nummis eius, qui eum redemit, comparatur. proinde siue ex peculio, quod ad uenditorem pertinet, siue ex aduentio lucro, siue etiam amici beneficio uel libe- 20 ralitate uel prorogante eo uel repromittente² uel se delegante uel in se recipiente debitum redemptus sit, credendum est suis nummis eum redemptum: satis est enim, quod is, qui 25 emptioni suum nomen accommodauerit, nihil de suo inpendit. Si ab ignoto emptus sit, postea autem pretium suum optulerit, dicendum erit non esse audiendum: ab initio enim hoc agi debet, ut imaginaria fieret emptio et per fidem contractus inter emptorem et 30 seruum agatur. Siue igitur non hoc ab initio esset actum, ut suis nummis redimeretur, 35 4 sine hoc acto nummos seruus non dedit, cessabit libertas. Unde quaeri poterit, si, cum 5 hoc ab initio esset actum, emptor festinauit et pretium numerauit, an postea ei satisfacto 6 seruus constitutione uti possit: et puto posse. Proinde et si ei nummos prorogauit emptor, 7 cum ei parauerit, poterit ad libertatem peruenire. Siue autem exprimetur in contractu (uelut in emptione) hoc 'ut manumittatur' siue non exprimatur, uerius est libertatem com- 30 petere. Ergo et si forte quis sic comparauerit suis nummis, ne eum manumittat, benigna F(XYZMOC)

¹ idemque et si heres (herede cod.) deliberante legatario manumittat (manumittatur cod.), mox legatarius repudiauerit: nam et hoc casu liberum fore ait (scil. Marcellus) Uat.

² promittente (u. i.)?

4 qui ... 5 natus est] sic X⁴OC cum BS: ó ... γεννηθείς, qui ... natus FX²YM 6 uig. annis 'uiginti' F² 7 supremum F 13 locu- 17 ple est] locuples (om. est) F, locuples sit XZMOC, sit locuplex Y 14 qui 'nūis F² 17 conhibentibus F 20 eo] ea F² | repre- 31 qui's sic F²

mένου 24 emptorum F² 27 esset] cesseret F: ἐξ ἀρχῆς τούτου πεπραγμένου BS (Dor.) | nu- 31 mer ē auit F² 29 parauerit] F² cum BS: ὅτε πληρώσει ἀγόνων ὁ οἰκέτης, paruerit F² | exprimatur F² | in contractu uelut in em- 31 ptione] ἐν τῷ suis nummis ἀγορασίᾳ BS (Dor.)

est opinio dicentium hunc ad libertatem peruenire, cum et nomen emptionis imagina-
8 iste emptor accommodet et praeterea nihil ei absit. Nihil autem interest, a quo quis suis
nummis ematur, a fisco uel ciuitate uel a priuato, cuiusque sit sexus is qui emit. sed et
si minor sit uiginti annis qui uendidit, interueniet constitutio. nec comparantis qui dem
actas spectatur: nam et si pupillus emat, aequum est eum fidem implere, cum sine da-
9 eius hoc sit futurum. idem et si seruus est. In illis sane seruis non interuenit constitutio,
qui in totum perduci ad libertatem non possunt, ut puta si exportandus uel hac lege ue-
10 nierit (uel testamento hanc condicionem acceperat), ne umquam manumitteretur. Suis
autem nummis redemptus etsi totum pretium non numerauit, ex operis tamen ipsius ac-
cesserit aliquid, ut repleri pretium possit, uel si quid suo merito adquisierit, dicendum 10
11 est libertatem competere. Quod si partem suis nummis redimeret, cum partem serui ha-
beret, ad constitutionem non pertinebit, non magis quam qui, cum proprietatem haberet, l. 209
12 usum fructum redemit. Sed qui, cum fructarius eset, proprietatem redemit, in ea con-
13 ditione est, ut ad constitutionem pertineret. Sed et si duo seruum redemerint, alter pro-
priis nummis, alter nummis serui, dicendum erit constitutionem cessare: nisi forte is qui 15
14 propriis nummis redemit manumittere fuerit paratus. Sed et si partem quis redemit, p. 209
altera ex causa lucrativa accesserit, dicendum erit constitutionem locum habere.

5 MARCIANUS libro secundo institutionum. Si quis dicat se suis numinis [B.48, 1, 5] S⁵ emptum, potest consistere cum domino suo, cuius in fidem confugit, et queri, quod ab eo non manumittatur, Romae quidem apud praefectum urbis, in prouincia uero apud praesides ex sacris constitutionibus diuorum fratrum, sub ea tamen denuntiatione, ut is seruum, qui hoc intenderit nec inpleuerit, in opus metalli detur, nisi forte dominus reddi eum sibi maluerit, utique non maiorem ex ea causa poenam constituturus. Sed et si rationibus redditis liber esse iussus fuerit, arbiter inter serum et dominum, id est heredem, datur de rationibus excutiendis.

6 ALFENUS UARUS libro quarto digestorum. Seruus pecuniam ob libertatem [B.48, 1, 6] s
pactus erat et eam domino dederat: dominus prius quam eum manumitteret, mortuus erat
testamentoque liberum esse iusserat et ei peculium suum legauerat. consulebat, quam pec-
uniam domino dedisset ob libertatem, an eam sibi heredes patroni reddere deberent
necne. respondit, si eam pecuniam dominus, posteaquam accepisset, in suae pecuniae ra-
tionem¹ habuisset, statim desisse eius peculii esse: sed si interea, dum eum manumitteret,
acceptum seruo rettulisset, uideri peculii fuisse et debere heredes eam pecuniam manumisso
reddere.

7 IDEM libro septimo digestorum. Duo filii familias peculiares seruos separatim [B.48, 1, 7 S] uterque habebant: ex his alter seruulum suum peculiarem uiuo patre manumisit: pater⁴⁵ utriusque testamento peculium paelegauerat. quaerebatur, seruus iste utrum amborum, an eius a quo manumissus erat libertus esset. respondit, si prius testamentum pater fecisset, quam filius eum liberum esse iussisset, unius esse libertum, ideo quod eum quoque in peculio legasse uideretur: sed si postea testamentum pater fecisset, non uideri eam mentem F(XYZMOC)

¹ rationale (*Hal.*)?

1 cum et nomen *seq.*] ἐπειδὴ καὶ εἰκονικῶς
τῷ ὀνόματι προκιχρᾶ [immo ἀποχρήται] ὁ ἀγο-
ραστὸς *BS* (*Dor.*) 2 ac^c ommodet *F*⁴ | pre-
terea *F*⁷ ut puta si exportandus *seq.*] τι
ἢ γὰρ εἰ ξερπανδεῖς ἐπράθη ἡ ἐπὶ τοιοῦτῳ
συμφώνῳ ἐπράθη, ὥστε μηλέποτε ἐλεγθερωθῆ-
ναι, ἢ ἐν διαθήκῃ *cet. BS* (*Dor.*) 8 περὶ οὐ-
quam *F*² 10 suo] sua *F*⁴ 12 propriā etā-
tem *F*⁴ 13 qui] *F*² cum *BS*: ἐαν ... ὁ μόνον
ἔχων ... τὸν ὄγευφρογύκτον ἀγράριον νούμμοις
τοῦ οἰκετοῦ τὴν προπτεταρίαν ἀγτοῦ, quid *F*¹ |
propriā etātem *F*⁴ 14 seruo] *F*² 16 quis
redemīt] *F*⁴ 18 sed suis *F*⁴ 19 emptum]

septum F² 24 inter] sic sec. BS: ~~ΜΕΤΑΙΓΝΗΣΙ~~
άγτον καὶ τοῦ κληρονόμου, in *F* 26 *alphenus F¹*,
ob libertatem acceptus pactus erat *F²*, ob
libertatem acceperat *XYZMOC*, al. *acceper-*
rat, al. *pactus erat*. *Acessus:* ΣΥΝΕΦΩΝΗΣΕΙ
οίκετης χρήματα δούναι τῷ ίδιῳ δεσπότῃ γένερ-
τις ἐλευθερίας αὐτοῦ BS 28 *testamento*
qu'a e' *F²* | *consulebatur F¹:* καὶ ἥρωτηθι οἱ
Seruius BS (*Dor.*), cf. vol. 1 p. 566 ad u. 20.
similiter *Dorotheus reliata apud Africanum tri-*
buere solet Juliano 31 dum] dem F¹ 32 here-
pater] patre F²

eius fuisse, ut eum, qui manumissus esset, legaret eumque seruum, quoniam praelegatus non esset, mortua patre amborum seruum fuisse.

MARCIANUS libro tertio decimo institutionum. Qui poenae serui efficiuntur, [B. 48, 1, 8] S indubitate manumittere non possunt, quia et ipsi serui sunt. Sed nec rei capitalium criminum manumittere seruos suos possunt, ut et senatus censuit. Diuus quoque Pius Calpurnio 5 rescripsit libertates ab eo, qui iam lege Cornelii damnatus esset uel, cum futurum prospiceret ut damnaretur, seruis datas non competere. Sed ne quidem illos ad iustum liberatatem peruenire diuus Hadrianus rescripsit, qui ideo manumissi sunt, ut criminis subtraherentur. ⁹

PAULUS libro singulari regularum. Seruus hac lege uenditus, ne manumittit [B. 48, 1, 9] Sf tatur, uel testamento prohibitus manumitti, uel a praefecto uel a praeside prohibitus ob aliquod delictum manumitti ad libertatem perduci non potest.

IDEM imperialium sententiarum in cognitionibus prolatarum ex libris sex libro [B. 48, 1, 10] A secundo. Aelianus debitor fiscalis Euemerijam ancillam ante annos multos emerat hac f. 210 lege, ut manumitteret, eamque manumiserat: procurator cum bona debitoris non sufficientia 15 quaereret, etiam Euemeriae status quaestionem faciebat. placuit non esse iuri fisci locum, quo omnia bona debitorum iure pignoris tenerentur, quia ea lege empta est, et, si non manumitteretur, ex constitutione diu Marci ad libertatem perueniret.

IDEM libro sexagensimo quarto ad edictum. Seruum, qui sub condicione [B. 48, 1, 11] E legatus est, interim heres manumittendo liberum non facit. ²⁰

IDEM libro quinquagensimo ad edictum. Lege Fabia prohibetur seruus, qui [B. 48, 1, 12] E plagiū admisit, pro quo dominus poenam intulit, intra decem annos manumitti. in hoc tamen non testamenti facti tempus, sed mortis intuebimur.

POMPONIUS libro primo ex Plautio. Seruus furiosi ab adgnato curatore manumitti non potest, quia in administratione patrimonii manumissio non est. si autem ex 25 fdeicommissi causa deberet libertatem furiosus, dubitationis tollenda causa ab adgnato tradendum seruum, ut ab eo cui traditus esset manumittatur, Octauenus ait.

PAULUS libro sexto decimo ad Plautium. Apud eum, cui par imperium est, manumittere non possumus: sed praetor apud consulem manumittere potest. Imperator cum seruum manumittit, non uindictam imponit, sed cum uoluit, fit liber is qui 30 manumittitur ex lege Augusti.

MARCELLUS libro uicensimo tertio digestorum. Mortis causa seruum manumitti posse non est dubitandum. quod non ita tibi intellegendum est, ut ita liber esse inbeatitur, ut, si conualuerit dominus, non fiat liber, sed quemadmodum si uindicta eum liberaret absolute, scilicet quia moritum se putet, mors eius exspectabitur¹, similiter et 35 in hac specie in extremum tempus manumissoris uitae confertur libertas, durante scilicet (propter mortis causae tacitam condicionem) uoluntate manumissoris: quemadmodum cum rem ita tradiderit, ut moriente eo fieret accipientis, quae² ita demum alienatur, si donator in eadem permanserit uoluntate. ³⁹

MODESTINUS libro primo regularum. Si consentiente patre filius minor annis [B. 48, 1, 16] E

F(XYZMOC)

¹ mors eius exspectabitur *del.* (u. i.) ² quae *del.*

6 esse't' F² 10 singula'ri regula'rum F² αγ̄τοῦ, οὗτος καὶ ἐν τῷ θέματι εἰς τὸν
13 l. 10 continua'nt antecedenti F² 15 sufficien'cia'm' F² 16 quaestionum F² | iuri's' F² ἔσχατον χρόνον τῆς ζωῆς τοῦ δεσπότου καταφέ-
21 fauia F² 24 ab adgnato curatore m' bis ρεται ἐλεύθερία BS (Dor.). appareat Marcellum
F² | manumitt'o'i F² 28 par] F², per F² comparare manumissionem factam a moriente et
30 manumittit' F² 34 sed quemadmodum ... manumissionem mortis causa (cf. 39, 6, 42, 1): at hoc uerum non est in illa mortem expectari
36 libertas] idem Graeci: καὶ ὅσπερ εἰ uindicta αὐτὸν ἀλεύθερωσεν ἀπολελυμένως ἔπει δὲ [immo
37 mortis causalē] quasi legeretur mortis causa donationis, uertit Dorotheus: διὰ τὴν σιωπήραν
τῆς δεσπότης αὐτοῦ, περιμένομεν τὴν τελεγήν αἰρεσιν τῆς μόρτης καγάσα Δωρέας BS

uiginti seruum eius manumiserit, patris faciet libertum et uacat causae probatio ob patris consensum.

- 17 IDEM libro sexto regularum. Serui, quos filius familias in castris quaesiuit, [B. 48, 1, 17] *E*
non in patris familia computabuntur: nec enim pater tales filii seruos manumittere poterit. 4
- 18 GAIUS libro duodecimo ad legem Iuliam et Papiam. Eum qui uenierit uen- [B. 48, 1, 18] *E*
ditor et promissor quem promiserit manumittere possunt.
- 19 PAPINIANUS libro trigensimo quaestionum. Si quis ab alio nummos acceperit, [B. 48, 1, 19] *P*
ut seruum suum manumittat, etiam ab iniuita libertas extorqueri potest, licet plerumque
pecunia eius numerata sit, maxime si frater uel pater naturalis pecuniam dedit: uidebitur
enim similis ei qui suis nummis redemptus est. 10
- 20 IDEM libro decimo responsorum. Causam minor uiginti annis, qui seruum [B. 48, 1, 20] *P*
donatum manumittendi gratia accepit, ex abundantia probat post diui Marci litteras ad
1 Aufidium Uictorinum: etenim, si non manumiserit, ad libertatem seruus perueniet. Non
idem in fideicommissaria libertate iuris est, cuius causam minor debet probare: nam libertas 14
2 nisi ita manumisso non competit. Puellam ea lege uendidit, || ut post annum ab emptore 15
manumitteretur: quod si non manumisisset, conuenit, ut manum¹ iniceret aut decem
aureos emptor daret. non seruata fide nihilo minus liberam ex sententia constitutionis
fieri respondit, quoniam manus iniectione plerumque auxillii ferendi causa interuenit: itaque
3 nec pecunia petetur, cum emolumentum legis uoluntatem uenditoris secutum sit. Tempore
alienationis conuenit, ut homo libertatis causa traditus post quintum annum impletum ma- 20
numitteretur et ut certam mercedem interea menstruam praeberet. condicionem libertati
mercedes non facere, sed obsequio temporariae seruitutis modum praestitutum esse respondi:
neque enim in omnibus libertatis causa traditum comparari statulibero.
- 21 IDEM libro tertio decimo responsorum. Seruum dotalem uir qui soluendo [B. 48, 1, 21] *P*
est constante matrimonio manumittere potest: si autem soluendo non est, licet alios
creditores non habeat, libertas serui impeditur, ut constante matrimonio deberi dos in-
tellegatur.
- 22 IDEM libro secundo definitionum. Nepos ex filio uolun- [B. 48, 1, 22. cf. BS. 28, 4, 21 sch. 12]
tate aui ut filius uoluntate patris potest manumittere, sed manumissus patris uel aui li-
bertus est.
- 23 PAULUS libro quinto decimo responsorum. Gaius Seius Pamphilam hac lege [B. 48, 1, 23]
emit, ut intra annum manumitteretur: deinde intra annum Seius seruus pronuntiatus est:
quaero, an ex lege uenditionis finito anno Pamphila libertatem consecuta sit. Paulus
respondit, cum ea condicione ancillam emptam domino adquisitam, cum qua condicione
nenisse proponeretur.
- 24 HERMOGENIANUS libro primo iuris epitomarum. Lege Iunia Petronia, si dis- [B. 48, 1, 24]
1 sonantes pares iudicum existant sententiae, pro libertate pronuntiari iussum. Sed et si
testes non dispari numero tam pro libertate quam contra libertatem dixerint, pro libertate
pronuntiandum esse saepe constitutum est.

F(XYZMOC)

¹ uendor *ins.* (*u. i.*)

1 et uacat (uagat *F*) causae probatio] *FX'Z'C*
cum *BS*: οὐκέτι δεόμεθα τὴς καύσαε προβα-
tionoc, et ualet causae probatio *X'*, et ualet
cat (ualet *F'*) causae probatio et ualet manumisio *YZ'MO* 3 quaesiuit (sic) *F'* 4 pa-
tris familiae *F'*: ἐν τῷ τοῦ πατρὸς φαμiliā
BS (*Dor.*) 6 et promissor quem] *XZC*, et
promissor et quem *FYM*, et promissor qui-
dem *M* 9 si] sit *F'* 14 fideicommissa-
ria m' *F'* 16 uti manum iniceret *seq.*] ἡ χείρα
ἐπιβαλλεῖν αὐτῇ τὸν πράτην ἡ δέκα νομίσματα
δούναι τὸν ἀγοραστὸν *BS* (*Dor.*) 17 senten-
tia m' *F'* 20 impletum' *F'* 22 esse restit'

respondi *F'* 23 statulibero] *sic XMO'C cum*
BS: οὐδὲ γὰρ ἐν πάσι χρή συγκρίνεσθαι τῷ
statouλιβερὶ τὸν ἐπὶ αἱρέσι ἐλεγθερίας πιπρ-
σκόμενον, statuliberum *FY* 24 uir's qui *F'*
31 Paulus] Παύλος *B* idque *confirmat ordo*
locorum et *u. 33*, idem *F'* 32 seru'us *F'*
33 uenditionis 'ex fid' finito *F'* 36 iunia pa-
tronia *F*, τούτῳ γὰρ Iulia Petronia νόμος ἐκ-
λεγεν *BS*: *hodie de nomine constat, postquam*
tituli docuerunt a. 19 p. Chr. secundo semestri
fasces tenuisse M. Iunium Silanum P. Petronium
(cf. Borghesi opp. 3, 358: Henzen ann. dell' Inst.
1867, 294)

GAIUS libro primo de manumissionibus. Iuris ratio efficit, ut infantibus [B. 48, 1, 25] P quoque competit libertas.

IAUOLENUS libro quarto ex posterioribus Labeonis. Serum furiosum omni [B. 48, 1, 26] E genere manumissum ad libertatem perduci putat posse Labeo.

II.

R DE MANUMISSIS UINDICTA R

SEP

POMPONIUS libro primo ad Sabinum. Apud praetorem eundemque tutorem [B. 48, 2, 1] S posse pupillum ipso auctore manumittere constat.

ULPIANUS libro octavo decimo ad Sabinum. Si minor sit annis uiginti fructarius, an consentire libertati possit? et puto consentiendo posse ad libertatem perducere. [B. 48, 2, 2] S 10

IDEM libro quarto disputationum. Si heres serum legatum manumittat, mox [B. 48, 2, 3] S repudiet legatarius, retro competit libertas. idemque est et si duobus pure seruus legetur et post alterius manumissionem alter repudiauerit: nam et hic retro libertas competit.

IULIANUS libro quadragensimo secundo digestorum. Si pater [cf. Paul. 40, 9, 15, 1. B. 48, 2, 4] S filio permiserit serum manumittere et interim decesserit intestato, deinde filius ignorans 15 patrem suum mortuum libertatem imposuerit, libertas seruo fauore libertatis contingit, cum non appareat mutata esse domini uoluntas¹. sin autem ignorantie filio uetusset pater per nuntium et antequam filius certior fieret, serum manumississet, liber non fit. nam ut filio manumittente seruus ad libertatem perueniat, durare oportet patris uoluntatem: nam f. 211 si mutata fuerit, non erit uerum uolente patre filium manumississe. Quotiens dominus 20 serum manumittat, quamuis existimet alienum esse eum, nihil minus uerum est uoluntate domini serum manumissum et ideo liber erit. et ex contrario si se Stichus non putaret manumittentis esse, nihil minus libertatem contingere. plus enim in re est, quam in existimatione et utroque casu uerum est Stichum uoluntate domini manumissum esse. idemque iuris est et si dominus et seruus in eo errore essent, ut neque ille se dominum 25 2 nec hic se serum eius putaret. Minor uiginti annis dominus nec communem quidem serum sine consilio recte manumittit. PAULUS notat: sed si pignori obligatum sibi minor uiginti annis manumitti patiatur, recte manumittitur, quia non tam manumittere is quam non impedit manumittentem intellegitur.

5 IULIANUS eodem libro. An apud se manumittere possit is qui consilium prae- [B. 48, 2, 5] S beat, saepe quaesitus est. ego, qui meminsem Iauolenum praeceptorem meum et in Africa et in Syria seruos suos manumississe, cum consilium praeberet, exemplum eius secutus et in praetura et consulatu meo quosdam ex seruis meis uindicta liberaui et quibusdam praetoribus consulentibus me idem suasi.

6 IDEM libro secundo ad Urseum Ferocem. Seruus communis quin a mino- [B. 48, 2, 6] S ribus uiginti annis dominis possit apud consilium manumitti, quamuis unus ex sociis cau- sam adprobauerit, dubium non est.

7 GAIUS libro primo rerum cottidianarum siue aureorum. Non est omnino ne- [B. 48, 2, 7] S cesse pro tribunali manumittere: itaque plerumque in transitu serui manumitti solent, cum F(XYZMOC)

¹ Iulianus ait ... non fieri eum liberum Paulus l. c.

3 omni genere manumissum] κατὰ πᾶν γένος
ἴλευθερίας BS (Dor.) 4 posse] εσσε F¹
8 pupillum] quasi esset pupillam uertit Doro-
theus: ἀνθεὸς κόρη: at Anonymous aliter: εὰν ὁ
ἄρχων ἐπίτροπός μοι ἦν | ipsum F² 10 con-
sentiendo m' F³ 19 uoluntate m' F⁴ 23 qua'm'
in F⁵ 24 uoluntate m' F⁶ 30 iulianus eo-
dem libro del. F⁷: Ιούlian. B conuenitque ca-
pitum numeratio apud Graecos cum recepta |
praebeat F⁸ 31 saep a'e F⁹ | ego qui me-

minissem] Russardus, ego quem meminis-
sem F, que meminissem M¹, egoque memini XYZM²O, egoque quidem memini C: καὶ
μέμνημαι, φησίν Ιούlianος BS(Dor.) 33 meo's
quosdam F³ 34 uasist' F⁴ 36 quamuis ...
37 adprobauerit FXY⁵, quamuis ... non ap-
probauerit (probauerit C) Y⁶MOC: ἡνίκα ...
ο εἰς μόνος δεσπότης εὔλογον αἰτιῶν ἐπὶ αὐτῷ
δοκιμάσει BS (Dor.) similiterque B

- aut lauandi aut gestandi aut ludorum gratia prodierit praetor aut proconsul legatusue Caesaris.
- 8 ULPIANUS libro quinto ad edictum. Ego cum in uilla cum praetore fuisse, [B. 48, 2, 8] ^E
passus sum apud eum manumitti, et si lictoris praesentia non esset.
- 9 MARCIANUS libro tertio decimo institutionum. Iusta causa manumissionis est, [B. 48, 2, 9] ^E
1 si periculo uitiae infamiaeue dominum seruus liberauerit. Sciendum est, qualiscumque causa
probata sit et recepta, libertatem tribuere oportere: nam diuus Pius rescripsit [Cod. 7, 1, 1] ^E
causas probatas reuocari non oportere, dum ne alienum seruum possit quis manumittere:
nam causae probationi contradicendum, non etiam causa iam probata retractanda est. ^E
- 10 IDEM libro tertio regularum. Surdi uel muti patris filius iussu eius manu- [B. 48, 2, 10] ^S
mittere potest: furiosi uero filius non potest manumittere.
- 11 ULPIANUS libro sexto de officio proconsulis. Si minor annis uiginti manu- [B. 48, 2, 11] ^S
mittit, huiusmodi solent causae manumissionis recipi: si filius filiae frater sororue natu-
ralis sit ¹⁴
- 12 IDEM libro secundo ad legem Aeliam Sentiam. uel si sanguine eum con- [B. 48, 2, 12] ^S
tingit (habet enim ratio cognationis):
- 13 IDEM libro ¹ de officio proconsulis. si collactaneus, si educator, si paedagogus [B. 48, 2, 13] ^S
ipsius, si nutrix, uel filius filiae cuius eorum, uel alumnus, uel capsarius (id est qui portat
libros²), uel si in hoc manumittatur, ut procurator sit, dummodo non minor annis decem
et octo sit. praeterea et illud exigitur, ut non utique unum seruum habeat, qui manu- ¹⁰
mittit. item si matrimonii causa uirgo uel mulier manu[mittatur], exacto prius iureiurando, f. 21¹
ut intra sex menses uxorem eam duci oporteat: ita enim senatus censuit.
- 14 MARCHIANUS libro quarto regularum. Alumnos magis mulieribus conueniens [B. 48, 2, 14] ^S
est manumittere: sed et in uiris receptum est satisque est³ permitti eum manumitti, in
1 quo nutriendo propensiorem animum fecerint. Sunt qui putant etiam feminas posse matri- ¹⁵
monii causa manumittere, sed ita, si forte conseruus suns in hoc ei legatus est. et si
spado uelit matrimonii causa manumittere, potest: non idem est in castrato.
- 15 PAULUS libro primo ad legem Aeliam Sentiam. Etiam condicionis implendae [B. 48, 2, 15] ^S
causa minori uiginti annis manumittere permittendum est, ueluti si quis ita heres institutus
1 sit, si seruum ad libertatem perduxerit. Ex praeterito tempore plures causae esse pos- ²⁰
sunt, ueluti quod dominum in proelio adiuuauerit, contra latrones tuitus sit, quod aegrum
sanauerit, quod insidias detexerit. et longum est, si exequi uoluerimus, quia multa merita
incidere possunt, quibus honestum sit libertatem cum decreto praestare: quas aestimare
2 debet is, apud quem de ea re agatur. Plures uindicta pariter manumitti possunt et suf-
3 ficit praesentia seruorum, ut uel plures manumitti possint⁴. Absens quoque causam pro- ²⁵
4 bare per procuratorem poterit. Si duo matrimonii causa manumittent, recipi causa non
5 debet. Hi qui in Italia uel alia prouincia domicilium habent, apud alterius prouinciae [B]
praesidem consilio adhibito manumittere possunt.
- 16 ULPIANUS libro secundo ad legem Aeliam Sentiam. Illud in causis probandis [B. 48, 2, 16] ^S
meminisse iudices oportet, ut non ex luxuria, sed ex affectu descendentes causas probent: ⁴⁰
neque enim deliciis, sed iustis affectionibus dedisse iustum libertatem legem Aeliam Sen-
F(XYZMOC)

¹ sexto ins. ² id est qui portat libros non est Ulpiani ³ que est del. ⁴ ut uel plures
manumitti possint del.

3 edictum 'praetoris' F⁴ 8 oportere] oportet F
9 probationi] C, probationis *XYZMO*: ἀντι-
λέγειν τὰς αἵτιας δυνάμεθα BS (Dor.) | cau-
sa'm' F⁴ 15 sent'en'iam (sic) F⁴ 16 habe-
tur enim ratio cognationis] ποιούμεθα ἢ π λό-
γον καὶ τὰς πρὸς ἀσύλους συγγενεῖας BS (Dor.)
17 educatur F⁴ | si paedagogus ipsius] quasi
eeset ipsius filiorumue eius uertit *Dorotheus*
omissa nutricia mentione: ἡ παιδαργωτὸς ἀγτοῦ

rionen ἡ τῶν τέκνων ἀγτοῦ: at in domino
minore XX annorum hoc uix aptum 18 si t
nutrix F⁴ 19 decem (dotem F⁴) et octo
sic FMO cum B et BS, x (xx X*) et vii
XYZC, quoniam septem et decem Inst. 1, 6, 5
cum Theophilo 22 manses F⁴ 30 sit si
sit F 31 proelia F* | aegrum] F cum BS, eum
fXYZMOC 32 san' e'auerit F⁴ 35 ab'e'sens F⁴
39 legem iuliam aeliam F⁴ 40 pro'h'i'bent F⁴

- 1 **tiam credendum.** Si quis minori uiginti annis hac lege seruum dederit aut pretio accepto
uel donationis causa, ut eum liberum faciat, potest ille causam manumissionis istius pro-
bare, hoc ipsum allegans legem datam, et perducere ad libertatem: ergo hic debet ostendere
hoc inter ipsos actum, ut proinde uel ex lege donationis uel ex affectione eius qui
dedit res aestimetur. 5
- 17 **PAULUS** libro quinquagesimo ad edictum. Apud proconsulem, postquam urbem *E*
egressus est, uindicta manumittere possumus: sed et apud legatum eius manumittere
possumus.
- 18 **IDEM** libro sexto decimo ad Plautium. Apud filium familias magistratum [B. 48, 2, 17] *E*
1 manumitti potest, etiamsi ipse filius familias manumittere non potest. Apud collegam [B. 10]
2 suum praetor manumittere non potest. Filius quoque uoluntate patris apud pa- [B. 48, 2, 17]
trem manumittere poterit.
- 19 **CELSUS** libro uicensimo nono digestorum. Si minor annis apud consilium [B. 48, 2, 18] *E*
matrimonii causa praegnatem manumiserit eaque interim pepererit, in pendentia erit, seruus
an liber sit, quem ea peperit. 15
- 20 **ULPIANUS** libro secundo de officio consulis. Si rogatus sit minor uiginti [B. 48, 2, 19] *E*
quinque¹ annis manumittere per fideicommissum, incunctanter debet ei permitti, nisi si
proprium seruum rogatus fuit manumittere: hic enim conferenda erit quantitas emolumenti,
quae ad eum peruenit ex iudicio eius qui rogauit, cum pretio eorum quos rogatus est 19
1 manumittere. Sed et si hac lege ei seruus fuerit donatus, ut manumittatur, permittendum f. 212
erit manumittere, ne constitutio diui Marci superueniens cunctationem consulis dirimat.
2 Matrimonii causa manumittere si quis nelit et is sit, qui non indigne huiusmodi condicioris
3 uxorem sortitus sit, erit ei concedendum. Mulieri quoque uolenti suum filium naturalem
4 uel quem ex supra scriptis manumittere permittendum esse Marcellus scribit. Consul apud
se potest manumittere, etiamsi euenerit, ut minor annis uiginti sit. 25
- 21 **MODESTINUS** libro primo pandectarum. Apud praefectum Aegypti possum seruum manu- *Ef*
mittere ex constitutione diui Augusti.
- 22 **PAULUS** libro duodecimo quaestionum. Pater ex prouincia ad filium sciens [B. 48, 2, 20] *P*
Romae agentem epistulam fecit, quae permisit ei, quem uellet ex seruis, quos in ministerio
secum hic habebat, uindicta liberare: post quam filius Stichum manumisit apud praetorem: 30
quaero, an fecerit liberum. respondi: quare non hoc concessum credamus patri, ut per-
mittere possit filio ex his, quos in ministerio haberet, manumittere? solam enim electionem
filio concessit, ceterum ipse manumittit.
- 23 **HERMOGENIANUS** libro primo iuris epitomarum. Manumissio per lictores hodie domino *P*
tacente expediri solet, et uerba solennia licet non dicantur, ut dicta accipiuntur. 35
- 24 **PAULUS** libro secundo ad Neratium. Pupillus qui infans non est apud con- [B. 48, 2, 21] *P*
sillium recte manumittit. **PAULUS:** scilicet tutore auctore, ita tamen, ut peculium eum non
sequatur.
- 25 **GAIUS** libro primo de manumissionibus. Si tutoris habendi causa pupillus [B. 48, 2, 22] *P*
- F(XYZMOC)**
-
- ¹ quinque del. (u. i.)

1 'h'ac lege *F*² 2 manumissioni'bu's
illiu'stius (*sic F*⁴, illius correctione m. 1 ne-
glecta *F*²) pro'h'bare (*sic F*², manumissionis
istius (istius om. O, illius C) probare *X*
YZMOC: Δύναται εγέλογον αἰτιαν τῆς ἐλεγθερίας
εἰπεῖν οἱ Ἑλλάττων *BS* (*Dor.*) 5 aestimatur
(*sic*) *F*² 7 sed et (sed *Y*, sed non *O* propter
D. 1, 16, 2, 1) apud legatum eius manumittere
possimus] *sic mei*: uerba ex quo prouinciam
ingressus (egressus *Y*) est add. *Y'M*⁴, ille ad-
iecta nota M(artini) 11 suam *F*² | praetor'e'
*F*⁴ | non potest ... 12 manumittere bis *F*² |

non] *FX'Z'OC, om. X'YZ'M*: lex s(upra) t. 1
Apud [= 40, 1, 14] concordat huic: quare
secundum *P*(acentinum) utrobique ponitur
non et sic est in littera pandecte: in quibus-
dam tamen libris hic deficit non et secun-
dam hoc illa Apud est contraria et illa de
consulibus [= 1, 10, 1, 2] est concordantia'
glossa cod. X 12 manumittere'm' altero loco
*F*⁴ 14 eaque'e' *F*⁴ 16 uiginti quinque] *FX*
cum *BS*, uiginti *YZMOC* 22 uilit *F*² | et
is'sit' *F*² | indigna *F*² 23 uolenti's suum *F*²
30 'h'abebat *F*²

manumittat, probationi esse causam Fufidius ait. Nerua filius contra sentit, quod uerius est: namque perabsurdum est in eligendo tute firmum uideri esse iudicium pupilli, cuius in omnibus rebus ut infirmum iudicium tute auctore regitur.

III.

R DE MANUMISSIONIBUS QUAE SERUIS AD UNIUERSITATEM SP PERTINENTIBUS IMPONUNTUR R

- 1 ULPIANUS libro quinto ad Sabinum. Diuus Marcus omnibus collegiis, quibus [B.48, 3, 1 S] coeundi ius est, manumittendi potestatem dedit:
- 2 IDEM libro quarto decimo ad Sabinum. quare hi quoque legitimam hereditatem liberti vindicabunt. [B.48, 3, 1 S] 10
- 3 PAPINIANUS libro quarto decimo responsorum. Seruus cinitatis iure manumis- [B.48, 3, 2 P] sus non ademptum peculium retinet ideoque debitor ei soluendo liberatur.

III.

R DE MANUMISSIS TESTAMENTO R

SEPA

- 1 ULPIANUS libro quarto ad Sabinum. Cum saepius datur seruo libertas, placet [B.48, 3, 3 S] eam fauore¹ ualere, ex qua peruenit ad libertatem. 16
- 2 IDEM libro quinto ad Sabinum. Si quis ita heredem instituerit 'Titius heres' [B.48, 3, 4 S] 'esto. si Titius heres non erit, Stichus heres esto'. Stichus liber esto', non esse Stichum liberum Aristo ait Titio herede existente. mihi uidetur posse dici liberum fore, quasi non utique alio gradu acceperit libertatem, sed dupliciter: quo iure utimur. 20
- 3 POMPONIUS libro primo ad Sabinum. Nec militi minori annis uiginti permittitur posse² S testamento suo seruum manumittere.
- 4 IDEM libro secundo ad Sabinum. Si quis ita scripserit 'Stichus liber esto' [B.48, 3, 5 S] 'eique heres meus decem dato', nulla dubitatio est, quin debeantur etiam, si eum pater³ 11 familiis uiuus manumiserit. Sed || et si sic: 'Stichus liber esto' sive statim sive post tem- l. 11⁴ 2 pus 'eique, cum liber erit, heres meus decem dato', idem dicendum est. Illud constabit, si libertate data sic fuerit legatum 'eique, si eum uindicta liberauero, heres meus decem dato', licet ex nimia suptilitate separatum est a⁵ testamento, attamen humanitatis intu- ualebit legatum, ⁶ si uiuus eum manumiserit. 22
- 5 IDEM libro tertio ad Sabinum. In libertatibus leuissima scriptura spectanda [B.48, 3, 6 S] est, ut, si plures sint, quae manumisso facilior sit, ea leuissima intellegatur: sed in fidei- commissariis libertatibus nouissima scriptura spectatur.
- 6 ULPIANUS libro octavo decimo ad Sabinum. Si fructuarium dominus propri- [B.48, 3, 7 S] E(XYZMOC)

¹ fauore] dationem (u. i.)? ² posse] per se (cf. Cod. 6, 21, 4 uerb. quia per fideicommissum cet.)? ³ manumissione ins. (u. i. ad u. 26) ⁴ sicuti ins. (u. i. ad u. 26: similiter Fuchs krit. Stud. zum Pandektentext p. 59)

1 probationi esse] probations esse F, probandam esse X¹YZMOC, probandum esse X²? | fufidius F³, ó Fufidias BS 2 esse 'ei' iudicium (sic) F⁴ 5 uniuersitate ind. F 15 placet eam fauore ualere] ἐκείνη δοκεῖ καταλειφθαι ἀγάθω BS (Dor.) 24 heres] XYZMOC, om. F: καὶ τούτῳ ὁ κληρονόμος μογ¹ νομικά παρεχέτω BS (Dor.) | de- be'b'a'n'tur 'ei' etiam F⁵ 26 data F⁶ | illud seq.] plane sic legerunt Graeci: καὶ ἐκείνο δὲ ώμολόγηται, ὅτι, ἐὰν καταλίπων τις ἐλεγθεριαν οἰκέτη ἐπαγάγῃ, ὅτι, ἐὰν uindicta ἀγάθων ἐλεγ-

θερώσω ὁ κληρονόμος μογ δότω αγάθῳ i' νομικά, εἰ καὶ οὐ λεπτότης χωρίζει τῆς δια- θήκης τὸ ἀνγάτον, ὅμως κατὰ φιλανθρωπίαν, έαν ἔτι ζών ὁ δεσπότης ἐλεγθερώσῃ τὸν οἰκέ- την, ἔρρωται τὸ ἀνγάτον BS (Dor.) | consta- uit F 29 ualeuit F⁷ 30 in libertatibus] FY (supra u. directis M[artinus]) MOC, in di- rectis libertatibus X: ἐν ταῖς directis ἐλεγ- θερίαις BS (Dor.), ἐν ταῖς ἀπεντεύθεν ήδη ἐλεγθερίαις B (Anon.) 31 qua'e manum. F⁸ 32 nouissim scriptura F 33 propria'eta- tis F⁹

tatis heredem scripscerit et seruo sub condicione sit libertas data: quoniam interim fit heredis, confusione facta usus fructus, si extiterit condicio, perueniet ad libertatem.

7 IDEM libro nono decimo ad Sabinum. Neratius scribit eius, cui libertas sic [B. 48, 3, 8] *S* data est 'si mihi nullus filius erit cum moriar, Stichus liber esto', impediri libertatem postumo nato. sed dum speratur nasci, utrum in seruitute remanere dicimus an uero ex 5 postfacto respondemus retro liberum fuisse nullo filio nato? quod magis arbitror probandum.

8 POMPONTIUS libro quinto ad Sabinum. Si ita sit scriptum: [cf. D. 40, 7, 21 pr. B. 48, 3, 9] *S* 'Stichus, si rationes diligenter tractasse videbitur, liber esto', diligentiam desiderandam, quae domino, non quae seruo erit utilis, coniuncta¹ fidei bonae et in reliquis quoque reddendis. 9

9 ULPIANUS libro uicensimo quarto ad Sabinum. Si quis ita legatus sit, ut [B. 48, 3, 10] *S* manumittatur, si manumissus non fuerit, liber esse iussus est² eique legetur: et libertatem 1 competere et legatum deberi saepe responsum est. Quod constitutum est uetitum in testamento ad libertatem perduci non posse manumitti, hoc ad eos pertinere puto, qui testatoris fuerunt uel heredis: seruo enim alieno id irrogari non poterit. 14

10 PAULUS libro quarto ad Sabinum. Si peculium praecellatum est et uicarius [B. 48, 3, 11] *S* liber esse iussus sit, liberum eum esse constat. multum enim interest inter genus et speciem: speciem enim eximi de genere placet: quod est in peculio legato et uicario [Ep. 2, 26] 1 manumisso. Si seruus legatus liber esse iussus est, liber est. sed si prius liber esse iussus, postea legatus sit, si quidem euidens uoluntas sit testatoris, quod admet libertatem, cum placeat hodie etiam libertatem adimi posse, legato eum cedere puto: quod si in ob- 20 seculo sit, tunc fauorabilius respondetur liberum fore.

1 POMPONTIUS libro septimo ad Sabinum. Si legato seruo fideicomissa libertas [B. 48, 3, 12] *S* relicta est, uel heres uel legatarius eum cogitur manumittere. 'Si Stichus et Pamphilus decem dederint, liberi sunt': potest alter quinque dando liber esse, quamvis alter non 2 dederit. Cum testamento seruus liber esse iussus est, uel uno ex pluribus heredibus insti- 25 tutis adeunte hereditatem statim liber est.

2 ULPIANUS libro quinquagensimo ad edictum. Si quis libertatem sub iuris- [B. 48, 3, 13] *S* iurandi condicione reliquerit, edicto praetoris locus non erit, ut iurisiurandi condicio remittatur, et merito: nam si quis remiserit condicionem libertatis, ipsam libertatem impedit, 1 dum competere aliter non potest, quam si paritum fuerit condicioni. Proinde et si lega- 30 tam quis cum libertate acceperit, non aliter legatum habebit, nisi condicioni iurisiurandi 2 paupererit. Sed si pure libertatem acceperit, legatum sub iurisiurandi condicione, putat Iu- f. 213 lianus libro trigensimo primo digestorum remitti ei condicionem iurisiurandi. Idem puto 3 dicendum et si libertati quoque iniecta condicio sit, sed testator eum uiuus manumiserit: nam et hic condicio legati remittetur. 35

3 IDEM libro quinto disputationum. Si ita fuerit seruis duobus libertas data, [B. 48, 3, 14] *S* si insulam aedificauerint uel si statuam posuerint, diuidi haec condicio non poterit. solummodo illud habebit dubitationem, an altero faciente satisfactum uoluntati uideatur ideoque ad libertatem perueniat: quod magis est, nisi aliud expressit testator. faciendo tamen sibi condicionem impleuit, alteri non: quin immo extinguitur ei condicio: nec enim amplius 40 1 parere condicioni potest, cum semel expleta sit. Idem quaeri potest et si fabris duobus uel pictoribus, si membrum depinxissent uel si fabricassent nauem, quid adscriptum sit: nam uoluntatis erit quaestio, num alteri alterius facti condicionem iunxerit³: quae res F(XYZMOC)

¹ coniunctam? ² sit? ³ idem Graeci (u. i.): iniunxerit (*Z⁴*)?

5 nato] natu *F²* | seruitute'm' *F* 9 bona'e' et *F²* 11 si] ut si *F¹* 15 si] se *F¹* 16 et] est *F¹* 20 adim'i' *F²* 21 faborauiilius *F²*: fauore libertatis èleýtheros ginetαι *BS* (Dor.) *hic et similiter l. 26 b. t.* 24 dederit *F* λόγογύσιν *BS* (Dor.) 25 heredi'bu's *F²* 28 iurisiurando *F¹* 34 libertati] *XYZOC*, libertate *F*, libertatis causa *M*, libertatis *M'*: ei καὶ

éπέκειτο μὲν τὴν ἐλεγθερίαν τοῦ ὄρκου αἱρεσίς *BS* (Dor.) 37 si't insulam *F²* | aedificauerint *F²* 40 ne'c' enim *F²* 42 depixissent *F²*, derixissent *F¹* 43 num alteri alterius facti condicionem iunxerit *F*: μάτι ἔκαστῳ διτῶν τὴν ἐκ τοῦ φάκτου τοῦ ἑτέρου συνέζεγεν αἱρεσίς *BS* (Dor.)

efficit, ut, quod alter cessat, alteri quoque, qui facere paratus est, condicio deficiat. quod si ex his, quae scripsit uel dixit, ostenditur contentus esse testator uel alterum facere, res erit expedita: nam alter faciendo aut et sibi et socio proderit aut sibi tantum, prout nō 2 luisse testatorem apparuerit. Haec quaestio et in eo tractatur, si quis libertatem dederit seruis duobus, si rationes reddiderint. Iulianus enim tractat, si alter cf. Iul. D. 40, 7, 18, 2 5 reddere sit paratus, alter non sit, an alter per alterum impediatur: et rectissime ait, si quidem separatis rationes gesserunt, sufficere ad libertatem adipiscendam ei qui¹ suas rationes reddit: si nero simul, non alias uideri alterum paruisse, nisi utriusque reliqua ex soluerit. in reliquis accipere debemus, ut et ipsa uolumina rationum reddantur. Sed et si ancilla cum filiis libera esse iussa sit, etsi nullos habeat, erit libera: uel si habeat quidem, 10 filii autem eius ad libertatem pertinere non possint, idem erit dicendum: et si ipsa libera esse non possit, filii tamen eius peruenient ad libertatem. nam haec adiectio 'cum filiis' non facit condicionem, nisi mihi proponas aliam sententiam testatoris fuisse: tunc enim pro condicione erunt haec uerba accipienda. condicionem autem non facere argumento est et edictum praetoris, quo ita cauetur 'uentrem cum liberis in possessionem esse iubebo': 15 placet enim, etsi nulli liberi sint, uentrem tamen ex edicto in possessionem mittendum.

14 IDEM libro octauo disputationum. Cum seruus pure liber scribitur et heres B. 48, 3, 15 8 sub condicione, placet deficiente condicione habere eum libertatem.

15 IULIANUS libro trigensimo secundo digestorum. 'Stichum Sempronio do lego. B. 48, 3, 16 9 si Sempronius Stichum intra annum non manumiserit, idem Stichus liber esto'. quae situm 20 est, quid iuris sit. respondit hoc modo libertate data 'si Sempronius non manumiserit, Stichus liber esto' Sempronium, nisi manumiserit, nihil iuris in Stichum habiturum, sed liberum eum futurum.

16 IDEM libro trigensimo sexto digestorum. Si ita scriptum fuerit: 'cum Titius B. 48, 3, 17 15 annorum triginta erit, Stichus liber esto eique heres meus fundum dato' et Titius, ante- 25 quam ad annum trigensimum perueniret, decesserit, Sticho libertas competit, sed legatum non debebitur. nam fauore libertatis receptum est, ut mortuo Titio tempus superesse uideatur, quo impleto libertas continget: || circa legatum defecisse condicio uisa est. 21'

17 IDEM libro quadragensimo secundo digesto- Pomp. h.t. 1.61 pr. Paul. D. 40, 7, 4, 1. B. 48, 3, 18 8 rum. Libertas, quae in ultimum uitae tempus confertur, ueluti 'Stichus cum morietur, liber 20 esto', nullius momenti existimanda est. Haec autem scriptura 'Stichus si Capi- (Pomp. Paul.) tolium non ascenderit, liber esto' ita accipienda est 'si cum primum potuerit, Capitolium non 25 ascenderit': isto enim modo perueniet Stichus ad libertatem, si facultate data ascendendi 1 Capitolium abstinuerit. Hac scriptura testamenti 'Pamphilus liber esto, ita ut filiis meis 30 rationem reddat' an sub condicione libertas data uideretur, quae situm est. respondi pure 35 quidem datam libertatem et illam adiectiōnēm 'ita ut rationes reddat' condicionem libertati non incere: tamen quis manifesta uoluntas testantis exprimeretur, cogendum eum ad rationes reddendas. Post annos indistincte liber esse iussus post biennium liber (Pom. 47 n. 93) erit: idque et fauor libertatis exigit, et uerba patiuntur: nisi si aliud sensisse patrem familiā manifestissimis rationibus is, a quo libertas relicta est, probauerit. 40

F(XYZMOC)

¹ ei qui¹ si quis?

1 quod 'ad' alter F²: quod, non quoad uidentur legisse etiam Graeci, nam uertunt: ἐνὸς ἐξ ἀγτῶν γερπιθεμένου ποιῆσαι τὸ προσταχέον BS (Dor.), nec recte opinor dicitur condicionem deficere, quoad aliquid fiat, id est ad tempus | quoqu' o'e F³ | deficiat] FX⁴Z⁵, fiat X⁶YZ⁷MOC 2 his qu'a'e F⁸ 3 aut sibi ... 4 apparuerit om. F⁹, uertunt BS 4 haec] est F¹⁰ 11 pertinere] FX¹¹YZ, peruenire X¹²ZO, uenire M 12 haec adiectio haec adiectio eum' cum F¹³ 14 est 'et' edictum F¹⁴: Δηλοῖ καὶ τὸ ἔδικτον BS (Dor.) 16 liberi sint] sic cum BS: εἰ καὶ μή εἰci

tékna et B: κὰν μὴ tékna ὡcīn, deberi sint F¹⁵, de liberis sint F¹⁶YZMOC, sint de liberis X 18 deficiente F¹⁷ 19 i'dulianus F¹⁸ 20 non om. F¹⁹ | manumiserit 'intra an' idem F²⁰ data si't F²¹ 25 antequem F²² 27 libertat'e'is F²³ 28 continget'ur' F²⁴ 31 autem a'scriptura F²⁵ 34 haec F | testamento F²⁶ 37 exprime'restur F²⁷ 38 redendae F²⁸ 39 potiuntur F (em. f): καὶ τοῖς ρήμασι τοῦ διαθεμένου οὐ μαχόμεθα BS (Dor.) 40 rationibus F | 'a' quo F²⁹

- 18 IDEM libro secundo ad Urseium Ferocem. Qui duos heredes instituebat, [B. 48, 8, 19] S post alterius mortem sernum liberum esse iusserat: is ex cuius morte libertas pendebat, 1 uiuo testatore decesserat. Sabinus respondit¹ liberum futurum. Haec condicio 'cum moriar, 'liber esto' uitae tempus complectitur et idcirco inutilis esse uidetur. sed melius est uerba 2 benignius interpretari, ut post mortem suam uideatur testator ei libertatem reliquisse. Sed 5 multo magis haec 'ad annum liber esto' uel ita accipi potest 'post annum, quam moriar, 'liber esto' et, licet hoc modo accipiatur 'post annum, quam hoc testamentum factum erit, 'liber esto', si euenerit, ut intra annum testator decedat, inutilis non erit.
- 19 IDEM libro tertio ad Urseium Ferocem. Quidam heredem suum rogauerat, [B. 48, 8, 20] S ut seruum manumitteret: deinde, si heres eum non manumisericet, liberum eum esse iusserat 10 eique legauerat: heres eum manumisicit. plerique existimant hunc ex testamento libertatem consequi: secundum hoc legatum quoque ei debetur.
- 20 AFRICANUS libro primo quaestionum. Seruos legauit et canit ita: 'rogo, si [B. 48, 8, 21] S 'te promeruerunt, dignos eos libertate existimes'. praetoris hae partes sunt, ut cogat libertatem praestari, nisi si quid tale hi serui admiserint, ut indigni sint, quo libertatem con- 15 sequantur, non etiam ut talia officia ab his exigantur, pro quibus libertatem mereri debent. arbitrium tamen eius erit qui rogatus sit, quo tempore quemque uelit manumittere, ita ut, si uiuus non manumisisset, heres eius statim libertatem praestare cogatur.
- 21 IDEM libro quarto quaestionum. 'Stichus, immo Pamphilus liber esto'. Pam- [B. 48, 8, 22] S philum liberum futurum respondit: quodammodo enim emendasse errorem suum testatorem. 20 idemque iuris fore etiam, si ita scriptum fuerit: 'Stichus liber esto, immo Pamphilus liber esto'.
- 22 IDEM libro nono quaestionum. Qui filium impuberem heredem instituit, Stichum [B. 48, 8, 23] S ratione argenti, quod sub cura eius esset, redditu liberum esse iusserat: is seruus parte argenti subtracta cum tutori diuisit atque ita tutor ei parem rationem adscripsit. con- 25 statulus liber pecuniam dare iussua tutori det uel per tutorem stet, quo minus condicioni pa- f. 214 reatur, peruenire eum ad libertatem, ita accipendum, ut bona fide et citra fraudem statu- liberi et tutoris id fiat, sicut et in alienationibus rerum pupillarium seruatur. itaque et si offerente statulibero pecuniam tutor in fraudem pupilli accipere nolit, non aliter libertatem contingere, quam si seruus fraude careat. eademque et de curatore dicenda. item quae- 30 situm est, rationem argenti reddere iussus in quem modum intellegendus sit condicioni paruisse, id est an, si quaedam uasa sine culpa eius perierint atque ita reliqua uasa heredi bona fide adsignauerit, perueniat ad libertatem. respondit peruenturum: nam sufficere, si ex aequo et bono rationem reddat: denique quam rationem bonus pater familias reciperet, ea heredi redditu impletam condicionem uideri. 35
- 23 MARCIANUS libro primo institutionum. Testamento manumissus ita demum [B. 48, 8, 24] S fit liber, si testamentum ualeat et ex eo adita sit hereditas, uel si quis omissa causa 1 testamento ab intestato possideat hereditatem. Testamento data libertas competit pure quidem data statim, quam adita fuerit hereditas uel ab uno ex heredibus: si in diem autem libertas data est uel sub condicione, tunc competit libertas, cum dies uenerit uel 40 condicio extiterit.
- 24 GARUS libro primo rerum cottidianarum sine aureorum. Nominatim uidentur [B. 48, 8, 25] S liberi esse iussi, qui uel ex artificio uel officio uel qualibet alio modo euidenter denotati essent, ueluti 'dispensator meus' 'cellarius meus' 'cocus meus' 'Pamphili serui mei filius'. 44
- 25 ULPIANUS libro quarto regularum. Testamento liber esse iussus tum fit [B. 48, 8, 26] S liber, cum adita fuerit hereditas qualibet ex parte, si modo ab eo gradu, quo liber esse iussus est, adita fuerit et pure quis manumissus sit.

F(XYZMOC)

¹ idem Graeci: statim ins.

8 decedet F 10 liberum 'eum' F² 14 pro- esse't' F² 29 offeren't'e F² | tutor'i in F²
meruerint F², prome'sruerunt F⁴ | haec' 32 uasa] basa F² 34 ratione'm' F² | bo-
partes F² 15 nisi 'si' F² 19 idem om. F² nam F² 37 ommissa F 43 liberi ... eu-
22 idem om. F² 24 ita 'tutor F² 25 non denter om. F², uertunt BS

- 26 MARCIANUS libro primo regularum. Dinus Pius et diui fratres fauorabiliter [B. 48, 3, 27] rescripserunt, cum seruo cum libertate substituto legatum erat, si heres non esset, non adscripta libertate, perinde haberi, atque si adscripta esset et¹ libertas.
- 27 PAULUS libro primo ad legem Aeliam Sentiam. Qui potuerint apud consilium [B. 48, 3, 28] manumittendo ad libertatem perducere, possunt etiam necessarium heredem facere, ut haec ipsa necessitas probabilem faciat manumissionem.
- 28 IDEM libro singuli de iure codicillorum. 'Stichus, si codicillis eum non [B. 48, 3, 29] uetuero liberum esse, liber esto': sic est atque si diceret: 'Stichus, si in Capitolium non ascendero, liber esto': nam et heres sic institui potest.
- 29 SCAEUOLA libro uicensimo tertio digestorum. Uxorem praegnatem repudiauerat et aliam ^A duxerat: prior enixa filium exposuit: hic sublatuſ ab alio educatus est nomine patris uocatus usque²: ad uitae tempus patris tam ab eo quam a matre, an uiuorum numero esset, ignorabatur: mortuo patre testamentoque eius, quo filius neque exheredatus neque heres institutus sit, recitato filius et a matre et ab auia paterna adgnitus hereditatem patris ab intestato quasi legitimus possidet. quaeſitum est, hi qui testamento libertatem acceperunt¹⁵ utrum liberi an serui sint. respondit filium quidem nihil praeiudicii passum fuisse, si pater eum ignorauit, et ideo, cum in potestate et ignorantis patris esset, testamentum non ualere. serui autem manumissi si per quinquennium in libertate morati sunt, semel datam libertatem infirmari contrarium studium fauore³ libertatis est.
- 30 || ULPIANUS libro nono decimo ad edictum. Si serui qui apud hostes sunt [B. 48, 3, 30] E ¹⁶ liberi esse iussi sunt, ad libertatem perueniunt, quamuis neque testamenti neque mortis tempore testantis, sed hostium fuerunt.
- 31 PAULUS libro uicensimo sexto ad edictum. Cum ex pluribus eodem nomine [B. 48, 3, 31] E seruis unus liber⁴ iussus non appareat qui sit, nullus liber est.
- 32 ULPIANUS libro sexagensimo quinto ad edictum. Sciendum est necessario [B. 48, 3, 32] E herede existente, quamuis se abstineat, tamen libertates competere, si modo non in frandem legis Aeliae Sentiae datae fuerint.
- 33 PAULUS libro duodecimo quaestionum. Libertas ad tempus dari non potest, [B. 48, 3, 33] P
- 34 IDEM libro septuagensimo quarto ad edictum. ideoque si ita scriptum sit [B. 48, 3, 34] E 'Stichus usque ad annos decem liber esto', temporis adiectio superuacua est.
- 35 IDEM libro quinquagensimo ad edictum. Seruus existimabat illi posse seruus [B. 48, 3, 35] E dari testamento directam libertatem, qui utroque tempore, et quo testamentum fit et quo moritur, testatoris fuerunt: quae sententia uera est.
- 36 IDEM libro septimo ad Plautium. Seruum testamento ita manumisi: 'si iura- [B. 48, 3, 36] E 'uerit se Cornelio filio meo decem operarum daturum, liber esto': quaeritur, quid iuris sit. et sciendum est iurando seruum condicionem implere, sed non teneri operarum nomine, quia nisi post manumissionem iuret, non obligatur.
- 37 IDEM libro nono ad Plautium. Nominatim codicillis manumissus uidetur ser- [B. 48, 3, 37] E uus, cuius nomen testamento continetur⁵.
- 38 IDEM libro duodecimo ad Plautium. Libertas testamento seruo ita dari potest: [B. 48, 3, 38] E 'cum per leges licebit, liber esto'.
- 39 IDEM libro sexto decimo ad Plautium. 'Stichus seruus meus, si eum heres [B. 48, 3, 39] E alienauerit, liber esto': iniutiliter libertas datur, quia in id tempus confertur, quo alienus F(XYZMOC)

¹ ei? ² educatus est uocatusque nomine patris? ³ studium fauore] studio? ⁴ esse ins. ⁵ idem Graeci: nominatim testamento manumissus uidetur seruus, cuius nomen codicillis continetur?

1 faborabiliter F¹ 6 faci'r'at F² 8 es'se'to sic F³ 10 repudiauerit F¹ 12 a] an F² 15 testamento 'qui' libert. F⁴ 27 aeliae'e' F² 28 l. 33 interponunt inter l. 30 et 31 F¹XYZ OC: uerum ordinem habent B restituuitque adiectis ad l. 30...34 numeris à 8 ē F²: sic

l. 30. 34. 33. 31. 32 ordinat M 29 sit 'si' stichus F² 30 superuaqua F 31 iis] his f potius quam F¹ 34 manumissi F² 35 decem operarum] Δέκα ὀνέπας BS: cf. D. 40, 7, 4, 4 et 40, 7, 20, 5 39 continetur om. F² 41 per] ser F²

futurus sit. nec contrarium est, quod statuliber, etiamsi uenierit, ex testamento libertatem consequitur: quippe utiliter libertas data facto heredis non peremittur. aut quid in legato eo modo dato dicemus? diuersum enim nulla ratione dicetur: nam inter libertatem et legatum, quantum ad hanc causam, nihil distat. igitur nec sic recte dabitur libertas 'si heredis mei esse desierit, liber esto', quia nullum casum utilem habet.

POMPONIUS libro quinto ex Plautio. Julianus ait, cum idem homo et per [B. 48, 3, 40] *E* fideicommissum¹ detur alicui et liber esse iubeatur, heredem libertatem praestare debere: non enim cogetur, inquit, ex causa fideicommissi aestimationem sufferre, cum debitam libertatem reddiderit. Sed et cum sub condicione seruo libertas per fideicommissum detur et ipse praesenti die daretur, non aliter tradere eum cogetur, quam ut caueatur existente 10 condicione libertati² eum restitutum iri: nam in omnibus fere causis fideicommissas libertates pro directo datis habendas. sed Ofilius aiebat, si adimendi legati causa fideicommissam libertatem testator dedisset, ea uera esse: si uero onerari heredem a testatore legatus ostenderit, aestimationem nihilo minus legatario praeestandam.

IDEM libro septimo ex Plautio. Si ita fuerit libertas relictus: 'Stichus seruus [B. 48, 3, 41] *E* meus anno duodecimo, postquam ego mortuus ero, liber esto', uerisimile est principio duodecimi anni eum liberum esse, nam hoc mortuum sensisse. et inter hos sermones 'duodecimo anno' et 'post || duodecim annos' multum interest et ita loqui solemus. duodecimus f. 215 annus est, cum quantulumlibet ex duodecimo anno uenisset aut praeterisset, et qui duodecimo anno liber esse iubetur, omnibus anni diebus liber esse iussus est. Sed si ita sit 20 scriptum in testamento: 'Stichus seruus meus heredi meo mille nummos anno biennio 'triennio, postquam ego mortuus ero, si soluerit satis fecerit, liber esto', non potest is seruus nisi triennio praeterito liber esse, nisi³ praesentem eam pecuniam soluat aut satisfaciat: compensanda etenim est heredi libertatis celeritas praematurae pecuniarum solutioni. Labeo scribit, si sic libertas relictus sit: 'Stichus intra annum, postquam mortuus 25 'ero, liber esto', statim cum liberum esse: nam et si ita sit: 'si intra annum decimum⁴ heredi meo dederit, liber esto', statim soluendo eo⁵ liberum esse sine mora futurum.

MARCELLUS libro sexto decimo digestorum. Si quis ita scriperit 'illum [B. 48, 3, 42] *E* illius libertum esse uolo', et seruus libertatem petere potest et ille, ut habeat libertum. 29

MODESTINUS libro singulari de manumissionibus. Libertates directae et [B. 48, 3, 43] *E* testamento et codicilis testamento confirmatis recte dantur, fideicommissae et ab intestato et codicilis non confirmatis relinqui possunt.

IDEM libro decimo responsorum. Maeuia decedens seruis suis nomine Sacco [B. 48, 3, 44] *E* et Eutychiae et Ireneae sub condicione libertatem reliquit his uerbis: 'Soccus seruus meus 'et Eutychia et Irene ancillae meae omnes sub hac condicione liberi sunt, ut monumento 35 'meo alternis mensibus lucernam accendant et sollemnia mortis peragant': quaero, cum adsiduo monumento Maeuiae Saccus et Eutychia et Irene non adsint, an liberi esse possunt. Modestinus respondit neque contextum uerborum totius scripturae neque mentem testatricis eam esse, ut libertas sub condicione suspensa sit, cum liberos eos monumento adesse uoluit: officio tamen iudicis eos esse compellendos testatricis iussioni parere.

F(XYZMOC)

¹ idem Graeci: per fideicommissum et? ² libertatis? ³ tale quid fuit (cf. D. 40, 7, 8, 14): non potest ... liber esse. benignus tamen est eum item liberum fieri, si ⁴ decimum] idem Graeci (έντος ή ένιαγών BS): decem (edd.)? ⁵ eo] eum?

1 statuliber^q F¹ 2 quippe] Hal. cum BS (Dor.): οὐ πάλ χρισμός δοθεῖσα ἐλεγθερία, coeppe F¹, certe F²XYZMOC 3 nula m' F¹ | libertate's m' F² 4 sic recte] sic scripte cum BS: ἀλλ' οὐδὲ οὕτω δύνατον ἐλεγθερίαν καταληπεῖν, si recte F¹, si directo F²XC, sic directo Y²MO, sic decto Y¹ 8 sufferre] sufficere F¹ 9 fideicommissio F¹ · 11 restitu'tum' iri F² 12 causa m' F² 17 et

in'ter' F² 19 praeter'i'isset F¹ 21 meo] meu F¹ 22 mortuus ero om. F¹ 27 mora] numera F¹ 29 esse uolo et seruus libertatem bis F¹ 31 intestato 'et' codicilis F² 33 no'cere'mine F¹ | sacci F¹, saccos F²: Σάκχω τῷ Δούλῳ μοι BS 34 eutychiae F¹ 'irenae F² | saccys F¹ 35 eutychia et hirene F¹ 36 cum bis F¹ 37 saccys F² | hirene F¹ 39 eam] eum F¹

- 45 IDEM libro pandectarum. Quod uolgo dicitur sub pluribus condicionebus data libertate leuissimam condicionem spectandam esse, ita uerum est, si separatim condiciones sint datae: quod si coniunctim datae sunt, nisi omnibus paruerit, liber non erit.
- 46 POMPONIUS libro septimo ex uariis lectionibus. Aristo Neratio Appiano¹ re-scripsit, testamento liber esse iussus, cum annorum triginta esset, antequam ad eam aetatem perueniret si in metallum damnatus sit ac postea reuocetur, sine dubitatione cum libertate legatum ad eum pertinere neque metallorum poena ius eius mutari: nec aliud, si heres esset sub condicione institutus: futurum enim eum etiam necessarium.
- 47 PAPINIANUS libro sexto quaestzionum. Cum ex falsis codicillis per errorem libertas, licet non debitis, praestita tamen ab herede fuisse, uiginti solidos a singulis hominibus inferendos esse heredi princeps constituit. Sed et si condicione implenda gratia seruum institutus manumiserit ac postea filius de inofficio agendo tenuerit uel testamentum falsum fuerit pronuntiatum, consequens erit idem in hac specie fieri, quod in falsis codicillis constitutum est.
- 48 IDEM libro decimo quaestzionum. Si socius testamento libertatem ita dederit: 'Pamphilus, si eum socius manumiserit, liber esto', Sernius respondit socio manumittente: neque enim nouum aut incognitum est uario iure communi mancipio libertatem optingere.
- 49 IDEM libro sexto responsorum. Testamento militis ita manumissam Samiam in libertate esse iussi' directam libertatem iure militiae cepisse placuit.
- 50 IDEM libro nono responsorum. Quod dico Marco pro libertatibus conservandis placuit, locum habet irrito testamento facto, si bona uenitiae sint: alioquin uacantibus fisco vindicatis non habere constitutionem locum aperte cauetur. Seruos autem testamento manumissos, ut bona suscipiant, iure cautionem idoneam offerre, non minus quam ceteros defuncti libertos aut extrarios declarauit: quod beneficium, minoribus annis heredibus scriptis auxilium bonis praestitum more solito desiderantibus, non auferatur.
- 51 IDEM libro quarto decimo responsorum. Testamento centurio seruos suos uenire prohibuit ac petit, prout quisque meruisset, eos manumitti. libertates utiliter datas respondit, cum, si nemo seruorum offenderit, omnes ad libertatem peruenire possunt: quibusdam autem per offensam exclusis residui in libertatem perueniunt. Cum ita testamento adscriptum esset: 'serui, qui sine offensa fuerunt, liberi sunt', condicione adscriptam uideri placuit, cuius interpretationem talem faciendam, ut de his in libertate danda cogitasse non uideatur, quos poena coercuit aut ab honore ministrandi uel administrandas rei negotio remouit.
- 52 PAULUS libro duodecimo quaestzionum. Imperatores Misenio Frontoni: Testamento militis his uerbis adscripta libertate: "Stephanum seruum meum liberum esse uole" uel "iubeo" adita hereditate libertas competit: et ideo ea, quae postea adiecta sunt: "sic tamen, ut cum herede meo sit quo usque iuuenia sit: quod si noluerit aut contempnerit, iure seruitutis teneatur" ad reuocandam libertatem, quae competit, non sunt efficacia. idem et in paganorum testamentis obseruatur.
- 53 IDEM libro quinto decimo responsorum. Lucius Titius seruo libertatem dedit, si rationem actus sui ex fide dedisset Gaiu Seio filio suo: cum annos pubertatis egressus F(XYZMOC)

¹ Appiano] Prisco (*Bertrandus*: cf. D. 20, 3, 3)?

2 laeuissimam F | uerum est 'est uerum' si F^b
 6 esse] este F^a | post esset ins. καὶ λαβεῖν
 ληράτον τόδε BS (*Dor.*), ex supplemento puto
 8 ius] eius F^a 11 licet] sicet F^a 13 ac] hac F^a
 20 samiam] Casian BS (*Dor.*) 22 libertatēibus F^a 25 suscipiunt F^a 27 anfer-tur F^a, auferetur F^a 29 libertates atis' F^a
 30 offendit F^a 31 autem om. F^a | resi-dui't in F^a 33 interpr'a etationem F^a 34 ho-nore'm' ministrandi F^a 36 duo decimo F^a | καὶ ἀντέγραψεν ὁ Βασιλεὺς Misenio Frontoni
 BS (*Dor.*) 37 esse't F^a 39 quod usque F: ἔως ὅτε εἰν νεώτερος BS | iubenis F^a 40 quae que F 43 suo 'cum annos pubertatis egressus sit' cum annos pubertatis egressus fuissest F^a

fuisset Galus Seius, a curatoribus eiusdem conuentus seruus etiam apud iudicem omnibus satisfecit: exacta cautione a curatoribus pronuntiatum est liberum eum esse: nunc Gaius Seius filius testatoris negat curatoribus suis recte pecuniam inflamat: quaero, an iure soluta sit quantitas. Paulus respondit curatoribus quidem adulescentis reliquam rationem, ut condicio testamento adscripta impleatur, non iure exsolutam uideri: sed si praesente adulescente 5 pecunia illata est uel in rationibus eius relata, impletam condicionem uideri, ac si ipse soluta fuisse.

4 SCAEUOLA libro quarto responsorum. Qui habebat seruum Cratistum, [B. 48, 3, 54. Ep. 3, 13] P testamento ita canit: 'seruus meus Cratinus liber esto': quaero, an seruus Cratistus ad libertatem peruenire possit, cum testator seruum Cratinum non habebat, sed hunc solum 10 1 Cratistum. respondit nihil obesse, quod in syllaba errasset. Scripti testamento he- [Ep.] redes ante aditam hereditatem pacti sunt cum creditoribus, ut parte dimidia contenti essent, et ita decreto [a praetore interposito hereditatem adierunt: quaero, an libertates in eo testa- f. 216 mento datae competierunt. respondit, si testator fraudandi consilium non habuisset, com- petere libertates.

55 MAECLANUS libro secundo fideicommissorum. Libertate sub condicione data [B. 48, 3, 55] P huic iam decursum est, ut, si per statuliberum non stet, quominus condicione pareat, quamvis ne per heredem quidem stet, tamen ad libertatem perueniat. quod credo responderi 1 oportere et si per fideicommissum utique hereditariis seruis libertas data fuerit. Non ab- 2 surde et de heredis seruis idem dicetur. De his autem, quos redimendos habebit, non iuste 20 dubitamus, siquidem eo casu iniquum erit heredem perinde compelli debere redimere eos, atque si condicio impleta esset, quod forte dominus prohiberet condicione parere, ut et pretium perciperet et in condicione non rogaret¹.

56 PAULUS libro primo fideicommissorum. Si quis seruo testamento dederit [B. 48, 3, 56] P libertatem et directo et per fideicommissum, in potestate serui est, utrum uelit ex² directo 25 an ex fideicommissio ad libertatem peruenire: et ita Marcus imperator rescripsit.

57 GAIUS libro tertio de manumissionibus. Si locuples egenti heres existiterit, [B. 48, 3, 57] P uideamus, an ea res testamento datis libertatibus proficiat, ut creditores fraudari non uideantur. et sane sunt quidam, qui, cum heres locuples existaret, tale esse crediderunt, quale, si ipse testator adanctis postea facultatibus decessisset. sed mihi traditum est hoc 30 iure nos uti, ut ad rem non pertineat, locuples an egens heres extiterat, sed quarum facultatium testator decesserit. quam sententiam Julianus adeo sequitur, ut existi- [Jul. 40, 9, 5] met ne eum quidem libertatem consecuturum, quem is, qui soluendo non esset, ita liberum esse iussisset: 'cum aes alienum solutum erit, Stichus liber esto'. sed non hoc³ est con-sequens Sabini et Cassii sententiae, quam et ipse sequi uidetur, qui existimat consilium 35 quemque manumittentis spectare⁴ debere: nam qui sub ea condicione seruum suum libe- rum esse iubet, adeo sine fraudis consilio liberum esse iubet, ut apertissime curare uideatur, ne creditores sui fraudarentur.

58 MAECLANUS libro tertio fideicommissorum. Uerum est eum, qui liber esse [B. 48, 3, 58] Pf F(XYZMOC)

¹ erogaret (u. i.)? ² ex del. ³ hoc non? ⁴ consilium cuiusque manumittentis spectari?

13 decreto] decree F 14 data^e competit*i.e.* erunt F² | fraudandi F 16 Μαρκιανός B 17 huic f[per] locusi F¹ 18 quidem s[e]t F⁴ 20 non iuste dubitamus] FY²Z⁴MC, non iuste meditamus X, non iniuste dubita- mus Y²Z⁴O: οὐδὲ ἀμφιβάλλειν δικαίως δυνά- μεθ B⁵ 21 siquidem eo casu seq.] εἴπερ ὁ δεσπότης τοῦ οἰκέτου διὰ τούτο κωλύει αὐτὸν πληρώσαι τὴν αἵρεσιν, ἵνα μόνον τίμημα ύπέρ αὐτοῦ λάβῃ καὶ μηδὲν ἄλλο ἡ οἰκέτης [scr. for- zasse καὶ μηδὲν ἀναλόγη] εἰς τὸ δούλαιον τὰ τῆς αἱρέσεως NOMÍSMATA καὶ τΥΧΕΙΝ τῆς ἐλεγθερίας

BS (Dor.), οὐ μήν (ἀρμόζει ἡ ἐλεγθερία), ὅτε ἐζωτικός ἔκλεψθι ἐλεγθερώδην παρέχων τι ποσὸν καὶ μή δίδοται B (Anon.) 22 ut 'et' pretrum F² 23 rogaret] FX²Y, erogaret X⁴MOC 25 directo et F² 26 imperator bis F¹ 28 non] sic XY²Z⁴OC cum BS: ἐπειδὴ οὐκέτι ζημιούνται οἱ δανεισταί BS (Dor.), om. FY²Z⁴M 35 existimat] Hal., existimat FX²YMC, existimat O: τῇ γνώμῃ Σαβίνοις καὶ Κατιού... τῇ λεγούσῃ BS 37 uideatur F² 38 Μαρκιανός B

- iussus esset, alienatum a testatore, si ante aditam eius hereditatem rursus hereditarius fieret, mox adiretur hereditas, ad libertatem peruenire.
- 59 SOAEUOLA libro uicensimo tertio digestorum. Titia seruis quibusdam et [B. 48, 3, 59]
cillis nominatim directas libertates dedit, deinde ita scripsit: 'et pedisequas omnes, quarum
'nomina in rationibus meis scripta sunt, liberas esse uolo'. quae situm est, an Eutychia,
quae testamenti facti tempore inter pedisequas libertatem acceperat, mortis autem tempore
inueniatur actori in contubernio tradita, ex generali capite pedisequarum libertatem con-
sequi posset. respondit nihil impediri libertatem pedisequae, quod mortis demum tempore
1 pedisequa esse desit. Puram et directam domini sui testamento libertatem Stichus acce-
perat et ex hereditate multa per fraudem amouisse dicitur: quae situm est, an non ante ¹⁰
in libertatem proclamare debeat, quam ea, quae ex hereditate amouisse probari poterit,
heredibus restitueret. respondit secundum ea, quae proponerentur, eum de quo quaereretur
liberum esse. CLAUDIUS: uidetur absoluuisse et¹ id de quo queritur: nam heredibus satis
2 consultum est edicto de furtis. Lucius Titius testamento suo ita cauit: 'Onesiphore, nisi ¹⁴
'diligenter rationem excuseris, liber ne ¹ esto': quaero, an Onesiphorus ex his uerbis liber-¹⁵
tatem sibi vindicare possit. respondit uerbis, quae proponerentur, libertatem adimi potius
quam dari.
- 60 SOAEUOLA libro uicensimo quarto digestorum. Testamento ita cauit: 'ΕΥΔΟΝΙ [B. 48, 3, 60]
'ΒΟΥΛΟΜΑΙ ΔΟΘΗΝΑΙ ΝΟΜΙΜΑΤΑ ΧΙΛΙΑ, ἐπει έΦΘΑΣΕΝ ΓΕΝΝΗΜΑΤΙ ΜΕΤΑ ΤΟ ΤΗΝ ΜΗΤΕΡΑ ΑΓΥΤΟΥ ΓΕΝΕΣΘΑ
'ΕΛΕΥΘΕΡΑΝ': quaero, an, si Eudo non probet se post manumissionem matris suae natum, ¹⁶
possit his uerbis testamenti libertatem consequi. respondit non oportere eiusmodi consul-
tationem praeiudicium parare.
- 61 POMPONIUS libro undecimo epistularum. Scio quosdam efficere volentes, ne [B. 48, 3, 61]
serui sui umquam ad libertatem perueniant, hactenus scribere solitos: 'Stichus cum more-
'retur, liber esto'. sed et Julianus ait libertatem, quae [Iul. D. h. t. l. 17 pr. cf. Paul. D. 40, 7, 4, 1]
in ultimum uitiae tempus conferatur, nullius momenti esse, cum testator impedienda magis
quam dandae libertatis gratia ita scripsisse intellegitur. et ideo etiam si ita sit scriptum:
'Stichus si in Capitolium non ascenderit, liber esto', nullius momenti hoc esse, si [Iul.]
apparet in ultimum uitiae tempus conferri libertatem testatorem noluisse, nec Mucianus
1 cautioni locum esse. Et si ita in testamento scriptum fuerit 'Stichus, si Capuam ierit,¹⁷
2 'liber esto', aliter liberum non esse, quam si Capuam ierit. Hoc amplius Octauenus aiebat,
si quis in testamento sub qualibet condicione libertate seruo data ita scripsisset 'ante con-
'dicionem nolo eum ab herede liberum fieri', nihil valere hanc adiectionem.

V.

R DE FIDEICOMMISSARIIS LIBERTATIBUS R

EAP

- 1 ULPIANUS libro quarto decimo ad edictum. Si quidam ex his, qui fideicom- [B. 48, 4, 1]
missam libertatem debeant, praesentes sint, alii ex iusta causa absint, alii latitent, perinde
F(XYZMOC)

¹ et del. (διὰ τοῦτο ἔδοξεν αὕτῳ ἀπολελυμένον εἶναι τὸ ζητούμενον BS)

1 si *XYMOC*, sic *F* 2 peruenire's' *F*²
4 pedisequas] τὰς μικροτέρας αὕτης θεραπαι-
νας τὰς εἰωθγίας ἀκολούθειν αὕτη *BS (Dor.)*
5 eutychiam *F* 8 pedisequ'a'e *F*² 10 multa-
ta'm' *F*² | amouisse't' *F*² 11 quae] que *F*
12 qu'a'eretur *F*² 14 est et' edicto *F*² |
testamenti *F*² | onesiphor'a'e *F*² 15 excu-
seris *F* | onesiphor'a'e us *F*² 16 sibi] siui *F*²
18 scaeuola] *F*², idem *F*² 19 νομίματα] *BS*
et f, νομίμα *F* | ἐπει] f, επι *F*, ἐπειδή *BS* |
μετερα *F* 20 qua'm's'ero *F*² | eydo *F* 21 con-
sultatione'm' *F*²: μή ὄφειλεν αὕτῳ πρόκριμα

γίνεσθαι ἐκ τῆς τοιαύτης τοῦ τελεγύμνων προσθήκης *BS (Dor.)* 28 uolentes] *X²Y²M²O²C²*
cum *BS (Dor.)*: Βογλομένους, uolentes *FX²M²*
24 serui 'sui' *F*² | unquam *F*² 25 liberta-
tē'm' *F*² 27 sit om. *F*² 29 ultimae *F*²: eic-
tōn ἔσχατον τὰς ζωῆς καιρόν *BS* 30 stichus]
scriptum *F*² | si't' capuam *F*² | ierit] iro *F*²
31 liber esto ... ierit bis *F*² | octauenus]
ο Casinoc *BS* 38 herede] παρά τοῦ ἐμού
καρπονόμοι *BS*, here *F* 37 latitent'e' *F*² |
perinde] *F*², proinde *F*²: οὐτως *BS*

is cui fideicommissaria libertas relictus est liber erit, atque si soli, qui adessent et qui ex iusta causa abessent, rogati essent: pars ergo latitantis his proficit.

IDE^M libro sexagessimo ad edictum. Si quis intestatus decedens [I. 8, 11, 3. B. 48, 4, 2] E codicillis dedit libertates neque adita sit ab intestato hereditas, fauor constitutionis diuini Marci debet locum habere et hoc casu, quae iubet libertatem competere serno et bona ei 5 addici, si idonee creditoribus cauerit de solidio, quod cuique debetur, soluendo:

IDE^M libero sexagessimo quinto ad edictum. in quem etiam utiles actiones [B. 48, 4, 3] E* plerumque creditoribus competunt.

IDE^M libro sexagessimo ad edictum. Ergo quamdui incertum sit, [I. 8, 11, 4. B. 48, 4, 4] E utrum existat successor an non, cessabit constitutio: cum certum esse cooperit¹, tunc erit 10 constitutioni locus. Si is qui in integrum restitui potest abstinuerit se hereditate, [I. 8, 11, 5] an, quamdui potest in integrum restitui, existimamus constitutionem cessare, quia non est certum ab intestato neminem successorem existare? est tamen uerius admittendam constitutionem. Quid ergo, si post addictionem libertatum conseruandarum causa factam in integrum sit restitutus? utique non erit dicendum reuocari libertates, quae semel competerunt. Illud uideamus, utrum praesentes esse debent qui libertatem acceperunt [I.] an uero non: et cum inuitis illis possunt bona propter libertatem addici, utique etiam absentibus. Quid ergo, si quidam praesentes sint, quidam absentes? uideamus, an etiam absentibus competit libertas. et potest dici exemplo aditae hereditatis competere libertatem etiam || absentibus. Si ex die data sit libertas, an dies exspectandus sit? et puto f. 217 exspectandum: ante ergo non addicentur. quid deinde, si sub condicione data sit libertas? et si quidem aliquae pure, aliquae sub condicione, utique addici statim possunt: si omnes sub condicione, quid consequens erit dicere? utrum exspectandum, ut condicio existat, an uero statim addicimus, tunc demum competitura libertate, si exstiterit condicio? quod magis erit probandum. addictis itaque bonis directae libertates pure datae statim competunt, ex die, cum dies uenerit, condicionales, cum condicio extiterit: nec erit ab re existimare etiam pendente condicione libertatum, licet omnes sub condicione datae sint, constitutionem locum habere: ubi enim libertatis spes est, ibi dicendum est uel modica data occasione, quod sine damno creditorum futurum est, addictionem admittendam. Si sub condicione dandorum decem libertas data sit, siue heredi dare iussus sit qui libertatem 30 accepit siue non sit dictum cui, an dando ei cui bona addicenda² sunt perueniat ad libertatem, quaeri potest: et magis est, ut ei dare debeat, cui bona addicta sint, quasi translata condicio uideatur. certe si alii quam heredi dare iussus sit, ipsi, cui iussus est, dabit. Si qui fideicommissam libertatem acceperunt, non statim ubi addicta bona sunt liberi sunt, sed fideicommissam libertatem possunt consequi, hoc est manumittendi sunt ab eo, cui 35 addicta bona sunt. Addici ita demum bona uoluit, si idonee creditoribus cautum fuerit de solidio, quod cuique debetur. ergo cauendum est idonee. quid est idonee? satisdato utique aut pignoribus datis. sed si ei³ fides habita fuerit promittenti sine satisfactione, idonee cautum uidebitur. Creditoribus caueri quemadmodum debet, utrum singulis an uero omnium nomine uni ab ipsis creato? et oportet officio iudicis constitui conuenire 40 F(XYZMOC)

¹ neminem extare ins. Inst. cum BS (ὅτι δὲ ἀρχεται πρόδηλον εἶναι, ως οὐδείς κατέχεται τὴν κληρονομίαν) ² addicts (φ. προσκυρούται BS)? ³ sed et si?

1 fideicommissaria'm' F | est om. F¹ 6 idone'a'e F² 7 ad edictum om. F¹ | uti'lles F² 10 cessauit F 12 an quamdui... 14 constitutionem] an quamvis potest in integrum restitui, potest admitti constitutio et addictio bonorum fieri Inst. quas qui conixerunt, an ante quamvis delere debuerunt 15 competitur] Inst. competitiu'runt F² 16 debe'a'nt F² 17 inuitis illis] F², inutilis esse F¹, inuitis aliis X'YZMOC, inc. X^a | adici F 19 hereditate's F¹ 20 puto] puto F² 21 ad'di-

centur F² | si] sic F: ei γάπτο αἵρεσιν ἡγαν καταλειμμέναι BS (Dor.) 22 purae alike F: καὶ τιμές μέν εἰσι πούραι BS | om'n'es F² 25 purae F 26 extsterit F² 30 condicione'm' F² 31 dictum] dicti F² 33 cui iussus] cuius'us' F²: φότιν καὶ ἐκελεύσθαι BS (Dor.) 36 idone'a'e F² 38 promittendi F: ei δὲ αὔτοὶ οἱ δανεισταὶ πιστεύονται λόγη τῇ ὁμολογίᾳ τοῦ λαβόντος τὴν οὐγίαν BS (Dor.) 39 uidebitur F² 40 oport'o'et a' officio F²

10 creditores unumque creare, cui caueatur omnium nomine. Illud uidendum: ante caneri
 debet creditoribus et sic addici bona, an uero sub condicione haec sunt addicenda, si fuerit
 caustum? et puto sic comprehendendum decreto 'si omnia ex constitutione diui Marci facta
 11 12 'sint'. 'De solidi' utique sic accipiemus 'de sorte et usuris debitibus'. Hi, qui ad libertatem
 peruererunt, quorum liberti fiant, constitutio ostendit, ut 'qui directam libertatem, orci' 5
 erunt liberti, nisi forte is qui addici sibi bona desiderat ita uelit addici, ut etiam hi, qui
 13 directam libertatem acceperunt, ipsius liberti fiant. Qui autem uolunt² ipsius liberti fieri,
 utrum manumittendi sint ab eo an uero ipsa addictione hoc comprehendendum hac con-
 ditione sibi addici bona, ut hi etiam, qui directam libertatem acceperunt, ipsius fiant
 liberti? et puto hoc esse probandum, ut ipsa addictione hoc comprehendatur: idque uerba 10
 14 quoque constitutionis admittunt. Cum autem seruus libertatem nactus est, utique etiam
 15 tutelam eius habebit is cui bona addicta sunt. Si alienos seruos rogauerat heredem ma-
 numittere, utrum dicimus constitutionem locum habere an uero cessabit constitutio? magis-
 que est, ut locus sit constitutionis: addictis enim bonis redimere et praestare libertatem
 16 cogitur a praetore. Si non heres, sed legatarius rogatus fuerit manumittere, numquid 15
 casset constitutio, quod legatis non debitibus nec libertates³ possunt deberi? magisque est,
 ut idem fauor sit: omnibus enim generaliter uoluit libertatem praestare⁴, quibus compe-
 17 teret, si hereditas adita fuisset. || Eadem constitutio prospexit, ut, si fiscus bona admiserit, i 2
 aequae libertates competant: ergo sine iacent bona fisco spernente sine adgnouerit, consti-
 tutio locum habet. ceterum si alia ratione adgnoscatur, apparet cessare debere constitutio-
 18 nem: quare et si caducis legionis bona delata sint, idem erit probandum. Item si [B] 20
 minor uiginti annis dedit libertatem, dicemus non competere, nisi si fideicommissam: haec
 enim competenter⁵, si modo potuit causam probare minor uiginti annis, si uiuus manumit-
 19 teret. Si in fraudem creditorum libertas data sit ab eo, qui mortis tempore soluendo non
 est, an competit? et si quidem fiscus bona non adgnouerit, forte competit libertas, quia 25
 solidum creditoribus offertur: atquin si adita hereditas fuisset, non competitoret. certe si
 fiscus adgnouit hereditatem, facilius probabitur cessare libertatem, nisi si quis uerba con-
 stitutionis secutus dixerit ipsum sibi imputare debere, qui addici sibi hac condicione bona
 uoluit, ut libertates competant. si quis autem exemplum aditae hereditatis fuerit secutus,
 directae libertates non competent, si consilium et euentus fuerit frandendorum creditorum: 30
 20 nec fideicommissae praestabuntur, si euentu fraudentur creditores. Si bona fuerint [B. 48, 4, 4]
 a fisco non adgnita aequae addicta libertatis conseruanda gratia, an possit fiscus postea
 adgnoscere? et magis est, ne possit. plane si non certioratis praefectis aerario bona fue-
 runt libertatis conseruanda causa addicta, uidendum est, an constitutioni locus sit. et si
 quidem talia fuerunt, ut adgnosci deberent, addictio cessat: si nero non fuerunt, additioni 35
 locus est. Is autem cui bona addicta sunt bonorum possessori adsimilari debet et secun-
 dum hoc et iura sepulchrorum poterit habere. Item uideamus, an conueniri a creditoribus
 possit hereditariis actionibus an uero non nisi ex cautione quam interposuit? magisque
 21 est, ut non aliter conueniatur quam ex ea cautione quam interposuit. Si duobus pluribusne
 addicta fuerint bona, et communem rem et communes libertos habebunt et secum familie-
 hincundae iudicio experientur.
F(XYZMOC)

¹ non plura legerunt Graeci: qui fideicommissam libertatem acceperunt ab eo cui bona addicta sunt manumittantur: contra ins. ² uolunt] idem Graeci: uolente eo debebunt? ³ tales ins.

⁴ praestari (u. i.)? ⁵ competit?

3 compreh' a' endendum *F*¹, unde primum com-
 prehendendum, deinde comprehendendum
 fecit *F*² | facta est sint *F*³ 4 uti'que *F*²
 5 fia'nt *F*² 6 desi'd'erat *F*⁴ 8 ha's'e *F*⁴
 10 hoc o' comprehendatur *F*⁴ 11 na'n'etus
*F*² | uti'que *F*⁴ 13 cessauit *F*⁴ 14 sit con-
 stitutione *F*¹ addicti's' *F*² 16 libertate's' *F*²:
 ή παρά τῶν ληγαταρίων καταλειφθεῖσα ἐλευθε-
 ρία *BS* 17 praestare] *FX'YMOC*, praestari
*X*²: ή διάταξις γενικώς εἰπε πάci παρέχεσθαι

τὰς ἐλευθερίας *BS* 19 sper'ti'nente *F*² 21 si
 caducis legionis] *FYC*, sic adducis ad legem
*X*², duci legionis *X'MO*: cf. *D.* 28, 3, 6, 7.
 50, 6, 6. *Cod.* 6, 62, 2: εἰ δέ καὶ στρατιότου
 ούγα ή ούγια τῇ λεγώνι αὐτοῦ ὑμοσεν *BS*
 (*Dor.*) similiterque *B* (*Anon.*) 23 causa'm' *F*² |
 manumittere't' *F*² 25 'et' si *F*² 27 uerba
 ueroa *F*² 29 compet'a'nt' *F*² 32 eaqu'a'e *F*²
 35 si 'fiero *F*² 36 adsimilari *F*² 37 hoc
 hac *F*² | habere] habet *F*²

- 5 PAULUS libro quinquagesimo septimo ad edictum. In fideicommissariis libertatibus si absente herede praetor pronuntiasset libertatem deberi, est et liber et defuncti libertus, si et seruus eius fuit, aut heredis, si seruus heredis sit. immo et si sine successore heres decesserit, conseruandam esse libertatem senatus Hadriani temporibus censuit. [B.48, 4, 5] E
- 6 IDEM libro sexagesimo ad edictum. Decem legata sunt et rogatus est lega. [B.48, 4, 6] E
tarius Stichum emere et manumittere: Falcidia interuenit et minoris emi seruus non potest: quidam putant dodrantem accipere debere legatarium nec emere compellendum. idem putant etiam si suum seruum rogatus sit manumittere et dodrantem ex legato acceperit, non esse compellendum manumittere. nideamus, ne utique in hac specie aliud dicendum sit. sed¹ in superiore sunt qui putant cogendum legatarium redimere seruum, et se oneri sub*10* iecisse, dum accipit uel dodrantem: sed si paratus sit retro restituere quod accepit, audiendus sit, uidendum. sed cogendus heros tota decem praestare, perinde atque si adiesset testator, ut integra praestentur.
- 7 UPLANUS libro sexagesimo tertio ad edictum. Si cui legata sint centum ita, [B.48, 4, 7] E ut seruum alienum redimat et manumittat, et bonis heredis² uenditis partem, non totum *15* persequatur, non³ alias debet consequi legatum, quam si cauerit || se manumissurum (sed f. 218 hoc tunc demum, si largiatur portio quam accepit ad serui pretium paratusque sit dominus tanti eum uendere): alioquin exceptione doli debebit legatarius repelli.
- 8 POMPONIUS libro septimo ex Plautio. Eum cui mille nummi legati fuissent, [B.48, 4, 8] E si rogatus fuisset uiginti seruum manumittere, non cogi fideicommissam libertatem prae*20* stare, si legatum non caperet, constat.
- MARCELLUS libro quinto decimo digestorum. Cum fidei heredis commisit, ne [B.48, 4, 9] E seruus⁴ alienam seruitutem patiatur experiri, potest confessim, ut fuerit alienatus, petere libertatem. sed ubi alienatio non est uoluntaria, sed necessitas alienandi ex causa testatoris pendeat, prope est, ut nondum debeat praestari fideicommissum, quod potest uideri *25* defunctus nihil sensisse de huiusmodi casu alienationis.
- IDEI libro sexto decimo digestorum. Quidam in testamento scriperat: illum [B.48, 4, 10] E 'et illum seruos meos uenire nolo'. si ideo eos noluit uenire, ut, si ueneant, ad libertatem perueniant, praestanda erit libertas: nam et illi uidetur libertas relicta, de quo ita scriptum est: 'nolo alii quam tibi seruiat'. secundum haec igitur si quoquo modo uendere *30* temptauerit seruum, confessim peti poterit libertas nec, quominus praestet libertatem, proderit heredi, si eum redemerit, quia semel exstitit condicio. Is cui libertas debebat uenit: si uult ab herede manumitti, non erit interueniendum ei, cum heres praesens erit, emptor latabit: quoniam poterat uti senatus consulto, ut quasi ex testamento ad libertatem perueniat. Is cui ex fideicommisso libertas debebat ab eo qui soluendo *35* non erat passus est se bonae fidei emptori tradi: existimas in manumissum constitueram actionem exemplo eius, qui liberi hominis⁵ emptorem simulata seruitute decepit? ego quoque adducor, ut putem recte aduersus uenditos⁶ actionem competere et magis *F(XYZMOC)*

¹ et ins. (Best) ² heridis del. (u. i.) ³ seruum (cf. l. 21. l. 24 § 8. l. 41 § 1 h. t.)?

⁴ exemplo eius liberi hominis, qui? ⁵ uenditum?

7 acciperet F⁴ | quasi esset idem putat uertit Dorotheus: ὁ δὲ Πλάγιος ἔλεγεν BS 8 manumittere⁷ et F² | dodrante ex dodrante oem ex dodrante (sic) F⁴ 12 uendendum F¹ | tota in F² 15 bonis heridis uenditis] aliud legisse Graecos inde ne colligas, quod uerterunt: εὑρεθέντος ἀπόρου τοῦ κληρου BS (Dor.). ut partem legati tantummodo legatarius persequatur, non requiritur, ut bona heredis uenierint, sed idem locum habet, ubi constiterit hereditatem locupletem quidem esse, sed legalis plene soluendis non sufficere: quapropter delecto uocabulo heredis ita locum formabimus, ut simplex uenditio bonorum intelle-

gatur, per quam constet, quantum sit in hereditate 17 sit] siit F¹ | dominus si tanti F¹ 33 cum] cui F¹: ἐὰν οἰκέτης ... πραθῇ ... καὶ αὐτὸς μὲν ὁ κληρονόμος παρέστην, ὁ δὲ ἀροπάς τὸν οἰκέτην λανθάνει, οὐ χρεῖαν ἔχει τῆς τοῦ πρατώρος παρενθήκης BS (Dor.) 34 latitauit F | poterit F² | quasi] quesit F¹ 35 fidei comm' o' isso F⁴ | libertate s F⁴ 36 ex i'stima'n's F²: ὑπολαμβάνεις, ὡς Μάρκελλε BS 38 aduersus uenditos] FYM⁶C, aduersus uenditiones X⁷, aduersus uendibitos M⁸, aduersus uenditorem X⁹O: κατὰ τούτων τῶν πι- πρακτομένων BS (Dor.)

- similem uideri statulibero, qui pridie, quam ex testamento ad libertatem perueniret, ide*ma*
fieri passus est.
- 11 MODESTINUS libro primo differentiarum. Ex causa fideicommissi seruo liber- [B. 48, 4, 1] tatem dare sine tutoris auctoritate pupillus non potest.
- 12 IDEM libro singulari de manumissionibus. Imperator Antoninus, cum Firmus [B. 48, 4, 12] Titiano tragoedos tres legasset et adieceret: 'quos tibi commendo, ne cui alii seruaret', publicatis bonis Titiani rescripsit debere eos publice manumitti. Et legatarius non minus quam heres rogari potest seruum manumittere et, si ante manumissionem decesserit, successores eius debent manumittere. Diuus¹ Antoninus et Pertinax rescripsierunt hereditate fisco nindicata, quoniam tacite quis rogatus erat ei, qui capere non poterat, restituere hereditatem, et directo et per fideicommissum datas libertates deberi.
- 13 IDEM libro nono regularum. Si praegnas ancilla moram non studio manu- [B. 48, 4, 13] missoris, sed fortuito patiatur, ne manumitteretur, liberum quidem non pariet, sed cogetur qui manumittere debuit natum matri tradere, ut per eam perueniat ad libertatem.
- 14 IDEM libro decimo responsorum. Lucius Titius testamento facto Seiam uxori rem suam, item Titiam filiam communem aequis portionibus scripsit heredes. item alio capite: 'Erotem seruum meum, qui et Psyllus vocatur, liberum esse uolo, si uxori meae placeat'. cum itaque Seia uxor Lucii Titii || abstineret ab eadem hereditate et ex substitutione portio eius ad Titiam filiam peruerteret, quaero, an Eroti, qui et Psyllus vocatur, ex his uerbis supra scriptis libertas competit. Modestinus Eroti, quod uxor testatoris hereditate se abstinuit, non obesse respondit. item quaero, an Seia uxor, quae se hereditate abstinuit, petenti Eroti libertatem iuste contradicere possit. Modestinus respondit Seiae dissensum nullius esse momenti.
- 15 IDEM libro tertio pandectarum. Is qui ex causa fideicommissi manumissurus [B. 48, 4, 15] est nullo modo deteriorem eius serui condicionem facere potest: ideoque nec uendere cum interdum² alii potest, ut ab eo cui traditus est manumittatur, et, si tradiderit, redimere illum cogitur et manumittere: interest enim nonnumquam a sene potius manumitti quam a iuuene.
- 16 LICINIUS RUFINUS libro quinto regularum. Libertates etiam per fideicom- [B. 48, 4, 16] misse dari possunt et quidem largius quam directo: nam non tantum propriis, sed et alienis seruis per fideicommissum libertas dari potest: ita tamen, ut uulgaribus uerbis et quibus euidenter uoluntas testatoris exprimi possit.
- 17 Ex libro uicensimo primo digestorum SCAEUOLAE. CLAUDIUS: 'Cum tibi uisum [B. 48, 4, 17] fuerit manumittere' utiliter datur fideicomissa libertas.
- 18 SCAEUOLA libro uicensimo tertio digestorum. Testamento ita cauit: 'Pam- [B. 48, 4, 18] philus, si bene se gesserit rationibus meis, liber esto': quaesitum est, cum manente eodem testamento post aliquot annos decesserit nec ullae querellae locus de Pamphilo circa rationes patroni sit, an ex testamento libertatem sit consecutus. respondit nihil proponi, cur non sit consecutus.
- 19 IDEM libro uicesimo quarto digestorum. Herede instituto marito per fidei- [B. 48, 4, 19] commissum libertatem seruis dedit, in quibus et Sticho actori mariti: quae situm est, cum absente domino isti praesidem prouinciae adierint, ut libertas sibi praestaretur, quasi ex iusta causa heres abesset, et praeses prouinciae pronuntiauerit libertatem deberi, an agi cum Sticho possit, ut rationem actus a se administrati reddere compellatur. respondit non F(XYZMOC)

¹ diu? ² interim? ³ dentur add.

4 dare't sine F² 5 antininus F² 6 tres's' legasset F² 9 diuus antoninus et pertinax rescripsierunt] ἀνό διατάξεως ΑΝΤΩΝΙΝΟΥ καὶ ΠΕΡΤΙΝΑΚΟΣ BS 16 portionibus] F¹, partibus F² 19 'qui' et F² | p'i'syllus F¹: ΨΥΛΛΟΣ BS 20 supra scripta is F¹ | competat F² 21 respondit F² | qu'a'e F² | hereditati F²

24 is qui] F² cum BS: ὁ ... χρεοστῶν ἐλεγεπιαν, si quis F¹ 33 l. 17 continuatur antecedenti F, itemque inscriptione et numero card in Basilice, certe in cod. Paris. 1357: denique l. 30 h. t. ibi est 29 (cf. BS. 38, 6, 5 sch. 2) 37 quaerellae F 41 quibus et om. F¹ 42 liberte's F² 43 praest'es F²

e. Uxori dotem et alias res plures legauit et eius fidei commisit, ut Aquilinum seruum
orium mulieris apud consilium manumitteret: id negat se facere debere, quod ipse
ius esset: quaero, an libertas ei debeatur. respondit uxorem, si ex testamento non
in dotem, sed etiam cetera legata praestari sibi uellet, compellendam ex causa fideicom-
i Aquilinum manumittere cumque, cum liber erit, petiturum ea quae sibi legata sunt. ⁵
POMPONIUS libro septimo epistularum. Apud Julianum ita scriptum est: si [B. 48, 4, 20] *Af*
es rogatus seruum manumittere ex Trebelliano senatus consulto hereditatem restituerit,
i debet manumittere, et, si latitabit uel si iusta ex causa aberit, praetor causa cognita
indum senatus consulta ad eas causas pertinentia pronuntiare debebit. si uero seruum
ceperit is, cui hereditas restituta fuerit, ipsum competit¹ manumittere et eadem in per- ¹⁰
am eius obseruari conueniet, quae circa emptores custodiri solent. an haec uera putes?
i ego discendi cupiditate, quam solam uiuendi rationem optimam in octauum et septua-
num annum aetatis duxi, memor sum eius sententiae, qui dixisse fertur: καν τὸ ἔτερον
a ἐν τῷ σορῷ ἔχω, προσμαθεῖν τι βούλοιμην. || bellissime Aristo et Octauenus putabant q. 71 f. 219
e seruum, de quo quaereretur, fideicommissae hereditatis non esse, quia testator ro- ¹⁵
do heredem, ut eum manumitteret, non uidetur de eo restituendo sensisse: si tamen
erorem ab herede datus fuerit, ea dicenda sunt quae Julianus scribit.

PAPINIANUS libro nono decimo quaestionum. Rogo, ne Stichus alterius ser- [B. 48, 4, 21] *P*
utem experiatur'. intellegi datam fideicommissam libertatem placuit principi: quid enim
i contrarium est seruituti quam libertas? nec tamen quasi post mortem heredis data ²⁰
lebitur: quod eo pertinet, ut, si uiuus eum alienauerit, confessim libertas petatur nec
sit ad impediendam libertatis petitionem, si redemerit eum, cuius semel condicio extitit.
m probandum est et si non voluntaria alienatio ab herede facta est: nec refragabitur,
od non per ipsum alienatio facta est. fuit enim quasi statuliber et quacumque ratione
adicio impleta est. ²⁵

IDEM libro uicensimo secundo quaestionum. Si legatario fundi decem pretii [B. 48, 4, 22] *P*
mine reicta sint in hoc, ut seruum suum manumittat, quanvis fundi legatum adgnouerit,
tamen pecuniae propter interuentum Falcidiae non adgnouerit, cogendus est et pecuniam
cipere habita legis Falcidiae ratione et seruo fideicommissariam libertatem praestare, cum
nei fundi legatum adgnouit. A duobus heredibus qui tres seruos habebat petit, ut duos ³⁰
his quos uoluissent manumittant: altero heredum latitante alter declarat, quod uelit
manumittere. potest dici fieri liberos, ut perinde libertas competat, ac si praeſens solus
manumittere potuisse. quod si ex seruis unus decesserit, siue iusta ex causa abait heres
ie fieri non possit a quo petitum est, decernente praetore duos qui supersunt fieri liberos
duenit. Cum is qui fideicommissam libertatem praestare debet iusta ex causa abest aut ³⁵
tit: aut quidam praeſentes sunt, alii ex iusta causa absunt, nonnulli frustandi gratia
fideicommissi copiam sui non faciunt: aut ei, qui libertatem debuit, heres non extitit: aut
ns heres hereditate se abstinuit: praetor pronuntiare debet ex testamento Lucii Titi
fideicommissam libertatem competere. idque senatus consulto demonstratum est, quo se-
itas consulto comprehensum est, ne dubium et obscurum esset, cuius libertus fieret, pre- ⁴⁰
rem pronuntiare debere, qui ex iusta causa et qui detractandas libertatis gratia absit.

IDEM libro nono responsorum. Fideicommissaria libertas praetextu compi- [B. 48, 4, 23] *P*
tæ hereditatis aut rationis gestæ non differtur. Fideicommissariam libertatem ab herede
m praestitam cogendus est heridis heres, qui restituit ex Trebelliano senatus consulto
hereditatem, praestare, si eius personam eligat qui manumittendus est. Seruum peculii ⁴⁵
(XYZMOC)

competit del.

debet F¹ 10 usuccepere] *Dorotheus*: εὰν
μτοι οὔγοκαπιτεύσῃ BS, suscepere F | com-
tit] FX (marg. al. conuenit) O, conuenit
ZMC 12 et] est F¹ | septuage's simum F²
σορῷ FBS: conferri iussit *Hauptius Luciani*
τmolim c. 78: καὶ τὸν ἔτερον πόδα, φασί,

ἐν τῷ σόρῳ ἔχων | et octauenus] καὶ CABINOC
BS 16 de eo] ideo eo F² 21 uiuus] diuus F²
27 ut] XYZMOC, om. F: ἐπὶ τῷ τὸν ἴδιον
οἰκέτην ἐλεγθερῶσαι BS 34 libert'os F²:
γίνονται ἐλεγθεροὶ BS 45 'si' eius F²

castrensis, quem pater fideicommissi uerbis a legitimis filiis heredibus liberari uoluit, filium militem uel qui militauit, si patris heres extitit, manumittere cogendum respondi, quoniam proprium manumississe defunctus post donationem in filium collatam¹ existimauit: portionem enim a fratre domino fratrem eundemque coheredem citra damnum uoluntatis redimere non cogendum. nec ob eundem errorem cetera, quae pater in militia² prefecturo filio do- 5 nauit, fratri, qui mansit in potestate³, conferenda, cum peculum castrense filius etiam inter 3 legitimos heredes praecipuum retineat. Etiam fideicommissaria libertas a filio post certam f.⁴ aetatem eius data, si ad eam puer non peruenit, ab herede filii praestituta die reddatur⁵: quam sententiam iure singulari receptam ad cetera fideicommissa⁶ relictam porrigi non pla- 10 cuit. Seruum a filio post quinque annos, si eo tempore mercedem diurnam filio praesti- 14 tisset, manumitti uoluit: biennio proximo uagatus non praestiterat: condicione defectus uidebatur. si tamen heres filius (aut tutores eius) ministerium serui per biennium elegisset, eam rem, ex praeterito quod per heredem stetisset, impedimento residuae condicione non esse constituit.

24 ULPIANUS libro quinto fideicommissorum. Generaliter dicemus eos posse [B. 48, 4, 24 P] fideicommissariam libertatem adscribere, qui fideicommissum pecuniarium possunt relin- 1 quere. Et principis seruo uel municipi et cuius⁸ alterius fideicommissa libertas adscripta 2 ualet. Hostium seruo si fideicommissaria libertas fuerit adscripta, potest tractari, an non sit inefficax. et fortassis quis dixerit indignum esse cinem Romanum fieri hostium seruum: sed si in casum relinquatur, in quem noster esse incipit, quid prohibet dicere libertatem 20 ualere? Si homini libero fuerit libertas per fideicommissum adscripta et is in seruitutem redactus proponatur, petere potest libertatem, si modo mortis tempore uel condicione 25 existentis inueniatur seruus. Seruo eius, qui nondum in rebus humanis est, libertas recte 4 per fideicommissum relinquitur. Si seruus in metallum fuerit damnatus, libertatem sperare non poterit. quid ergo, si fideicommissaria libertas ei reicta sit et poena metalli indal- 25 gentia principis sit liberatus? et est rescriptum ab imperatore nostro hunc in dominium prioris domini non restitu: cuius tamen sit, non adicitur. certe cum fisci efficiatur, spe- 6 rare potest fideicommissariam libertatem. Ex damnata in metallum concepto et nato fidei- 7 commissaria libertas dari poterit: quid mirum, cum etiam uenudari eum posse quasi ser- 8 um diuus Pius rescripsit? Si petitum a testatore fuerit, ne postea Stichus seruiret, placuit 20 fideicommissariam libertatem datam uideri: nam qui hoc petit, ne postea seruiat, uidetur 9 petere, ut libertas ei praestetur. Sed et si ita scripsit: 'ne eum alienes' 'ne eum uendas', idem erit dicendum, si modo hoc animo fuerit adscriptum, quod uoluerit eum testator ad libertatem perduci. ceterum si alia mente id scripsit, ut puta quia consilium dabat heredi 30 retinere tales seruum uel quia coercere uoluit seruum et cruciare, ne meliorem dominum experiat, uel aliqua⁹ mente, non tribuenda libertatis animo, dicendum est cessare libertatis praestationem: et ita Celsus libro uicensimo tertio digestorum scribit. non tantum¹⁰ enim uerba fideicommissi, sed et¹¹ mens testatoris tribuere solet libertatem fideicommissariam. sed cum ex praeassumptione libertas praestita esse uidetur, heredis est contrarium 35 uoluntatem testatoris probare. Si quis¹² tutorem ideo scripserit, quia liberum putauit, cer- 40 tissimum est neque libertatem peti posse neque tutelam libertatis praestationi patrocinari:
F(XYZMOC)

¹ per donationem in filium collatum? ² in potestate del. (similiter Fuchs) ³ reddetur (Hal.)?

⁴ fideicommissio? ⁵ cuiusvis (edd.)? ⁶ alia qua (u. d. apud Schultingium: δι' ἔτερόν τινα λογισμὸν BS)? ⁷ tantum del. ⁸ et del. ⁹ seruum ins. (ἐάν τις τὸν ἴδιον οἰκέτην ... καταλέοιπεν ἐπίτροπον BS)

¹⁰ cogendus F¹ ¹¹ citra damnum uolunta-
tis] INA MI¹² ἀδικήσωμεν τὴν Βούλησιν τοῦ πα-
τρός, ὅστις ἡβογλήθη ὡς ἴδιον ἐλεγθερωθῆναι
τὸν οἰκέτην αὐτοῦ BS (Dor.) ¹³ militia F¹
11 praesteterat F¹ | defectus] defectoi F¹
12 eligisset F¹ ¹³ ex praeterito] FX², ex-
cepto X² (marg. Py[sis] praeterito) YZMOC
16 relinque[re] F² ¹⁷ e't cuius F²: καὶ παν-

τὸς ἄλλοι B (Anop.) ¹⁸ libertas ad fuerit
F: ἐάν ... καταλείφθῃ τοιάντη ἐλεγθερίᾳ BS
22 potere om. F² | condicione existentes F¹
25 ei] F² cum BS: κατελείφθῃ αὐτῷ, et F² |
indulgentia F² ²⁶ e'st est rescriptum F²
30 testator'e F² ³³ quod om. F² ⁴¹ ne-
que q' tutelam F² | patrocinarii F

et ita et Marcellus libro quinto decimo digestorum et imperator noster cum patre rescripsit.
 1 Si quis seruo pignerato directam libertatem dederit, licet uidetur iure suptili inutiliter reliquisse, attamen quasi et fideicommissaria libertate relictus seruus petere potest, ut ex fideicommisso liber fiat: fauor enim libertatis suadet, ut interpretemur et ad libertatis petitionem procedere testamenti uerba, quasi ex fideicommisso fuerat seruus liber esse f. 220 iussus: nec enim ignotum est, quod multa contra iuris rigorem pro libertate sint constituta. Ex testamento, quod adgnatione postumae ruptum esse constituit, neque directas [B] libertates compotere neque fideicommissarias deberi, quas non a legitimis quoque heredibus pater familias reliquerit, satis constat. Si quis alienum uel suum seruum [B. 48, 4, 24] rogatus sit manumittere et minus sit in eo quod accepit iudicio testatoris, plus sit in pretio 10 serui, an cogatur uel alienum redimere uel suum manumittere, uidendum est. et Marcellus scripsit, cum ceperit legatum, cogendum omnimodo suum manumittere: et sane hoc iure utimur, ut multum intersit, seruum quisque rogatus sit manumittere an alienum: si suum, cogetur manumittere, etiamsi modicum accepit: quod si alienum, non alias erit cogendus, 13 quam si tanti possit redimere, quantum ex iudicio testatoris consecutus sit. Proinde con- 15 sequenter Marcellus ait eum quoque, qui heres institutus est, si quidem aliquid ad eum deducto aere alieno peruenit, cogendum esse suum manumittere: si uero nihil peruenit, 16 non esse cogendum. Plane si forte minus relicturn est alicui, uerum creuit legatum ex aliqua causa, aquissimum erit tanti eum cogi redimere, quantum ad eum peruenit, nec causari debere, quod minus illi relicturn sit, cum creuerit eius legatum per testamenti occisionem: nam et si ex mora fructus usurae fideicommisso accessissent, dicendum est 18 libertatem praestandam. Proinde et si serui pretium decrevit, dicendum est redimere cogendum. Quod si legatum sit imminutum, uidendum, an cogatur seruum manumittere qui sperauit legatum uberioris consequenturum. et putem, si legatum refundere sit paratus, non esse cogendum, idcirco, quia alia contemplatione adgnouit legatum, quod ex inopinato de- 20 minutum est: parato igitur ei a legato recedere concedendum erit, nisi forte residuum 22 legatum ad pretium sufficit. Quid ergo, si plures seruos rogatus sit manumittere et ad quorundam pretium sufficiat id quod relicturn est, ad omnium non sufficiat, an cogendum sit quosdam manumittere? et putem debere eum cogi uel eos, quorum pretium patitur, manumittere. quis ergo statuet, qui potius manumittitur? utrumne ipse legatarius eligat, 25 quos manumittat, an heres a quo legatum est? et fortassis quis recte dixerit ordinem scripturae sequendum: quod si ordo non pareat, aut sortiri eos oportebit, ne aliquam ambitionis uel gratiae suspicionem praetor subeat, aut meritis cuiusque allegatis arbitrari eos 26 oportet. Simili modo dicendum est et si redimero iussus sit libertatemque praestare nec pecunia quea legata est sufficiat ad redemptionem omnium, quibus libertas data est: nam et hic idem erit, quod supra probauimus. Si cui legatum sit relicturn isque rogatus sit seruum proprium manumittere eique quod legatum est praestare, an fideicommissaria libertas praestanda sit? quosdam mouet, quia, si fuerit coactus ad libertatem praestandam, ex necessitate ad fideicommissi quoque praestationem erit cogendus: et sunt qui putant non esse cogendum. nam et si mihi legatum fuisset relicturn et id rogatus essem Titio resti- 40

F(XYZMOC)

2 relinquisse F 3 attamen] tamquam ad-
iectum esset debito soluto transtulit Dorothaeus:
ῶνως διαλγομένου τοῦ χρέους κ. τ. λ.: at id
τυπωῖ ex l. 26 § 2 h. t. 6 libertate sint F²
7 constituti] F², constet F² 8 deberi si quas
F² 10 rogatus] F², legatus F²: ἐόν τις ...
παραληῆ ΒS (Dor.) 13 an om. F² 16 a'm'd
eum F² 18 si forte si minus F² 19 tan-
tum eum F² 21 e'nam F² 22 libertatem F²
24 legatum se' u'b'erius F², legatum se ne-
rius XYZMC, legatum se liberius O 27 plu-
res seruos] X² YMOC, pluris suone FX²: πολ-
λοὺς οἰκέτας ΒS (Dor.) 29 quo's rum F²

31 an heres a quo legatum est] sic scripsi
secundum BS: ἢ μήτι ὁ κληρονόμος ὁ διδούς
τὸ αἱράτον, an heres est FX, an heres YZMOC
33 cuiusqu'a e F² | arbitrari eos] δοκιμάζοντος
τούτο τοῦ πρατίωρος BS (Dor.) 34 libe-
ratatemqu'a e F² 35 data] dota F² 37 ma-
numittere eique quod] F² cum BS (Dor.): καὶ
ἐλεγθερούμενῷ αὐτῷ ἀποκαταστῆσαι τὸ αἱρά-
τεγέθεν αὔτῷ πράγμα, manumitteret id quod F²
39 sunt] FX² MOC cum BS (Dor.): καὶ διὰ
τούτο τινὲς ἐλεγον, si F²: et sunt ... 40 co-
gendum om. X (in marg. add. ex P[isana]) Y

tuere confessim et praeterea fideicommissam libertatem seruo meo praestare, sine dubio dicere]mus non esse me cogendum ad libertatis praestationem, quia nihil pretii nomine f. 220' uideor accepisse. plane si forte post tempus fuerit rogatus restituere sibi legatum relictum, 20 dici potest propter medii temporis fructum cogendum eum manumittere, si¹ rogatus quis alii fundum, cum morietur, alii centum praestare si tantum ex fructibus fundi perceperit, 5 quantum est in fideicommisso, cogendum eum praestare. sic fit, ut sit in pendentī fidei- 21 commissum pecuniarium et fideicommissae libertatis praestatio. Quotiens autem fideicommissaria libertas relinquitur efficaciter, in ea causa est, ut neque alienatione neque usu- capione extingui possit: ad quemcumque enim peruererit is seruus, cui fideicommissa libertas relictā est, cogi eum manumittere: et ita² est saepissime constitutum. cogetur 10 igitur is, ad quem seruus peruererit, fideicommissam libertatem praestare³ si hoc maluit is qui rogatus est⁴: latius enim acceptum est, ut et si sub condicione fuit ei libertas relictā et pendente condicione alienatus sit, attamen cum sua causa alienetur. quod si nolit ab eo manumitti, sed potius ab eo uelit ad libertatem perduci, qui erat rogatus eum ma- 15 numittere, audiri eum oportere diuua Hadrianus et diuus Pius rescripserunt. quin immo et si iam manumisssus est, uelit tamen potius eius libertus fieri, qui erat rogatus eum manu- mittēre, audiendum eum diuus Pius rescripsit. sed et si ex persona manumissoris uel ex quacumque causa manumisssus ostendere potest ius suum laedi manumissionē uel etiam laesum, succurri ei ex his constitutionibus oportet, ne contra uoluntatem defuncti durior eius condicio constituatur. plane si ea sit defuncti uoluntas, ut uel a quocumque manu- 20 mitti uoluerit, dicendum est constitutiones supra scriptas cessare.

25 PAULUS libro tertio fideicommissorum. Si heres qui uendidit seruum sine B. 48, 4, 25 P successore decesserit, emptor autem extet et uelit seruus defuncti libertus esse, non emptoris, non esse eum audiendum Ualens scripsit, ne emptor et pretium et libertum perdat. 24

26 UPLIANUS libro quinto fideicommissorum. Cum nero is qui rogatus est non B. 48, 4, 26 P alienum seruum manumittere mortalitatis necessitate uel bonorum publicatione ad alium seruum perduxit, magis opinor constitutionibus esse locum, ne deterior condicio fideicommissae libertatis fiat. nam et cum quidam rogatus esset, cum moreretur, seruum manu- mittēre isque decessisset libertate seruo non data, perinde eum habendum constitutum est atque si ad libertatem ab eo perductus esset: potest enim eo testamento dare⁵ libertatem 30 utique directam. sic fit, ut, quotiens quis libertatem accepit fideicommissariam, si ab alio quam qui erat rogatus manumittatur, auxilium constitutionum habeat perindeque habeatur atque si ab eo manumisssus fuisset, quoniam fideicommissis libertatibus fauor exhibetur nec intercidere solet destinata fideicommissa libertas: qui enim ea donatus est, in posses- 1 sionem libertatis interim esse uidetur. Apparet igitur subuentum fideicommissis libertatibus, 25 ut in re mora facta esse his uideatur et⁶ ex die quidem, quo libertas peti potuit, matri F(XYZMOC)

¹ si] sicut (ῶσπερ BS)? ² idem Graeci: et ita del. ³ uel ins. ⁴ uel si hoc maluit is qui rogatus est non est Ulpiani ⁵ idem Graeci: perductus esset testamento: potest enim eo dare? ⁶ ex ancilla quoque ita manumissa qui nascuntur ins. (u. i.)

2 nomini F⁷ 3 si forte si 'domus' post F² 5 perce'perit F² 7 fideicommissae] fideicommissam F² 11 si hoc maluit (ma- luerit ZO) is qui rogatus est (est om. X⁸)] FXYZMOC: ἐὰν δρέση τῷ οἰκέτῃ ἀγτὸν ἔχειν πάτρωνα καὶ παρ' ἀγτού ἐλεγθερώθηναι ή ἐκεῖ- nos ἀγτὸν ἐλεγθεροί, παρ' οὐ καταλέειπται ή ἐλεγθερία BS (Dor.), quae uersio⁹ praeterea presse sequitur Latina: crediderim Dorotheum locum corruptum sic constituuisse: si hoc maluit [seruus: aut manumittit eum] is qui rogatus est, coniectura non felici 12 et si om. F² 13 alienatur F 14 perduci ad' qui F² 20 quo- cumque] X⁸YZMOC, quacumque F, inc. X⁸: ὥστε παρ' οιογδήποτε βούλεσθαι ἀγτὸν ἐλεγθε-

ρωθῆναι BS (Dor.) 25 rogatus est non alienum] sic Best aliique secundum BS (Dor.): οὐ παρακληθείς τὸν ἴδιον οἰκέτην ἐλεγθερώσαι, ro- gatus non est alienum FXC, rogatus est alienum YZMO 27 fideicommissa's'e F² 28 ma- numitteret F 30 atque (adque F²) si ad (ad om. F²) libertatem seq.] ὡς εἰ παρ' ἀγτού ἐλεγ- θερώθη ήδύνατο γάρ ἐν τῇ διαθήκῃ καταδι- πεῖν ἐλεγθερίαν ἀγτῷ καὶ διρέκταν BS (Dor.) 31 utique directam sic fit] C, utique di- rectum sic (sit F²) fit FX⁴, utique cum (cum om. Y⁹) dictum sit YZMO, inc. X⁸ 36 et ex die seq.] καὶ ὅτε μὲν ἀρμόσσει τῇ δούλῃ καὶ δύναται ἀπαιτεῖσθαι ή ἐλεγθερίᾳ (= et ancillæ ubi competit libertas ptique

tradetur manumittendi causa, ex die nero, quo petita est, ingenui nascantur. plerumque enim per ignaniam uel per timiditatem eorum, quibus relinquitur libertas fideicomissa, f. 221 uel ignorantiam iuris sui uel per auctoritatem et dignitatem eorum, a quibus reicta est, uel serius petitur uel in totum non petitur fideicomissa libertas: quae res obesse libertati non debet. quod igitur defendimus, ita determinandum est, ut ingenui quidem exinde 5 nascantur, ex quo mora libertati facta est, manumitti autem partum dici debeat, ex quo peti libertas potuit, quamuis non sit petita. certe minoribus uiginti quinque annis et in hoc tribendum est auxilium, ut uideatur in re mora esse: nam qua ratione decretum et a diu Seuero constitutum est in re moram esse circa pecunaria fideicomissa, quae 2 minoribus reicta sunt, multo magis debet etiam in libertatibus hoc idem admitti. Cum 10 quidam Caecilius ancillam, quam pignori obligauerat, dimisso creditore per fideicommissum manumitti uoluisset et heredibus creditorem non liberantibus infantes, qui postea erant editi, renissent a creditore, imperator noster cum patre rescripsit secundum ea, quae diu Pio placuerint, ne pueri ingenuitate destinata fraudarentur, pretio emptori restituto perinde 3 eos ingenuos fore, ac si mater eorum suo tempore manumissa fuisset. Idem imperator 15 noster cum patre rescripsit, si post quinquennium mortis testatoris tabulae testamenti apertae essent uel codicilli et partus medio tempore editus sit, ne fortuita mora seruitutem 4 partui interrogauerit, matri partum tradendum, ut ab ea ad libertatem perducatur. Apparet igitur ex hoc rescripto, item eo quod a diu Pio rescriptum diximus, noluisse eos moram 5 libertati fortuitam nocere edito ex ea, cui fideicomissa libertas data est. Non tamen si 20 a substituto impuberis fideicomissa libertas data sit ancillae eaque uiuo impubere partum ediderit, uel si post tempus uel sub condicione libertatem acceperit et ante diem uel condicione partum ediderit, ad libertatem partus perducetur, quia horum alia condicio est: 6 non enim moram fortuitam, sed ex uoluntate testantis passi sunt. Si pro non scripto habitu sit seruus alicui legatus, cui seruo per fideicommissum libertas adscripta est, 25 quæstionis est, num fideicomissa libertas debeat intercidere et¹ an, si seruus petat fideicomissam libertatem ab eo, penes quem remansisset pro non scripto habito legato quod erat relictum ei qui eum rogatus fuerat manumittere, uel² si ipse seruus, ut supra dictum est, fuit legatus, an libertas non debeat intercidere. et putem debere dici fideicomissam libertatem saluam esse, licet ad eum nihil peruenierit, qui eum rogatus erat manumittere: 30 cogetur igitur libertatem praestare is ad quem peruenit legatum, quia libertas fideicomissa nullum impedimentum pati debet. Subuentum libertatibus est senatus consulto, quod factum est temporibus diuini Traiani Rubrio Gallo et Caelio³ Hispone consulibus⁴ in haec verba: 'si hi, a quibus libertatem praestari oportet, euocati a praetore adesse noluerint, si causa cognita praetor pronuntiasset libertatem his deberi, eodem iure statum' 35 7 'seruari, ac si directo manumissi essent'. Hoc senatus consultum ad eos pertinet, quibus ex causa fideicomissi libertas debeat. proinde si libertas non deberetur, obreptum tamen praetori est de libertate prolnuntiatumque, ex hoc senatus consulto libertas non competit. f. 221' 8 et ita imperator noster cum patre suo rescripsit. Euocari autem a praetore oportet eos, qui fideicomissam libertatem debent: ceterum nisi fuerint euocati, cessat Rubrianum se- 40 9 natus consultum. proinde denuntiationibus et edictis litterisque euocandi sunt. Hoc senatus consultum ad omnes pertinet latitantes, quos fideicomissam libertatem praestare oportet. proinde siue heres rogatus⁵ siue quis alius, senatus consulto locus est: omnes enim omnino, F(XYZMOC)

¹ et del. ² ipse ins. ³ Caepione (cf. Hermes 3, 45)? ⁴ p. Chr. 103 ⁵ sit ins.

possit), εὰν τέκῃ (= si pariat), αὐτῇ τῇ μητρὶ παραδιστᾶ ὁ τεχθεὶς (= ipsi matri traditur natus) BS (Dor.): pleniora haec legisse interpretem non crediderim. 1 traderetur F² fideicomissa in F³ 8 qua in F² 18 'ea' que F² 14 placuerunt F² 18 matrī F² 20 edita ex ea F² 21 substitutum F² | ancillae 'ea'qu'a F²: εὰν δὲ ἀνάβη φ τις γυν-

καταστῆσας καταλέλοιπε ... καὶ ἔτι ζῶντος τοῦ ημίπιου ἔτεκεν ἡ θεράπαινα BS 23 est 'non' enim F² 24 sed] sex F² 28 ej] et F² 29 libertus F² 33 trahiani F² | coelio BS, ubi consules afferuntur Latine 36 ac si bis F² | senatus consulto'um F² 37 libertam F² | debeatur F²: οἰστις ... κερεόστηται BS 38 hoc] hac F² 40 senatus consulto'um F²

- qui deberent fideicommissam libertatem praestare, in ea causa sunt, ut ad senatus
11 sultum pertineant. Quare si heres quidem latitet, legarius autem uel fideicommiss
qui rogatus sit libertatem praestare, praesens sit, senatus consultum deficit et nihilo n
impeditur libertas: proponamus¹ enim legatarium nondum dominium servi naectum e
27 PAULUS libro tertio fideicommissorum. Itaque hoc casu princeps adeundus [B. 48
est, ut et in hoc casu libertati prospiciatur.
- 28 UPLIANUS libro quinto fideicommissorum. Si eum seruum, cui erat fidei- [B. 48,
comissa libertas reicta, distraxerit is qui erat rogatus et emptor quidem latitet, is a
qui rogatus erat praesens sit, an Rubriano senatus consulto locus sit? et ait Marc
1 Rubrianum locum habere, quia abest quem manumittere oportet. Haec autem u
'adesse noluissent' non utique exigunt ut latitet is qui libertatem praestare debet:
2 et si non latitet, contemnat autem uenire, senatus consultum locum habebit. Idem
seruatur etiam, si plures heredes constituti fideicommissam libertatem praestare rogati
3 iusta ex causa absentes moram libertati faciant. Quorum si quosdam iusta ex causa al
pronuntiatum fuerit, eorum, qui ex iusta causa abessent, et eorum, qui praesentes
commissae libertati moram non facient, perinde libertas erit atque si soli rogati ad iu
4 libertatem perduxissent. Si quis seruum non hereditarium rogatus manumittere la
factum est senatus consultum Aemilio Iuneo et Iulio Seuero consulibus² in haec ue
'placere', ³ si quis ex his, qui fideicommissam libertatem ex quacumque causa deb
seruo, qui mortis tempore eius qui rogauit non fuerit, isque⁴ adesse negabitur, pr
cognoscet et, si in ea causa esse uidebitur, ut, si praesens esset, manumittere cog
beret, id ita esse pronuntiet: cumque ita pronuntiasset, idem iuris erit, quod esset, s
5 ut ex fideicommisso manumitti debuisset, manumissus esset'. Ex iusta causa abesse
deum dicendum est, qui non habent iniustam causam absentiae, cum sufficiat, quod
in fraudem libertatis absint, quo magis uideantur ex iusta causa abesse: ceterum no
necessere, ut rei publicae causa abeint. proinde si alibi domicilium quis habeat, alib
tatur fideicommissaria libertas, dicendum est non esse necesse cuocari eum, qui fidei
missam libertatem debere dicitur, quia etiam absento eo, si constiterit libertatem de
pronuntiari potest iusta de causa eum abesse, nec libertum perdit: namque eos, qui
sedes suas et domicilium suum sunt, nemo dubitabit ex iusta causa abesse.
29 PAULUS libro tertio fideicommissorum. Si quis, posteaquam in ea causa [B. 48,
esse cooperit, ut ex fideicommisso manumitti deberet, alienatus sit, is quidem, cuiu
terim seruus erit, manumittere cogetur: sed hic non distinguitur, iusta an non iusta c
absit: omnimodo enim libertas ei seruatur.
30 UPLIANUS libro quinto fideicommissorum. Cum quasi absente quodam de- [B. 48,
cretum fuisset interpositum ex iusta || causa eum abesse, is autem mortuus iam e
F(XYZMOC)

¹ proponimus? ² p. Chr. 127 (u. i.)? ³ ut ins. (Hal.) ⁴ isque del. (Hal.) ⁵ hi
ficiunt uerba senatus consulti Dasumiani (cf. l. 51 § 4 h. t.)

1 fideicommissa^m F² 3 nihilaminus F²
4 libertas om. F², uertunt BS | nondum non
dominium F² 8 relicta's F⁴ 10 que'm F²
12 senatu'm's consultum F⁴ 14 absentes ...
causa] om. F, suppleui secundum Graecos: τὸ δέ
ἄγτο λέγομεν (= idem obseruatur), εἰ καὶ πολ
λοὶ ὄντες οἱ παρακληθέντες ἐλεγθερώσαι κληρο
νόμοι (= etiam si plures heredes constituti
fideicommissam libertatem praestare rogati)
χωρίς αἵτιας εὐλόγου ἀπολιμπανόμενοι γέρε
σιν ἐμποιώσιν τὴν ἐλεγθερία (= non iusta ex
causa absentes moram libertati faciant). εἰ
δέ τινας ἄγτων ὁ ἀρχων ἀποφίνηται εὐλόγως
ἀπολιμπάνεσθαι (= quorū si quosdam ex
iusta causa abesse pronuntiatum fuerit) BS
(Dor.) 16 libertati's F² 18 Μαμιλιού ιούγκου

καὶ ιούγλιου Σεβίρου BS: conules nouim
p. Chr. 127 ... [I]ulium (uel [Cla]udium
Aemiliūm) Iuncum et Sex. Iulium Seuerun
Borghest opp. 5, 509), item sub Connomo A
lium Iuncum (iunctus codd.) et Atiliūm (i
Aciliūm) Seuerum (uita Comm. c. 4) 19
ret F; τις τῶν χρεωστούντων BS 20 i
om. F² 22 erit] eat F² 24 absentia
25 causa om. F² 25 est] esset F² 26 d
micilium F² 27 fideicommissarie F: ἡ
κομισσαρία ἐλεγθερία BS | libertati'bu
30 dubitauit F 34 libertus] Schultin
cundum BS (Dor.): πᾶς γὰρ τρόποις
γίνεται ἀπελεύθερος ὁ οἰκέτης ἐλεγθερούς
libertas F 36 iam] autem F²

imperator noster rescripsit in heredis personam transferendum decretum eoque loco ius eius esse, quasi hunc ipsum ex eadem causa abesse pronuntiasset. Si infans sit inter eos, qui manumittere debent, senatus censuit, cum unius aetas impedierit, ut liberi liberaeque sint hi, quibus libertates ex causa fideicommissi praestari oportet. Hoc idem erit dicendum et si solus sit heres institutus qui fari non potest. Si uero pupillus tutorem habet isque nolit ad libertatem praestandam auctor esse, adeo non debet impedimento esse neque pupillo, ut libertos non habeat, neque libertati, ut diui fratres rescripserint ex causa fideicommissi libertatem praestari debere seruo, perinde atque si ab ipso pupillo tute auctore manumissus esset. Quicunque igitur casus inciderit, quo is qui fari non potest fideicommissae libertati subiectus est, accommodabimus mentem senatus consulti, quae etiam ad heredem infantem rogati trahenda est. Adeundus est autem etiam ex hac causa praetor, praesertim cum rescripto diui Pii effectum est, ut, si quidam ex rogatis praesentes sunt, alii latitent, alii ex causa absint, intercedente infantis persona non omnium libertus efficiatur, sed tantum infantis et eorum qui ex iusta causa absunt uel etiam praesentum.

Si plures heredes sunt instituti et inter eos qui fari non potest, sed non ipse rogatus sit seruum manumittere, non oportere intercidere libertatem ob hoc, quod coheredibus suis uendere eum infans non possit: et exstat quidem senatus consultum Ultrasianum, sed et diuinus Pius Cassio Dextro rescripsit ita rem explicari, ut partes seruorum, quibus per fideicommissum libertas data est, iusto pretio aestimentur atque ita serues ab his qui rogati sunt manumittatur. hi autem, qui eos manumiserunt, pretii nomine, perinde fratribus et coheredibus suis obligati erunt, atque si ob eam rem ex iudicati causa cum his agi possit.

In furiosi persona diuini Pius rescripsit fideicommissam libertatem non impediri sub¹ condicione scripti heredis, quem compotem mentis non esse adfirmatur. igitur si constiterit ei recte datam per fideicommissum libertatem, decretum interponetur², quo id ipsum complectatur, ad exemplum infantis. Ergo et in muto et in surdo subuenietur. Sed et si quis sine herede uel alio successore decesserit qui fideicommissam libertatem praestare debebat, adito praetore libertatem praestandam esse censuit senatus. Sed et si suus heres se abstinuerit, libertati fideicommissae per senatus consultum subuentum est, tametsi non est sine herede, qui suum heredem habet licet abstinentem se. Idem dicendum et si minor uiginti quinque annis adierit hereditatem eius, qui libertatem fideicommissam debebat, et in integrum sit restitutus abstinendi causa. Quaerendum est autem, cujuus libertus iste fit: ex constitutione enim seruo libertas perinde competit, atque si ex testamento libertatem consecutus esset. erit igitur libertus orcinus, non eius qui fideicommissam libertatem debebat. Si alter sine successore decesserit, alter ex iusta causa absit, extat rescriptum diuinarum Marci et Ueri perinde dicentium eum ad libertatem peruenturum, ac si ab eo qui sine successore decessit et ab eo qui ex iusta causa abesset ad libertatem ut oportuit perductus esset. Eleganter quaeri potest, cum heres sine successore decedit, utrum expectari debet, donec certum sit heredem uel bonorum possessorem non extaturum, an uero etiam dum incertum || est (forte deliberante herede scripto) possit ad libertatem per- f. 22² uenire: et melius est expectari oportere, quoad certum esse coepirit successorem non extaturum. Imperator noster Antoninus rescripsit eum cui fideicommissa libertas debeatur, sine libertate aliquid ex testamento heredis accipere posse. Diuinus etiam Marcus rescripsit fideicommissas libertates neque aetate neque condicione neque mora non praestantium

F(XYZMOC)

¹ sub del. ² interponet praetor?

2 eius s' esse F¹ 5 h'isque F¹ 7 rescripserunt F 10 accommodauimus F 11 pr'a-e-tor F² 12 praes'eentes F² 15 eos 'is' qui F² 19 iust'a'o F² | seruis F, ina... ἐλεγθερώται... οικέτης BS 20 manumittatur F² 22 sub condicione scripti heredis) Διὰ τὸ μαίνεσθαι αὐτόν BS 28 subuentum et tametsi F 29 abstinentem F² | dicendum] dic. est F²

32 seruo libertas] F¹ cum BS: ἡ μὲν γὰρ ἐλεγθερία σύγτως αὐτῷ ἀρμόζει, fauor libertatis F² XYZMOC 33 coesecutus F² 37 po-test' F² 42 accipere posse] FX²YZ² cum B, accipere non posse XZ²MOC, inc. X² | diuinus etiam marcus] ο θεοὶ Πιος BS 43 fideicommissa libertates F

17 tardiusue reddentium corrumphi aut in deteriore statum perduci. Quamquam ex irritis
codicillis libertates non debeantur, attamen si heres hos codicilos ratos habuit et ex his
quaedam praestitit et seruos praestandae fideicommissae libertatis gratia in libertate morari
uoluit, ad iustum libertatem eos peruenisse rescriptum imperatoris nostri et diui patris eius
declarat.
5

31 PAULUS libro tertio fideicommissorum. Alieno seruo dari potest per fidei- [B. 48, 4, 81 P]
1 commissum libertas, si tamen eius sit, cum quo testamenti factio est. Cum intestato mori-
turus fidei filii commississet, ut seruum manumitteret, et postumus ei natus fuisset, diui
2 fratres rescripserunt libertatem, quia diuidi non potest, ab utroque praestandam. Qui fidei-
commissariam libertatem debet, etiam eo tempore, quo alienare prohibitas erit, manumittere 10
3 poterit. Si patronus contra tabulas bonorum possessionem acceperit, quia eum prae- [B]
terierit libertus, non cogetur uendere seruum proprium, quem rogatus erat a liberto suo
4 manumittere. Si is cuius seruus est nolit eum uendere, ut manumitteretur, [B. 48, 4, 81
nullae praetoris partes sunt: idem est et si pluris iusto uendere uelit. sin autem certo
15 quidem pretio, quod non prima facie uidetur esse iniquum, dominus seruum nendere pa-
ratus est, is uero, qui rogatus est manumittere, immodecum id esse nititur, praetoris partes
erunt interponenda, ut iusto pretio uolenti domino dato libertas ab emptore praestetur.
quod si et dominus uendere paratus sit et seruus uelit manumitti, cogendus est heres
redimere et manumittere, nisi dominus uelit seruum manumittere, ut actio sibi pretii in
heredem detur: idque faciendum est etiam, si heres latitet: et ita imperator Antoninus
rescrispsit.

32 MAECIANUS libro quinto decimo fideicommissorum. Sed si alienare quidem [B. 48, 4, 82 P]
sit paratus, non ante tamen id uelit facere, quam sibi in pretium satisfiat, non erit manu-
mittere compellendus, ne et seruum manumittat et interdum nihil aut minus consequatur,
1 si forte is, qui rogatus est manumittere, soluendo non sit. Inuito tamen seruo neque alii 15
neque domino eam rem persecui concedendum est, quia non tale sit hoc fideicommissum,
ex quo domino quid adquiratur: alioquin ipsi datum uideretur. quod potest contingere, si
testator pluris eum seruum, quam quanti est, redimi ac manumitti uoluit: nam tunc et
domino erit fideicommissi persecutio, cuius interest praeter nerum pretium id, quod plus
2 ei iussus est dare, consequi, et¹ serui, ut ad libertatem perueniat. Quod euueniet et si rem 20
alienam certa pecunia redimere atque alii praestare heres uel legatarius intellegentur:
namque tunc et domino rei et ei, cui eadem praestare deberet, persecutionem esse: utrius-
que enim interesse et domini, ut praeter pretium accipiat, quo pluris eam testator redimi
fuerit, et eius cui relicta est, ut eam habeat.
25

33 PAULUS libro tertio fideicommissorum. Si filius defuncti rogatus fuerit seruum [B. 48, 4, 83 P]
sui patris manumittere, dicendum est posse eum etiam contra tabulas | habere et operas i-
imponere: hoc enim potuisse, etiamsi directam libertatem accepisset, quasi patroni filius.
1 Erit Rubriano senatus consulto locus, etiamsi sub condicione libertas data sit, si modo per
ipsum seruum non fieri, quo minus condicione pareat: nec refert in dando an in faciendo
an in aliquo casu condicione consistat. immo etiam amittit libertum heres, si condicione im- 40
pedimentum fecerit, etsi filius defuncti sit, quamvis³ alio iure habiturus sit libertum. non-
nullam enim et hic poenam patitur: nam et⁴ si in seruitutem petierit aut capitis accusa-
2 uerit, perdit bonorum possessionem contra tabulas. Si is cui seruus legatus est rogatus
fuerat, ut eum manumitteret, et nolit eum accipere, compellendus est aut actiones suas
ei praestare cui seruus uelit, ne intercidat libertas.
45

F(XYZMOC)

¹ seruo, cum intersit ins. ² iuberentur (οτε ... κελεύει ο τεστάτωρ BS)? ³ is ins.
⁴ et del. ⁵ aut manumittere ins.

² ratus F¹ | et om. F¹ 4 rescripto F: Διά-
ταξίς ... σαφνήζει BS 7 testamento F 9 li-
bertatem om. F: ἐπειδὴ μὴ δύναται διαιρεθῆ-
ναι ... ἡ ἐλευθερία ... παρ' ἐκατέρων αὐτῶν
παρέχεθαι BS 19 redimere] ἀγοράσαι BS,

dirimere F 22 ΜΑΡΚΙΑΝΟΣ B 27 domino 'ex'
quid F² 29 erit] eris F² 30 consequitur'
et F² 32 rei 'et ei' cui F² 34 uti 'e' am F²
45 praestare cui seruus uelit] praestare
seruus uelit FX², praestet si seruus uelit

- 34** POMPONIUS libro tertio fideicommissorum. Inuitus is, cui fideicommissio libertas reducta est, non est tradendus alii, ut ab eo manumittatur et fiat alterius libertus, quam qui rogatus est manumittere. Campanus ait, si minor annis uiginti rogauerit heredem, [B] ut proprium serum manumittat, praestandam ei libertatem, quia hic lex Aelia Sentia locum non habet. Seruus legatus erat Calpurnio Flacco isque rogatus erat eum [B. 48, 4, 34] 5 manumittere et, si non manumississet, idem seruus Titio legatus erat et is aequo rogatus erat, ut eum manumitteret: si non manumississet, liber esse iussus erat. Sabinus dicit inutiliter legatum fore et ex testamento eum continuo liberum futurum.
- 35** MAECHANUS libro quinto decimo fideicommissorum. Gaii Cassii non est re- [B. 48, 4, 35] P cepta sententia existimantis et heredi et legatario remittendam interdum proprii serui manu- 10 mittendi necessitatem, si uel usus tam necessarius esset, ut eo carere non expediret, ueluti dispensatoris paedagogie liberorum, uel tantum delictum est, ut ultio remittenda non esset: uisum est enim ipso in sua potestate habuisse: nam potuisse discedere a causa testamen- 14 ti: qua non omissa debere uoluntati defuncti obsequi.
- 36** IDEM libro sexto decimo fideicommissorum. Neque infantes neque furiosi [B. 48, 4, 36] P neque ab hostibus capti neque hi, quos religio aut honestior causa uel calamitas aliqua uel maior res¹ familiaris aut capititis famae periculum aut similis causa moretur, Rubriano senatus consulto continentur: ac ne pupilli quidem, qui tutores non habent, aut eos habeant, quos earum quae causa detinet. sed nec, si hi data opera sui potestatem non faciunt, puto pupillis libertos eripi, quia et iniquum est facto tutoris, qui forsitan soluendo non sit, pupillum damno adfici, et senatus consulto non continetur aliis quis quam qui ex causa fideicommissi debet praestare libertatem. quid ergo est? Dasumiano senatus consulto subuenitur his, quo cautum est de his, qui iusta ex causa abessent, ut nec libertas impediatur nec libertus eripiatur his, qui fraude careant. Si per procuratorem quis defendatur, semper iusta ex causa abesse dicitur nec libertus ei eripitur. Nihil facit ad interpellandam iurisdictionem eius, qui de fideicommissa libertate cognoscit, priuilegium cuiusque uel ciuitatis uel corporis uel officii, in quo quisque est, uel condicio personarum.
- 7** ULPIANUS libro sexto fideicommissorum. Si pure data sit fideicommissa li- [B. 48, 4, 37] P bertas et is seruus rationes administrasse dicatur, diuus Marcus rescriptis moram libertati 29 non esse faciendam, ex continentia tamen arbitrum dandum | esse, qui computationem f. 228' ineat. uerba rescripti ita se habent: 'Aequius uidetur Trophimo ex causa fideicommissi praestari libertatem, quam sine condicione reddendarum rationum datam esse constat, neque humanum fuerit ob rei pecuniariae quaestionem libertati moram fieri. qua tamen repraesentata confestim arbiter a praetore erit dandus, apud quem rationem, quam ad- ministrasse cum apparuit, ex fide reddat'. tantum igitur rationes reddere cogetur. sed an 35 et reliqua restituere debeat, nihil adicitur, nec puto cogendum: nam de eo, quod in ser- uitute gessit, post libertatem conueniri non potest. corpora plane rationum et si quas res uel pecunias ex his detinet cogendum est per praetorem restituere: item de singulis instruere.
- 38** PAULUS libro tertio decretorum. In testamento, quod perfectum non erat, [B. 48, 4, 38] P alumnae suea libertatem et fideicommissa dedit. cum omnia ut ab intestato egissent, quae- 40 F(XYZMOC)

¹ idem Graeci (u. i.): maius rei?

X⁴Y⁰C, praestaret si uelit seruus Z⁴, praestet Y², praestaret Z², praestet M: ἀναγρά- 7 zetai τὴν ἐπὶ τῷ ἀντέτῳ ἀριστῇ ἔκεινῳ ἔκχω- 11 ρεῖν, ωτίνι ὁ οἰκέτης βούλεται BS 1 fidei- 13 commissa, manumittere et si F² 9 Μαρ- 16 κιανός B 11 tam] tamen F² 13 in sua s' pot. F² | potuise's se'n't F² 14 ommissa F 31 rescripti F² 32 data'm' F² 35 cogetur] F² et F², cogeretur F² 36 adi- 20 ticitur F²: προσέθηκεν ἡ διάταξις BS 37 cor- 21 causam moretur F² 20 tutores F 21 con-

tine'n'tur F² | ali'is quis' quam (sic) F² 25 se'd'imper F² | interpellandam F 26 qui] que F² | fideicommissa F² 27 uel ciuitatis ... uel officiū] ἡ πόλεως ἡ σωματείου ἡ τάξεως ἡ ὄφφικοις BS: non plura legit inter- 32 pres, sed dubitans, num officium hic recte uer- 33 tisset τάξιν, Latinum uocabulum adiecit | qu'e'is- que F² 31 rescripti F² 32 data'm' F² 36 adi- 37 citur F²: προσέθηκεν ἡ διάταξις BS 37 cor- 38 porali plane F²: τὰ βρέβια τῶν λόγων B

siit imperator, an ut ex causa fideicommissi manumissa fuisset: et interlocutus est, etiamsi nihil ab intestato pater petisset, pios tamen filios debuisse manumittere eam, quam pater dilexisset. pronuntianit igitur recte eam manumissam et ideo fideicommissa etiam ei praestanda.

- 39 IDEM libro tertio decimo responsorum. Paulus respondit, et si alienus in [B. 48, 4, 39 P] ueniat seruus, quem ut suum testator ab uno ex heredibus uoluerit manumitti, tamen cogendum eum, qui rogatus est, redimere eum et manumittere, quoniam non putauit si 1 mitem esse causam libertatis et fideicommissi pecuniarii. Paulus respondit his uerbis 'πίστευον δέ μοι, Ζώιλε, ὅτι τὰς χάριτάς σοι ἀποδώσει ὁ γιός μογ μαρτιάλιος καὶ σοι καὶ τοῖς 'coīc παισίν' plenam uoluntatem defuncti contineri circa benefaciendum coniunctis personis 18 Zoilum: qui si serui sint, nihil est² gratum his praestari posse quam libertatem ideoque praesidem debere sequi uoluntatem defuncti.
- 40 IDEM libro quinto decimo responsorum. Lucius Titius Septiciae filiae suae [B. 48, 4, 40 P] naturali Concordiam ancillam suam donauit: idem postea testamento filiae suae cum aliis quibusdam ancillam supra scriptam legauit, ut manumitteretur: quaero, an Septicia filia 12 naturalis ancillam supra scriptam manumittere cogi possit. Paulus respondit, si uiuo patre naturali donatio ancillae fuit³ neque patris naturalis iudicium in ceteris legatis filia adgnouit, non posse eam compelli ancillam propriam ex causa fideicommissi manumittere.
- 1 Lucius Titius Stichum seruum Maeuio legauit et petit, ut neque ab eo neque ab herede eius umquam manumitteretur. Paulus respondit testatorem potuisse postea hunc seruum 20 ad libertatem perducere, quia non sibi legem dixisset, sed legatario.
- 41 SCAEUOLA libro quarto responsorum. 'Thais ancilla mea cum heredi meo [B. 48, 4, 41 P] 'seruierit annos decem, uolo sit mea liberta'. quaeritur, cum libertam suam esse uoluerit nec id heres facere potuerit nec directa pure data sit libertas, an etiam post decem annos 1 in seruitutem remaneret. respondit nihil proponi, cur non Thaidi libertas debeatur. Lucius 2: Titius ita canit: 'Maeui fili carissime, te rogo, ut, si Stichus et Damas et Pamphilus te 'promeruerint, aere alieno liberato ne alterius quam⁴ tuam seruitutem experiantur': quapropter, an, si per heredem steterit, quo minus aes alienum exsolueretur, ex causa fideicommissi libertatem consequi possint. respondit non quidem imputandum heredi, si pro commodi- 2: tatus rei suaee administrandae aes alienum tardius exsoluerit: uerum si manifeste stu- 3: dinum non soluentia ei rei paratum, ut libertatibus mora fieret, probaretur, representandas 2 libertates. Tutoris, quem et ipsum testamento liberis dederat, fidei commisit de manumittendis seruis ipsius tutoris, sed is a tutela excusatus fuerat: quaero, an eidem seruis libertatem praestare deberent tutores, qui in locum excusati dati tutelam administrarent. respondit secundum ea quae proponerentur libertates et ab heredibus scriptis uideri datae. 3 Seio auri libras tres et Stichum notarium, quem peto manumittas'. Seius eodem testamento tutor datus a tutela se excusavit: quaeritur, an nihil minus fideicommissa libertas 4 debeatur. respondit nihil proponi, cur non debeatur. Sorore sua herede instituta de seruis ita canit: 'Βούλομαι καὶ παρακαλῶ, γλυκυτάτη μογ ἀδελφή, ἐν παρακαταθήκῃ ce ἔχειν Στίχον καὶ Δάμαν τοὺς πραγματευτὰς μογ, οὓς ἐγὼ οὐκ ἡλεγθέρωσα, ἀχρις ἀν τὰς ψύφογς ἀποκαταστή- 5: 'σωσιν: ἐὰν δὲ καὶ σοι ἀρέσωσιν, ἐμήνυσά σοι τὴν Γνώμην μογ'. quaero, si paratis actoribus

F(XYZMOC)

¹ cum ins. ² est] aeque? ³ fuit] euenuit? ⁴ alterius quam] idem Gracis (μὴ πειραθῶσι τὰς ἄλλους τινὸς δογλειας BS): ulterius?

9 δὲ om. F^a et BS et B | μαρτιάλος F^a 10 plena uoluntatem seq.] ἡβογληθεὶς γάρ ὁ τελευτῆς καλῶς γενέσθαι Ζωίλῳ καὶ τοῖς συνημένοις ἀγτῷ προσώποις BS (Dor.) | benefaciend'a'um F^a 11 nihil est gratum his] FX, nichil est gratius his YC, nisi enim graciis hiis O: καὶ οὐδὲν οὖτως κεχαρισμένον τούτοις nomizetai ὡς ή ἐλεγθερία BS (Dor.) 16 si ... 17 do-

natio ancillae fuit] ἐὰν ἐν σωῇ τοῦ πατρὸς ἐδωρήθη θεράπαια BS (Dor.) 20 potuisse^t F^a | hunc seruum] uno seruo F^a 21 legatario's F^a 22 mea'm' cum F^a 23 εἴτε mea F^a 27 liberat'i'o F^a 31 representandas' F^a 32 manumittendis' seruirs' F^a 34 exc'ausati F^a 38 instituta's F^a 39 παρακαταθήκῃ] BS et f, παρακαταθή F 40 Δάμαντα BS

rationes reddere heres libertatem non praestet, dicendo eos non placere sibi, an audienda esset. respondit non spectandum, quod heredibus displiceret, sed id quod uiro bono posset 5 placere, ut libertatem consequantur. Lucia Titia heredum fidei commisit, uti Pamphilam ancillam Seiae cum filiis eius redimerent et manumitterent, et iuridicus, quanti singuli essent redimendi, aestimauit: medio tempore Pamphila, antequam pecunia solueretur, pe- 5 perit: quaero, id quod natum est ex Pamphila utrum ad heredes Seiae an ad heredem Titiae pertineat. respondit id, quod natum est ex Pamphila, eius quidem esse, cuius ea fuerat tunc cum pareret: uerum heredem, si moram fideicommissae libertati fecit, com- 6 pellendum partum quoque ad libertatem perducere. Lucius Titius ita testamento cauit: 'medicos tibi commendo illum et illum: in tuo iudicio erit, ut habeas bonos libertos et 10 medicos. quod si ego libertatem eis dedissem, ueritus sum, quod sorori meae carissimae fecerunt medici serui eius manumissi ab ea, qui salario expleto reliquerunt eam': quaero, an fideicommissa libertas supra scriptis competere potest. respondit secundum ea quae, 7 proponerentur non necessitatem heredibus impositam, sed arbitrium permissum. Titius Sticho seruo suo libertatem dedit, si rationes sic dederit¹: quaero, an ratio per eum gesta 15 ita putari debeat, ut damna, quae casu contigerunt, ad onus reliquorum non pertineant. respondit in negotio, quod uoluntate domini administrasse proponatur, ea damna, quae 8 casu ita acciderint, ut seruo nihil possit imputari, non pertinere ad reliquorum onus. Item quaero, cum omne peculium reddere iussus sit, an ita peculium computari debeat, ut id solum peculii esse uideatur, quod quaque ex causa domino debeat superesse. respondit 20 in ea specie, de qua quaereretur, non debere deduci ex peculio, quod domino debeat. 9 Item quaero, an, si ex reliquis in peculio² aliiquid conuerterit, deduci hoc ex peculio reddendo debeat. respondit, si id, quod ex causa quae proponeretur in peculium uersum est, reliquorum nomine desolutum est, fieri satis condicioni, si id, quod reliquum est peculii,³ 24 soluatur. Libertatem ita testamento dedit: 'Cupitum seruum meum, cum Marci⁴ianus filius f. 224' mens sedecim annos implenerit, rationibus redditis liberum esse uolo': post mortem testatoris tutores Cupito exactiōnē commiserunt isque nummos redactos expensauit eidem tutoribus: deinde filius impubes decessit, cui mater heres extitit et tutorem tutelae iudicio filii condemnatum habuit: Cupitus ad libertatem proclamat eo tempore, quo, si uiueret Marcianus, annos sedecim aetatis habiturus esset, offerens rationes unius anni in diem 30 mortis testatoris, quod ceterae subscriptae fuerunt. quaeſitum est, an eas quoque rationes, quas tutores periculo suo egerunt, Cupitus reddere compelli debeat. respondit eum de quo quaeritur condicioni rationis reddendae ita uideri paruisse, si omne⁵ ex eo, quod gessit, recte desiderari potest, reddiderit: nam alteram condicionem humaniore interpretatione ita accipi posse, ut defuncto pupillo tempus, quo, si uiueret, sedecim annos impleret, 35 exspectare satis fuerit. 'Stichus et Damas serui mei, si rationes reddideritis, liberi estote': quaeſitum est, an non solum rationes, uerum si qua alia consilio et fraude eorum amota sunt, praestari ab his debeant, ut ad libertatem perueniant. respondit rationum reddendarum condicioni contineri omne, quod quoquo genere serui actum fidemque respiceret. 2 Intra certa tempora condicioni reddendarum rationum non paruerunt, postea parati erant: 40 quaeſitum est, an perueniant ad libertatem. respondit, si per ipsos stetisset, quo minus F(XYZMOC)

¹ dedit sic 'si rationes dederit' (*similiter Hal.*)? ² peculium? ³ omne] omnem quae?

2 esse F: εἰ ἀκούστεα ἔτιν ἡ κληρονόμος BS
 3 placere^t F² | utⁱ pamphilam F⁴ 5 pecuniam F 6 an'ad' heredem F² 11 ego] F² et f, ergo F² | carissim'a'e F² 12 manumissiⁱ ab F² | salario F²: τὸ σαλάριον γὰρ λαβόντες αὐτῆς ἐγκαταλελοπασίν αὐτῆς BS (Dor.) | relinqu'a'erunt F² 15 si rationes sic dederit] Εἳν Δῷ τοὺς λόγογς αὐτοῦ BS 16 contingent F 17 respondi F 18 reliquorum 'monus F² 20 causa 'a' domino F²

22 deduciⁱ hoc F² 23 proponere'n'tur F²
 28 tutela'm'e F⁴ 29 filii] filio F¹: αὕτη δὲ ἐνήγαγε κατὰ τῶν ἐπιτρόπων τοῦ γιοῦ αὐτῆς καὶ κατεδικάσθησαν αὕτη BS 33 si omne (quod ins. O) ex eo quod gessit (gesserit C) recte desiderari potest reddiderit] FXYMOC: similiter oratio hiat in uersione: εἰ πάντα ἀποδῷ ἐξ ὧν διφέκησεν ἐχρεώστει ἀποδύναι BS 34 interpr'a etatione F² 36 mei si] F², si mei F² 39 quoquo] F¹, quoque F²

- intra tempora praescripta condicioni parerent, non idcirco liberos fore, quod postea ratio
 13 uelint reddere. 'Ab heredibus meis peto fideique eorum committo, cum filius meus sedet
 'annos impleuerit, Stichum rationibus redditis manumittant': quaero, an' eundem seruus
 testator in diem usque pubertatis filii sui actum agere uoluerit. respondit manifestum
 14 esse testatorem huius quoque actus rationem a Sticho reddi uoluisse. 'Stichus seruus meu
 'iubeo ut det praestet filiae et uxori meae heredibus meis sine ulla contiouersia tot aureos
 'et ut ipsum manumittant, fidei eorum committo': quae situm est, cum uxor ab hereditate
 abstinuerit, utrum duobus an filiae praestare debeat. respondit filiae, quae heres ex asse
 15 extitisse proponeretur, pro solido dandum. Herede filio suo ex asse instituto libertatem
 dedit in haec uerba: 'December dispensator meus, Seuerus uilicus et Uictorina uilica Seueri'
 'contubernalis in annos octo liberi sunt: quos in ministerio filii mei esse uolo: 2te autem,
 'Seuere fili carissime, peto, uti Decembrem et Seuerum commendatos habeas, quibus praes-
 'sentem libertatem non dedi, ut idonea ministeria haberet, quos spero te et libertos ido-
 'neos habiturum'. quaero, cum eo tempore, quo Titius testamentum faciebat, filius natus
 annorum fuerat nouem et Titius post biennium et sex menses decesserit, anni octo, in
 15 quos libertas erat dilata, ex testamenti facti tempore an uero ex mortis numerari debeant.
 respondit posse uideri testatorem eos annos octo dilatae libertatis comprehendisse, qui
 16 computandi sunt a die testamenti facti, nisi aliud uoluisse testatorem probaretur. 'Spen-
 'dophorus, cum filia mea in familia nupserit, si rationes idonee filiae meae administratas
 'reddiderit, liber esto': filia cum adhuc pubes³ esset, uino patre decessit et ex substitu-
 tione Seius heres extitit: quaero, cum Spendophorus rationes pupillae non administraverit
 et uino patre familias desierit ipsius rationes administrare et, si uiueret, Titia annos ha-
 beret amplius duodecim, an ex testamento liber sit. respondit, si nullas rationes admini-
 strasset, quas reddere heredi deberet, secundum ea quae proponerentur liberum esse.
 17 'Stichum rationibus redditis manumitti uolo'. Stichus arcarius probante domino nomina
 fecit et rationes a domino subscriptas exhibet nec postea nomen ullum fecit: quaero, an,
 si qui minus soluendo fuerint debitores, quibus alii exactores erant applicati, nondum
 uideatur condicioni satisfactum. respondit secundum ea quae proponerentur non pertinere
 ad onus reddendarum rationum, quod soluendo non essent debitores.
 42 MAECIANUS libro septimo fideicommissorum. Antoninus Augustus Pius noster, [B. 48, 4, 43] P/
 quo militum suorum per omnia rata esset uoluntas suprema, cum et institutus et substitu-
 tus in continentia, priusquam adirent hereditatem, decessissent, eos, quibus ab his et
 libertas et hereditas a milite per fideicommissum data esset, perinde liberos et heredes
 esse iussit, ac si utrumque directo accepissent. eorum autem, qui a pagano libertatem et
 hereditatem per fideicommissum acceperant, cum aquae in continentia et institutus et sub-
 stitus decessissent, satis habuit libertatem confirmare.
 43 PAULUS libro quarto ad Sabinum. Fideicomissa libertas non debetur ei, [B. 48, 4, 43] S
 quem postea uinxit dominus.
 44 POMPONIUS libro septimo ad Sabinum. De libertate fideicommissaria p[re]c- [B. 48, 4, 44] S
 standa seruus cum domino recte contendit.
 45 ULPIANUS libro quinto disputationum. Si debitor rogatus sit a creditore [B. 48, 4, 45] S

F(XYZMOC)

¹ idem Graeci: excidisse uidentur talia: etiam de pupilli rationibus reddendis cogitatum
 uideatur, cum ² a ins. ³ idem Graeci (u. i.): impubes?

2 hered'e'ibus F⁴ 4 pubertati'bu's F⁴
 11 liberi' F² 12 commendatus F² 18 qu'o's
 spero (sic) F² | te] ete F² 15 annorum]
 quasi exet mensium uertunt BS: ἐννέα ὧπηρχε
 μηνῶν 16 tempore bis F² 18 uoluisset
 testatorem F 19 filiae] filii F² 20 filia]
 filio F² | adhuc pubes] F cum BS (Dor.): οὐ
 τοῦ διαθεμένου θυγάτηρ ἔφιβος ἐτελεύτικεν ἐν
 τῷ πατρός, pubes (om. adhuc) XYM,

impubes (om. adhuc) OC: emendauit iam Ano-
 nymus uertens: ἐτελεύτικεν οὐ κόρη ἀνθεος
 23 duodecem F² 26 subscriptas] Grono-
 nius cum BS: καὶ ἔχει τοὺς λόγους ὑπογρα-
 μένους πάρ τοῦ δεσπότου αὐτοῦ, scriptas F|
 ullum] F² et f. nullum F² 27 min. orib. us
 F² | amplificati F 29 reddendarum rationum
 bis F² | esse'nt F² 33 libertas 'et' F² | be-
 redita'te's F² 36 decessisset F

ancillam suam pigneratam manumittere, dicendum est fideicommissariam libertatem utiliter relictam a debitore. quid enim interest, certa quantitas ab eo relinquatur an fideicommissaria libertas? et siue plus sit in pretio siue minus, cogitur libertatem praestare, si modo semel adgnouit uoluntatem creditoris. adgnouisse autem sic accipimus, si forte, cum conueniret ab herede, usus est exceptione uel alias uoluntatem suam ostendit: nam si 5 conueniatur debitor ab herede creditoris, doli exceptione uti potest in id, quod intererit 1 debitoris ancillam suam habere. In fideicommissaria libertate, quamvis quis modicum legatum fuerit consecutus, necesse habet seruum suum manumittere: pecuniarium enim fideicommissum si diuisum fuerit, satis iniuriam¹ facit libertati quam fideicommissario: 2 satius est igitur eum, qui adgnouit legatum, onerari quam libertatem intercidere. Quo- 10 tiens seruo uel ancillae fideicommissaria libertas relinquitur, in ea condicione est, ut, quoad manumittatur, seruilia condicione sit: et quidem si nullam moram praestandae libertati qui praestare debet fecit, nihil de statu eorum mutatur: ideoque eos interim legari posse, sed cum sua causa, constat.

14

46 IDEM libro sexto disputationum. Fideicommissa libertas ita potest dari: [B. 48, 4, 46] S heres, si uolueris, fidei tuae committo, ut Stichum manumittas, quamvis nihil aliud in 1 testamento potest ualere ex nutu heredis. Plane et ita 'si Stichus uoluerit' potest ei 2 libertas adscribi. Sed et si ita adscriptum sit 'si Seius uoluerit, Stichum liberum esse uolo', mihi uidetur posse dici ualere libertatem, quia condicio potius est, quemadmodum si mihi 3 legatum esset, si Titius Capitolium ascenderit. Quod si ita scriptum sit 'si heres uoluerit', 20 non ualebit, sed ita demum, si totum in uoluntate fecit heredis, si ei libuerit. ceterum si arbitrium illi quasi uiro bono dedit, non dubitabimus, quin libertas debeatur: nam et eam libertatem deberi placuit 'si tibi uidebitur, peto manumittas': ita enim hoc accipendum f. 225' 'si tibi quasi uiro bono uidebitur'. nam et ita relictum 'si uoluntatem meam probaueris' 25 puto deberi: quemadmodum 'si te meruerit' quasi uirum bonum uel 'si te non offenderit' quasi uirum bonum uel 'si comprobaueris' uel 'si non reprobaueris' uel 'si dignum putaueris'. nam et cum quidam Graecis uerbis ita fideicommissum dedisset: τῷ δεῖνι, ἐὰν δοκιμάσῃς, ἐλεγθερίαν δοθῆναι βούλομαι, a diuo Scuero rescriptum est fideicommissum peti posse. 4 Quamquam autem in heredis arbitrium conferri, an debeatur, non possit, quando tamen 5 debeatur, conferri potest. Quidam, cum tres seruos legasset, fidei heredis sui commisit, 30 ut ex his duos quos uellet manumitteret: fideicommissa libertas ualebit et quos ex his uellet, heres manumittet: quare si eos uindicaret legatarius, quos heres uult manumittere, exceptione doli repelletur.

47 IULIANUS libro quadragensimo secundo digestorum. Si pater duos filios heredes insti- S tuerit et adgnatione postumi ruptum testamentum fuerit, quamvis hereditas pro duabus 35 partibus ad eos pertineat, tamen fideicommissae libertates praestari non debent, sicuti ne 1 legata quidem aut fideicommissa praestare coguntur. Si, cum alienum seruum [B. 48, 4, 47] heres rogatus sit manumittere, item communem uel eum, in quo usus fructus alienus est, 2 latitet, non inique senatus consulto libertatibus succurretur. Si Sticho libertas per fideicommissum data fuerit sub condicione, si rationes reddidisset, et is absente herede paratus 40 F(XYZMOC)

¹ εὐιταβίμους: at partem non tam facile legatarius uel simile quid ins.

1 manumitt'ere *F²* | dicendum] defendum *F²* 3 'et' siue *F²*: καὶ εἴτε τιμωτέρα ἔκτιν *BS* 4 cum] eum *F²* 5 alia's *F²* 6 exceptioni *F²* 7 quis] quia *F²* 8 pecuniarium (pecunia- riam *X²*) enim ... 9 facit (tam *ins. YMOC*) libertati quam fideicommissario (fideicommissariam *O*) *FXYMOC*: τὸ δὲ ἐν χρήμασι φιδει- κόμμισσον ἐὰν δωρήται, ἀλικέ μάλλον τὴν ἐλεγ- θερίαν ἡπερ τὸν φιλεικομμισσάριον *BS* corruptis uerbis uel potius hiantibus ita redditis, ut sententia inde efficiatur quamquam uis tolerabilior 11 quo d'ad manum. *F²* 17 plane et

'si' ita *F²*: δύναται δὲ καὶ οὗτοι καταλιμπά- νεσθαι ἐλεγθερία *BS* 22 dubitanimus *F²* | nam 'et' eam *F²*: καὶ ταῦτην γὰρ ἐρρώσθαι τὴν ἐλεγθερίαν *BS* 23 libertatem meam probau- 24 uiri *F²* 26 're'probaueris *F²* 27 graegis *F²* | fideicommissum 'putaueris nam et cum quidam' dedisset *F²* | δεῖνι *F²* | δοκιμάσῃς *F²* 31 duo'bu's *F²* | manumittere't' *F²* | ualeuit *F²* 36 partibus bis *F²*

sit reliqua soluere, praetoris officio continetur, ut uirum bonum eligat, cuius arbitrio rationes computentur, et pecuniam, quae ex computatione colligitur, deponat, atque ita pronuntiet libertatem ex causa fideicommissi deberi. haec autem fieri conueniet, si heres ex iusta causa aberit: nam si latitabit, satis erit liquere praetori per seruum non stare, quo minus condicione pareat atque ita pronuntiare de libertate oportebit. Cum sub condicione legato seruo libertas datur non aliter fideicommissario¹ tradi debet, quam ut caueatur existente condicione traditu iri eum. Quaedam cum in extrema esset ualetudine, praesentibus honestis uiris compluribus et matre sua, ad quam legitimam hereditas eius pertinebat, ita locuta est 'ancillas meas Maeuiam et Seiam liberas esse uolo' et intestata decessit: quaero, si mater ex senatus consulto legitimam hereditatem eius non uindicasset et hereditas ad proximum cognatum pertinuisse, an fideicomissa libertas deberetur. respondi deberi: nam eam, quae in extremis dixisset 'ancillas meas illam et illam liberas esse uolo', uideri ab omnibus, qui legitimi heredes aut bonorum possessores futuri essent, petisse, ut hoc fieri possit.

48 IDEM libro sexagensimo secundo digestorum. Cum in testamento scriptum [B. 48, 4, 48] est: 'Stichum Titio lego' uel 'heres meus dato ita, ut eum Titius manumittat', dixi petenti legatario Stichum exceptionem dolii mali obstaturam, nisi cauerit se libertatem secundum uoluntatem defuncti praestaturum.

49 AFRICANUS libro nono quaeſtionum. Si is, cui seruus legatus est, rogatus [B. 48, 4, 49] manumittere latitet, orcinum fieri libertum respondit: idem fore et si non legatarii, sed heredis fidei commissum esſet. sed et si non omnium, sed quorundam heredum fidei commissum sit, aequē dicendum orcinum || fieri: in eos autem qui latitauerint coheredibus, a quibus redimendae partes esſent, utilem actionem eo nomine dari debere uel etiam familiæ encircundæ iudicio recte eos acturos.

50 MARCIANUS libro septimo institutionum. Si seruus legatus et per fideicommissum manumissus sit, Ceruidius Scaenula consultus putabat nouissimam scripturam ualere, siue libertas sit siue legatum, quia, cum libertatem datam postea² placeat adimi, et per legatum constat posse adimi: sed si in obscuro sit, qua mente post libertatem legauit eundem seruum, in obscuro libertatem praeualere. quae sententia mihi quoque uerior esse uidetur.

51 IDEM libro nono institutionum. Non tantum ipse, qui rogatus est manumittere, ad libertatem perducere potest, sed et successores eius, siue emptione siue quo alio modo successerint. sed et si nemo successor extiterit, ad fiscum ita transit, ut libertas ab eo praestetur. Is autem qui rogatus est manumittere etiam eo tempore quo alienare prohibetur potest manumittere. Si alienum seruum quis rogatus fuerit manumittere, cum ei pecunia certa legata esſet, ut emat eum et manumittat, et dominus nolit eum uendere, legatum retinet ex uoluntate defuncti. Cui per fideicommissum libertas debetur, liberum quodammodo loco est, et statuliberi locum optinet uel eo magis, quod nec in alium transferendus est, ut aut libertas eius impediatur aut iura patronorum grauiora experiatur. Senatus consulto Dasumiano cautum est, ut, si ex iusta causa absit qui fideicommissam libertatem debet et hoc pronuntiatum fuerit, perinde libertas competat, atque si, ut oportet, ex causa fideicommissi manumissus esſet. Abesse autem is intellegitur, qui a tribunali abest. Et quia de heredibus tantum cautum erat, adiectum est eodem senatus consulto,

F(XYZMOC)

¹ idem Graeci: fideicommissaria, non aliter?

² postea] posse?

1 arbitrao *F* 4 latitauit *F* | per s'er'uūm *F*²
5 pareat om. *F*¹ 8 'h'onestis *F*¹ | legitimam *F*
9 esse] est *F*¹ | decesserit *F*: καὶ ἀπέθανεν
ἀδιάθετος *BS* 21 fideicommissa sit *F*² 22 la-
t'a'itauerit *F*²: κατὰ τῶν ἀποκρυφάντων ἐλγ-
τούc *BS* 24 'h'erciscundae *F*² 25 septim
institutionem *F* | fideicommissum *F*² 27 po-

ste'a' *F*² 28 legauit] rogauit *F*² 29 qu'a'e *F*²
35 manumittere] si *F*² 40 iust'a' causa *F*²
41 'at'que si *F*² 43 quia de] *X*² *YZ*² *MC*, quia
*F*² *Z*², qui ab *F*², quia ab *X*², om. inter
alia *O*: καὶ ἐπειδὴ περὶ μόνων κληρονόμων
εἶπεν ἡ σύγκλητος *BS* (*Dor.*)

ut quicunque fideicommissam libertatem ex quacumque causa¹ pronuntiatum fuerit eum eosue abesse, perinde habeatur, atque si, ut oportet, ex causa fideicommissi manumissus esset. Sed Articuliano senatus consulto² cauetur, ut in prouinciis praesides prouinciae cognoscant, licet heres non sit eius prouinciae. Sed si non hereditarium seruum quis rogatus fuerit manumittere, sed proprium, ex senatus consulto Iunciano post pronuntiationem 5 peruenit ad libertatem. Siue iusta ex causa abest siue latitet siue praesens non uult manumittere, pro absente eum haberi diuus Pius rescripsit. Emptor quoque ut manumittat, eodem senatus consulto expressum est. Et praesens coheres perinde manumittat, atque si traditum a coherede accepisset. quod et in impuberis persona coheredis, qui non erat rogatus manumittere, eundem principem rescriptsse relatum est. Sed si matrimonii causa 10 quis manumittere rogatus est, non est cogendus eam uxorem ducere, sed sufficit fideicomissa libertas.

ULPIANUS libro primo responsorum. Posteaquam a creditore alienati sunt [B. 48, 4, 52] S serui, quibus fideicomissa libertas adscripta est, non nisi ex iusta causa aduersus heredem subueniri eis posse. 15

MARCIANUS libro quarto regularum. Si quis rogatus ancillam manumittere [B. 48, 4, 53] S moram fecerit, si interea enixa fuerit, constitutum est huiusmodi partum liberum nasci et quidem ingenuum. sed sunt constitutiones, quibus cauetur statim ex quo libertas deberi coeperit ingenuum nasci: et hoc magis est sine dubio sequendum, quatenus libertas non 19 priuata, sed publica res est, ut ultro is || qui eam debet offerre debeat. sed si nondum f. 236' debita libertate fideicomissa ancilla peperit, studio tamen heredis fuerit effectum, ut nondum libertas deberetur, ueluti quod tardius adit hereditatem, ut qui nati sint ex ancilla serui eius fiant, placet manumittendos, sed tradi matri oportere, ut ab ea manumitterentur et liberti potius matris fiant: nam quos indignus est heres seruos habere, ne quidem libertos habebit. 25

MAECIANUS libro sexto decimo fideicommissorum. Si mater, postquam filium [B. 48, 4, 54] P* accepisset, uel qui in eius locum successit praestare noluit libertatem, compellendi sunt: amplius si mater aut nollet sibi filium tradi aut in rerum natura esse desisset, non ab re est dicere, nihil minus ita natis ab herede libertatem praestari. 29

MARCIANUS libro quarto regularum. Sed et si non data opera tardius [B. 48, 4, 55] S adierit, sed dum de adeunda hereditate deliberat, idem dictum³ est. et si postea cognouit se heredem institutum, quam ancilla peperit, placet hoc quoque casu subueniendum esse: hoc tamen casu ipse manumittere debebit, non matri tradere. Sed si directo libertas data fuerit ancillae et horum aliquid euenerit, quemadmodum natis subuenietur? nam ibi quidem petitur fideicomissa libertas et praetor paruulis subuenit: cum uero directo libertas 35 datur, non petitur. sed etiam hoc casu puto nato subueniendum esse, ut aditus praetor in rem matri decernat actionem exemplo fideicommissariae libertatis. sic denique et Marcellus libro sexto decimo digestorum scripsit et ante aditam hereditatem usucaptis, qui testamento manumissi sunt, subueniendum esse, ut eis libertas conseruetur utique per pra-

F(YZMOC)

¹ debet, si ins. (u. i.) ² a. p. Chr. 123 (cf. Hermes 3, 45) ³ dicendum (u. i.)?

1 ut quicunque fideicommissam (fideicommissariam C) libertatem (debent ins. C) ex (ex om. Y^a) quacumque (quocumque F^aX^a) causa (causi F^a, causu X^a, causa deberi C) pronuntiatum fuerit] FXYMC, om. inter alia Ο· ΙΝΑ ΠΑΝΤΟΣ ΧΡΕΩΣΤΟΥΝΤΟΣ ΦΙΔΕΙΚΟΜΙΣΣΑΡΙΑΝ ἐλεγθερίαν, ἐὰν καθ' οιανάποτε αἰτίαν ἀπόφασις γένηται BS (Dor.): interpres uerba debet si uidetur inseruisse non suo loco, sed post libertatem itaque ex coniectura magis quam ad exemplum plenius 2 ex fi' causa F^a 14 es'set non F^a 15 subueniri eis posse F^a: οὐ cyn-

τρέομεν τούτοις τοῖς οἰκέταις BS (Dor.) 16 Μάρκελλος B 18 sed sunt constitutiones quibus cauetur statim ex quo libertas deberi coeperit ingenuum om. F^a 20 'ut' ul'tro F^a 21 deuita lib. F^a 22 ueluti] sic YZMC cum BS: τυχόν γάρ ἐπίτιδες βραδύτερον ἡδίτεγκεν, utique F^a, uel utique F^aXO 23 manumitte'rentur F^a 24 liberti's F^a 26 Μαρκιανός B 29 minus's ita F^a 30 maecianus F^a, 'ιδειν B | turdius F^a 31 dictum] F, dicendum X^aYZ MOC, inc. X^a 39 p'e'r praetorem F^a

torem, quamvis his et imputari possit, quare usucapti sunt: in parvulis autem nulla apprehenditur culpa.

56 MARCELLUS libro singulari responsorum. Lucius Titius testamento ita cavit: [B. 48, 4. 56] 'si quos codicillos reliquero, ualere uolo. si quis mihi ex Paula, quae uxor mea fuit, intra decem menses natus natae erit, ex semisse heredes sunt. Gaius Seius ex seminasse heres esto. Stichum et Pamphilum seruos meos et Erotet et Diphilum peto et fidei heredum committo, ut, cum ad pubertatem liberi mei peruererint, manumittant'. deinde nouissima parte its cavit: 'quod si liberi nati non erunt aut intra pubertatem deceaserint, tunc heredes ex paribus partibus sunt Mucius et Maeuius. legata, quae priore testamento, quo filios et Seium¹, reliqui, praestari uolo, hoc est et a sequentibus heredibus' deinde codicillis ita cavit: 'Lucius Titius heredibus primis et substitutis salutem peto, ut ea quae testamento caui legauit et ea quae codicillis cauero legauero, praestet'. quaero, cum liberi Lucio Titio nati non sint, an Sticho et Pamphilo et Eroti et Diphillo seruis confessim fideicomissa libertas praestari debeat. Marcellus respondit condicione, quae libertati eorum, de quibus quaereretur, si filii heredes exstitissent, adposita esse, repetitam non uideri ideoque confessim libertatem praestandam esse et a primis et a substitutis heredibus: nam ut supra scriptum est, petit, ut quae testamento cauisset praestarentur, cavit autem de libertate eorum seruorum. atquin sub condicione cavit et, si alterius generis condicio esset, expectanda esset: sed non est uerisimile, ut hoc in ista condicione cogitauerit, cum fidei substitutorum committeret, qui admitti ad hereditatem non possent, si impleretur condicio.

VI.

R DE ADEMPTIONE LIBERTATIS R

1 TERENTIUS CLEMENS libro octavo decimo ad legem Iuliam et Papiam. Cum [B. 48, 5, 1] liberitas lege admatur, aut pro non data haberi debet aut certe perinde obseruari, ac si i[m] a testatore adempta esset.

VII.

R DE STATULIBERIS R

SEPA

1 PAULUS libro quinto ad Sabinum. Statuliber est, qui statutam et destinatam [B. 48, 5, 3] S² in tempus uel condicionem libertatem habet. Fiunt autem statuliberi uel condicione expressa uel ui ipsa. condicione expressa quid est, manifestum est. ui ipsa, cum creditoris fraudandi causa manumittuntur: nam dum incertum est, an creditor iure suo utatur, interim statuliberi sunt, quoniam fraus cum effectu in lege Aelia Sentia accipitur.
 2 UPIANUS libro quarto ad Sabinum. Qui statuliberi causam adprehendit, in [B. 48, 5, 3] S³ ea condicione est, ut, siue tradatur, salua spe libertatis alienetur, siue usucapiatur, cum sua causa usucapiatur, siue manumittatur, non perdat spem orci liberti. sed statuliber causam non prius seruus nanciscitur nisi adita uel ab uno ex institutis hereditate: ceterum F(XYZMOC)

¹ idem Graeci (u. i.): heredes scripsi ins.

1 et i's'imputari F², etiam imputari f² 2 culpa 'marc' F² 4 si quo's' codicillo F² | reliquere F² 5 heredes ... ex semisse om. F² 6 h'erotem F² 7 manumittat F; ina ... ἐλεγθερώσωσιν ἀγτούς BS 8 no'uissima parte' F² | si bis F² 9 heredes] heredibus F: ἐστω-
cān mou κληρονόμοι Μούκιος καὶ Μέβιος BS |
legata... 10 reliqui] καὶ τὰ ληγάτα, ἄτινα ἐληγά-
τευσα ἐν τῷ πρώτῃ mou διαθήκῃ, ἐν ᾧ τούς ἔμους
παιδας καὶ Σέιον κατέλειψα κληρονόμους BS

11 deinde ... heredibus om. F² 13 h'eroti F²
15 queretur F 17 script'a'um F² 19 con-
dit'c'o F² 20 committeret qui] O, commi-
teret FXY, committeret (committeretur M)
quia Z?MC: ὅποτε τῷ πίστει τῶν λογοτι-
στούτων ἐπέτρεψε ... οἵτινες οὐκ ἡγάπαντο
δεχθῆναι πρὸς τὴν κληρονομίαν BS (Dor.)
25 debe'a't F² 29 statutum F² 30 habent F
33 effecto F 35 condicio'ne' F² | tradetur
salutē F²

ante aditionem siue tradetur siue usucapietur siue manumittetur, spes statutae libertatis intercidit. Sed si impuberis tabulis libertas seruo sit adscripta, an uiuo pupillo, post aditionem uidelicet hereditatis patris, statuliber sit? Cassius negat: Julianus contra existimat, quae sententia uerior habetur. Plus scripsit Julianus et si legatus sit seruus ab herede patris, liber esse iussus in pupillaribus tabulis, praeualere libertatis dationem. Si primis 5 tabulis sub condicione seruus cum libertate ex parte dimidia heres sit institutus, an statuliberi causam optineat, ut adeunte coherede cum sua causa usucapiatur? ¹ cum a semetipso acceperit libertatem, non potest statuliberi causam optinere. plane si condicio hereditatis deficiat, quo casu secundum Julianum uel libertatem apiscitur, dicendum est statuliberi causam optinere, eo quod non a semetipso, sed a coherede accepisse libertatem cre- 10 ditur. Quocumque gradu pupillo seruus cum libertate substitutus sit, necessarii causam optinet: quae sententia utilitatis causa recepta est et a nobis probatur. Celsus quoque patet libro quinto decimo cum libertate substitutum statuliberi causam optinere.

IDEM libro uicensimo septimo ad Sabinum. Statuliberos condicioni parere [B.48, 5, 4] 8 oportet, si nemo eos impedit et sit condicio possibili. Sed si in heredis persona iussus 15 sit parere condicioni, quid dici debeat? si quidem paruit condicioni, statim liber est etiam inuito herede. quod si non patitur heres pareri (puta offert decem, quae dare iussus erat), procul dubio liber est, quia per heredem stare uidetur, quo minus condicionem impletat. et parui refert, de peculio ei offerat an ab alio accepta: receptum est enim, ut seruus peculiares quoque nummos dando perueniat ad libertatem, siue ipsi heredi siue alii dare 20 iussus est. Inde quaeritur, si forte debeatur pecunia huic seruo uel ab herede, quod in domini rationem plus erogauerat, uel ab extraneo, nec uelit heres debitorem conuenire uel statulibero soluere pecuniam: an debeat ad libertatem peruenire, quasi moram per heredem patiatur. et aut legatum huic statulibero fuit peculium aut non: si legatum peculium fuit, Seruius scribit moram eum libertatis passum ob hoc ipsum, quod ei aliquid 25 ex ratione dominica deberetur nec ei ab herede praestaretur: quam sententiam et Labeo probat. Idem || Seruius probat et si in eo moram faciat heres, quod nolit exigere a debitoribus: nam peruenturum ad libertatem ait. mihi quoque uidetur uerum quod Seruius ait, cum igitur ueram putemus sententiam Serui, uideamus, an et si non fuerit paelegatum² peculium seruo, idem debeat dici: constat enim statuliberum de peculio posse dare uel 30 ipse heredi iussum uel alii: et si eum dare impedit, perueniet statuliber ad libertatem. denique etiam remedii loco hoc monstratur domino statuliberi, ut eum extraneo iussum dare prohibeat, ne et nummos perdat cum statulibero. proinde defendi potest et si non uult exigere uel ipse soluere, ut hic habeat, unde condicioni pareat, libertatem competere: et ita Cassius quoque scribit. Non solum autem si dare iussum dare prohibeat, statuliber 35 ad libertatem peruenit, uerum etiam si ascendere Capitolium iussum ascendere uetet, item si Capuae dare iussum Capuam ire prohibeat: nam qui prohibet seruum proficisci, intellegendus est impedire magis nelle libertatem quam operis serui uti. Sed et si iussum coheredi dare non patiatur unus ex heredibus dare, aequo liber erit: sed is, cui iussus erat dare et liber esse, familiae erciscundae iudicio ab eo qui impedit consequetur, quod 40 sua intererat prohibitum statuliberum non esse. Si decem iussus dare et liber esse quinque det, non peruenit ad libertatem, nisi totum det: interim igitur vindicare quinque nummos dominus eorum potest. sed si residuum fuerit solutum, tunc etiam id alienatum³, cuius

F(XYZMOC)

¹ et ins. ² legatum? ³ alienatur?

1 sta'tu'tae F²: ἡ τῆς ἐκ διαθήκης ἐλεγθερίας
éAnic BS (Dor.) 6 cum] eum F¹ 7 cum a] F², a F¹ 9 adipiscitur f 13 potat F 14 statuliberos' F² 16 condicioni's statim F² 17 parerit' puta F² 20 ipse F: cf. u. 31 22 conuenire m' F² 24 legatum fuit' huic F² | statulibero F 25 seru'i'us F² 27 in e'o' F² 28 seru'i'us F² 31 ipse F¹ 36 capitulo-

lium iussum ascendere om. F¹, uertunt BS 37. capue dare F 39 cui iussu's F²: ὅτινι ἐκελεύσθη παρασχεῖν BS 40 ἡ ερciscundae F² 41 statu'm'liberum F² 42 non] X'YMOc cum BS: οὐκ ἐπιτυγχάνει τῆς ἐλεγθερίας, om. FX² 43 tuno etiam id alienatum] τότε καὶ τὰ πρώτα πέντε δοκεῖ καλῶς ἐκπεποιήσθαι BS

ante dominium non erat translatum. ita pendebit praecedentis summae alienatio, sic tamen,
 6 ut non retro nummi fiant accipientis, sed tunc, cum residua summa fuerit exsoluta. Si
 plus quam iussus erat dederit statuliber, puta decem iussus dare uiginti dedit, sine num-
 7 rauit siue in sacculo dedit, peruenit ad libertatem et superfium potest repetere. Si quis
 seruum iussum decem dare et liberum esse uendiderit sine peculio, utrum statim liber sit
 (quasi prohibitus uideatur de peculio dare hoc ipso, quod sine peculio distractus est) an
 uero cum fuerit prohibitus peculum tangere? et puto tunc demum liberum fore, cum
 8 uolens dare prohibeat, non statim ubi ueniit. Si quis seruum iussum decem dare et
 liberum esse operari prohibeat, uel si, quod ex operis suis meret, abstulerit ei heres, uel
 si, quod ex mercedibus suis coegit, heredi dederit, an ad libertatem perueniat? et puto,
 si quidem ex operis dederit uel undecumque dederit¹, ad libertatem peruenturum: quod si
 prohibeat operari, non fore liberum, quia operari domino debet. plane si ei ablata fuerit
 pecunia ex operis collecta, liberum fore arbitror, quia de peculio dare prohibetur. sane si
 testator uel ex operis ut det iussit, prohibitum operari ad libertatem peruenturum non
 9 dubito. Sed et si argento subtracto uel rebus aliis distractis nummos corrassos dederit,
 perueniet ad libertatem, quamuis, si nummos subtractos dedisset, ad libertatem non per-
 ueniret: nec enim uidetur dedisse, sed magis reddidisse. sed nec si aliis² subripuerit num-
 mos et heredi dederit, ad libertatem perueniet, quia auelli nummi ei qui accepit possunt.
 10 plane si sic consumpti fuerint, ut nullo casu auelli possint, competit libertas. Non solum
 autem si heres moram facit libertati, sed et si tutor uel curator uel procurator uel alius
 quiuis, in cuius persona condicioni parendum est, libertatem competere dicemus. et sane
 hoc iure utimur in statulibero, || ut sufficiat per eum non stare, quo minus condicioni pa-
 11 reat. Si quis heredi in diebus triginta proximis mortis testatoria dare iussus fuerit, deinde
 heres tardius adierit, Trebatius et Labeo, si sine dolo malo tardius adierit, dantem eam
 intra dies triginta aditae hereditatis ad libertatem peruenire: quae sententia uera est. sed
 quid si data opera traxit? an ob id statim, ut adita est hereditas, ad libertatem perueniat?
 quid enim si tunc habuit, post aditam habere desiit? sed et hic expleta uidetur condicio,
 12 quoniam per eum non steterit, quo minus impleatur. Si quis sic acceperit libertatem
 'cum decem dare poterit, liber esto', Trebatius ait, licet habuerit decem uel idoneus fuerit
 ad acquirendum et conseruandum³ peculium, tamen non alias ad libertatem peruenturum,
 13 nisi dederit aut per eum non steterit, quo minus det: quae sententia uera est. Stichus
 annua bima trima die denos aareos heredi si dederit, liber esse iussus est. si prima pen-
 sione stetit per heredem, quo minus acciperet decem, exspectandam esse trimam pensionem
 placet, quia et tempus adiectum est et adhuc supersunt duae pensiones. sed si eadem
 decem sola habeat, quae optulit ad primam pensionem, an etiam ad sequentem quoque
 prosit, si offerat? et an et ad tertiam, si sequens pensio non sit accepta? et puto suffi-
 14 cere haec eadem et paenitentiae heredi locum non esse: quod et Pomponius probat. Quid
 si seruus, qui annua bima trima die iussus est dena dare, tota simul offerat heredi non
 exspectata die? uel decem primo anno datis secundo anno uiginti optulit? benignius est
 eum in libertatem peruenire, cum utriusque prouidentia insertur et serui, quatenus matu-
 rius in libertatem perueniat, et heredis, quatenus dilatione interempta illico accipiat, quod
 15 post tempus consequi poterat. Si ita sit libertas seruo data, si quinqueennio heredi ser-
 uerit, deinde eum heres manumiserit, statim liber fit, quasi per eum sit effectum, quo
F(XYZMOC)

¹ dederit *det.* ² alii (*παρ' ἑτέροι τινὸς BS?*) ³ *idem Graeci (u. i.): tantum ins.*

3 ded'eit siue *F⁴* 6 est *om. F⁴* 8 uenitⁱt *F⁴* (*Dor.*) 29 uel idoneus fuerit ad acquiren-
 10 mercedibus⁵ *F²* | heredi de' dederit *F³* | puto] *F* 19 possit *F*: ὡς μὴ δύνασθαι
 ἀπαιτεῖσθαι *B* (*Anon.*) 21 condicioniⁱ *F²* καὶ φγάζαι τὸ ἴδιον πεκόύλιον *BS* (*Dor.*)
 26 an ob id statim ut] *F²*, anobistatim *F¹*, 37 p'aenitentiae *F²* 41 quod si post *F²*
 a nobis statim *F²X⁶*, a nobis id statim *X⁶O*, 42 poterit *F¹*: ἀπερ ἐκελεύσθη μετὰ χρόνου
 an ob id statim *Y⁶M⁶C*, inc. *M⁶*: ἀρα εὐθεως
 ἀμα τῇ ἀδίτιον ἐλεγθεροῦται οἰκέτης; *BS* λαβεῖν *BS* (*Dor.*) 43 quasi *om. F²*

minus ei seruia: quamvis si non pateretur eum sibi seruire, non statim¹ perueniret, quam si quinquennium praeterisset. ratio huius rei eidens est: manumissus enim amplius seruire non potest: at is² quem quis non patitur sibi seruire, postea pati potest intra quinquennii tempus. atquin iam quinquennio ei seruire non potest: sed uel minus potest. Item Iulianus libro sexto decimo digestorum scripsit, si Arcthusae libertas ita sit data, si tres sernos pepererit, et per heredem steterit, quo minus pepererit (puta quod ei medicamentum dedisset, ne conciperet), statim liberam futuram esse: quid enim exspectamus? idemque et si egisset heres, ut abortum faceret, quia et uno utero potuit tres edere. Item si heredi seruire iussum statuliberum heres uendidit et tradidit, credo statim ad libertatem peruenire.

PAULUS libro quinto ad Sabinum. Cum heres rei publicae causa abesset et [B.48,5,5] *S* pecuniam statuliber haberet: uel exspectari eum debere³, donec redeat is cui dare debet, uel deponere in aedium pecuniam consignatam oportet, quo subsecuto statim ad libertatem peruenit. Non est statuliber, cui libertas in tam longum tempus collata est, ut eo tempore is qui manumissus est uiuere non possit: aut si tam difficilem, immo paene impossibilem condicionem adiecerit, ut aliunde ea libertas optingere non possit, veluti si heredi miles dedisset aut cum moreretur, liberum esse iussisset: sic enim libertas inutiliter datur, et ita Iulianus scribit, quia nec animus dandae libertatis est. Seruire [cf. D. 40, 4, 17 pr. 61 pr.] Titio anno et liber esse iussum Titio mortuo non statim || liber fiet, sed cum annus transferit, f. 228⁴ quod uidetur non tantum sub condicione, sed etiam ex tempore data libertas: etenim ab⁵ 20 surdum est maturius eum liberum fieri, cum condicionem non implet, quam futurus foret, si eam expleret. Si duobus decem datis liber esse iussus sit et unus quinque accipere noluerit, melius est dicere posse eum eadem quinque alteri offerentem ad libertatem peruenire. Stichus si Titio per triennium sernierit uel si illi centum operas dederit, liber esto⁶. constat hoc modo libertatem utiliter dari posse: nam et alienus seruus seruire nobis potest, 25 sicuti liber, et multo magis operas dare: nisi testator seruitus appellatione dominum magis quam operam intellexit. ideoque si prohibet heres Titio seruire, peruenit ad libertatem. Stichus si heredi meo anno seruierit, liber esto⁷: quaerendum est, annus quomodo accipi debeat, an qui ex continua diebus trecentis sexaginta quinque constet an quibus libet. sed superius magis intellegendum Pomponius scribit. sed et si quibusdam diebus 30 aut ualeudo aut alia iusta causa impedimento fuerit, quo minus serniat, et hi anno imputandi sunt: seruire enim nobis intelleguntur etiam hi, quos curamus aegros, qui cupientes seruire propter aduersam ualeitudinem impediuntur. Item si decem heredi dare iussus fuerit, heres etiam per partes accipere fauore libertatis cogendus est. Ita liber esse iussus si Titius Capitolium ascenderit: si Titius nolit ascendere, impediatur libertas. idemque 35 iuris est in similibus causis et condicibus. Item Cassius ait ei, qui seruire iussus est anno, illud tempus, quo in fuga sit uel in controuersia pro libertate, non procedere.

POMPONIUS libro octavo ad Sabinum. Statuliber rationem reddere iussus re- [B.48,5,6] *S* *F(XYZMOC)*

¹ non aliter (u. i.)? ² is] si? ³ cum debere del.

1 non statim perueniret (ad libertatem *ins. C*) quam si] *FXC*, non statim perueniret (peruenisset *Y*) quasi *YMO*: οὐκ ἀλλως γίνεται ἐλέγθερος, εἰ μὴ ὁ πενταετής παραδρόμοι χρόνος *BS* (*Dor.*) 3 at is quem ... potest] ὁ δέ νῦν μη συγχρούμενός μοι δογλεύσαι μετὰ ταῦτα δύναται μοι δογλεύσαι *BS* | sibi], *f*, si *F* 4 at quon *F*¹ | item iulianus item' libro *F*⁴ 6 quo] ho *F*¹ 7 concipere't *F*² | futurum *F* 8 egis- set] παρεσκεύασεν *BS* 9 statu'm liberum *F*² 13 quo] quod *F*: τούτου γάρ γενόμενοι *BS* 14 tem'pus² *F*² 15 pene *F* 16 aliunde] ἀλλαχόθεν *BS*: scilicet quae non temporis ra- tione, sed ob aliam causam impleri nequeat |

miles] *Ant. Augustinus*, miles *F*: ἐὰν χιλίαδας νομικάτων παραχθῆ τῷ κληρονόμῳ *BS* 21 fu- turus] futuros *F*, liber futurus *f* 28 perue- nere *F*¹ 26 liber et] libertit *F*¹ 29 con- tinu'b'is *F*⁴ | sexagentis'a *F*⁴ | an quibus libet] *FXC*, an quibus sexto *Y²Z²*, an qui bis- sexto *Y²MO*, an quibuslibet an qui *Z⁴*: ἡ τὰς οἰασδήποτε ἡμέρας ψηφίζομεν *BS* (*Dor.*): uidetur significari annus effectus ex diebus *CCCLXV* iis, quibus domino libeat serui ope- ris uti 32 hi] his *F* | egrros *F* 37 in con- trouersia pro libertate] ἐν τῷ περὶ τῶν ἐλέγ- θεριας φιλονεικίᾳ *BS* (*Dor.*) 38 statulibe'r *F*²

liquum quod appetit soluit, de eo, quod obscurius est, satis dare paratus est. Neratius et Aristo recte putant liberum fore, ne multi ad libertatem peruenire non possint incerta causa rationis et genere negotii huiusmodi. Statuliber, qui non rationes reddere, sed pecuniam iussus est dare, numerare debet, non fideiussorem dare.

6 UPIANUS libro uicensimo septimo ad Sabinum. Si statulibera serua poenae B.48, 5, 7 facta sit et post damnationem statutae libertatis condicio extiterit, quamvis ipsi statuliberae nihil proficiat, partui tamen proficer oportet, ut perinde liber nascatur, atque si mater 1 damnata non esset. Quid tamen si qua conceperit in seruitute, deinde ab hostibus capta peperit ibi post existentem condicionem, an liberum pariat? et interim quidem quin seruus hostium sit, nequaquam dubium est: sed uerius est postliminio eum liberum fieri, quia, 2 mater in ciuitate esset, liber nasceretur. Plane si apud hostes eum concepisset et post-existentem condicionem edidisset, benignius dicetur competere ei postliminium et liberum 3 eum esse. Statuliber parendo condicioni in persona emptoris peruenit ad libertatem: et sciendum hoc ad statuliberos omnis sexus pertinere. non solum autem si uenierit, haec condicio ad eum transit qui emit, uerum etiam ad omnes, quicunque quoquo iure dominium in statulibero nacti sunt. siue igitur legatus sit tibi ab herede statuliber siue adiudicatus siue usucaptus a te siue traditus vel aliquo iure tuus factus, sine dubio dicemus 4 parere condicioni in persona tua posse. sed et in herede emptoris idem dicitur. Si filius familias heres sit institutus et statuliber filio dare iussus est et liber esse, siue filio siue || patri dando peruenit ad libertatem, quia et ad patrem hereditatis emolumentum peruenit sed et si post mortem filii patri dederit quasi heredis heredi, liber erit: nam et si quis extraneo dare iussus sit et liber esse, deinde hic heredi heres extiterit, non quasi in ex-5 tranei persona, sed quasi in heredis condicioni parebit. Statuliber decem dare iussus et 6 liber esse, si quinque datis distractus sit, residua quinque emptori dabit. Si seruus tuus statulibero emerit, tibi datur, quod heredibus dare iussus est. sed et si tuo seruo dederit, si modo is eum peculiari nomine emit neque ei tu peculium ademisti, puto liberum fore, scilicet ut eo modo tibi dedisse intellegatur, perinde atque si tua uoluntate cuiuslibet tuo-7 rum seruorum dedisset. Si quis non dare decem et liber esse, sed rationibus redditis liber esse iussus sit, an ad emptorem haec condicio transeat, uideamus. et alias sciendum est eas demum condiones ad emptorem transire, quae sunt in dando: ceterum hae, quae sunt in faciendo, non transeunt, ut puta si filium eius litteras edocuerit: hae enim personis eorum cohaerent, quibus adscribuntur. rationum autem reddendarum condicio, quod ad reliqua quidem attinet, in danda pecunia consistit, quod autem ad ipsa uolumina rationum tradenda percontandasque et examinandas rationes et in¹ dispungendas atque excutendas, factum habet. num quid ergo reliqua quidem et emptori dando perueniat ad libertatem, cetera in persona heredis consistant? puto igitur² et ad emptorem reliquorum solutionem transmitti: sic fiet, ut diuidatur condicio: et ita Pomponius libro octauo ex Sabino scriptis.

7 PAULUS libro quinto ad Sabinum. Usus fructus alienatio condicionem statu- B.48, 5, 8 liberi secum non trahit.

8 POMPONIUS libro octauo ad Sabinum. Ita liber esse iussus si decem dederit, B.48, 5, 9 liber esto' heredi dare debet: nam qui non habet, cui det, heredi dando ad libertatem 1 peruenit. Si partes suas quisque heredum diuersis ementibus uendiderit, quas portiones heredibus dare statuliber debuit, easdem dabit emptoribus. Labeo autem ait, si nomina F(XYZMOC)

¹ et in] et exin? ² rationum exactionem apud heredem remanere ins.

³ ratione is F⁴ 7 oporteat F 10 fueri F¹
12 edi's'disset F⁴ 14 uenierit] F¹ Y cum
BS: ἐὰν πραθῇ, uenierit (sic) F², euenerit
XZMC, uelit O 16 herede de' F² 18 he-
redem F 19 dare] dure F² 20 patri's F²
23 pareuit F¹ 24 si quinque] quinque F²
28 et om. F 30 hae om. F⁴ 32 coherent F]

adscribantur F 34 tradendum F⁴ | percon-
tantasque F²: εἰς τὸ ἀναψηλαφηθῆναι τοὺς
λόγους καὶ διαψηφισθῆναι καὶ ὥσπερ ἐκτιναχῆ-
ναι BS | et om. F¹ 37 transmisitti F² |
sic] si F 44 daut F² | nomina'n dum-
taxat F⁴

dumtaxat herendum in testamento posita sint, uiriles partes eis dandas: si uero ita 'si hereditibus dedit', hereditarias.

- 9 ULPIANUS libro uicensimo octauo ad Sabinum. Statuliberum medio tempore [B. 48, 5, 10] *S* seruum heredis esse nemo est qui ignorare debeat: espropter noxae dedi poterit, sed de-
ditus sperare adhuc libertatem poterit: nec enim deditio spem illi adimit libertatis. Si 5 statuliberum non eadem condicione heres uendat, causa eius immutabilis est et luere se ab eo¹ potest simili modo ut ab herede. si tamen suppresserit condicionem statuliberi?²
et ex empto quidem tenetur: grauiores autem etiam stellionatus crimen important ei, qui
2 sciens dissimulata condicione statutae libertatis simpliciter eum uendiderit. Illud tractatum
est, an liberatio contingat ei qui noxae dederit statuliberum. et Octauenus putabat libe- 10 rari: et idem dicebat et si ex stipulatu Stichum deberet eumque statuliberum soluisset:
nam et si ante solutionem ad libertatem peruenisset, extingueretur obligatio tota: ea enim
in obligatione consistere, quae pecunia lui praestarique possunt, libertas autem pecunia
3 cui non potest nec reparari potest. quae sententia mihi uidetur uera. Statuliberi condicio 14 ita demum immutabilis || est, si adita hereditas fuerit: ceterum ante aditam hereditatem f. 229'
in propriam usucapitur seruitutem libertatisque spes infringitur: sed adita postea heredi-
tate spes libertatis fauore sui redintegrabitur.
- 10 PAULUS libro quinto ad Sabinum. Si decem dare iussum heres uendiderit [B. 48, 5, 11] *S* et tradiderit dixeritque adscriptum libertati, si uiginti dedisset, ex empto erit actio cum uenditore, aut, si dupla promissa est, ob euictionem dumtaxat duplae repetitio erit, ex 20 empto ob mendacium.
- 11 POMPONIUS libro quarto decimo ad Sabinum. Si heres pecuniam donasset [B. 48, 5, 12] *S* statulibero, ut sibi eam daret et liber esset, non fieri liberum Aristo ait: sed si in plenum
ci donasset, fieri liberum. ²⁴
- 12 IULIANUS libro septimo digestorum. Si quis testamento libertatem acceperit [B. 48, 5, 13] *S* sub condicione, si rationem dederit, debet pro hereditaria parte heredibus reliqua soluere,
etiamsi nomina quorundam herendum sint in condicione posita.
- 13 IDEM libro quadragensimo tertio digestorum. Si quis ita libertatem dedisset [B. 48, 5, 14] *S* Stichus, si eum heres meus testamento suo non manumiserit, liber esto', secundum uolun-
tatem defuncti hoc significari uidetur 'si testamento suo heres non adscriperit ei liberta- 20 tem'. quare si quidem heres libertatem seruo testamento suo dederit, defectus condicione
uidetur: si non dederit, impleta condicione ultimo uitiae tempore heredis ad libertatem per-
ueniet. Seruus communis liber esse iussus ita 'si decem dederit' ex peculio dare potest,
quod quocunque modo adquisitum habuerit: nec refert, apud heredem id an apud socium
fuerit et heredi an extraneo dare iussus sit. nam per omnia causae statuliberi applicatur: ²⁵
2 qui condicione implenda gratia alienare peculiares nummos potest. Si ^{cf. Paul. D. 40, 4, 18, 2}
duo serui rationibus redditis liberi esse iussi fuerint et separatim rationes gesserint, non
dubie separatim quoque condicione parere poterunt. sed si actus eorum communiter gestus
ita immixtus fuerit, ut separari non possit, necessario alter cessando alterius libertatem
impedit. nec videbitur condicio in alterius persona impleta, nisi id, quod computatione 40
rationum habita reliquum fuerit, aut uterque aut alter totum soluerit. Qui ita liber³ iussus
est 'si iurauerit se Capitolium ascensurum', confessim ut iurauerit, quamvis Capitolium non
F(XYZMOC)

¹ eo] emptore? ² quid fiet uel similia ins. ³ esse ins.

1 sint q'uiriles *F* 3 ulpianus] Πλάγιος *B* |
statu'm liberum *F* 4 sededitus *F* 8 et ex
empto] καὶ τῷ ἐξ ἔμπτῳ *BS* | ei] emhi *F*
10 statu'm liberum *F* 12 nam et] nat et
F, et *F*' *M*, an etiam at et *X*', at et
X' *ZC*, at *YO*: καὶ πρὶ γάρ καταβληθῆναι τὸν
Stichon, εἰ μετὰλλε πρὸς τὴν ἐλευθερίαν *BS*
(Dor.) | peruenisse *F* 13 quae] que *F*
14 quae *F* 15 imputabilis *F* 16 here-

ditate' *m* *F* 17 libertates *F* | redintegr-
uitur *F* 21 uendacium *F* 26 ratione *F*
31 defecto *F* 32 uidebitur *F* 34 id]
in *F* 35 applicatur sic *X'YZMO cum BS*:
κατὰ πάντα γάρ τρόπον στατογλίθερος τύχην ὁ
τοιούτος ἐπέχει, applicantur *FX'*, applicabi-
litas *C* 38 poterint *F* | communiter *F* 40 ui-
debitur *F*

4 ascenderit, liber erit. Seruus heredis rem ipsius heredis dare iussus et liber esse ad libertatem perueniet, quia potest testator et sine ulla dandi condicione heredis seruum manu-
5 mitti iubere. Haec scriptura 'Stichus cum erit annorum triginta, liber esto. Stichus si 'decem non dederit, liber ne esto' hanc uim habet 'Stichus si decem dederit et ad annos 'triginta peruerterit, liber esto': namque ademptio libertatis uel legati sub condicione facta.
incipit contrariam condicionem legato uel libertati, quae prius data erat, inieccisse.

14 ALFENUS UARUS libro quarto digestorum. Seruus, qui testamento domini, [B. 48, 5, 15] cum decem heredi dedisset, liber esse iussus erat, heredi mercedem referre pro operis suis solebat: cum ex mercede heres amplius decem recepisset, seruus liberum esse¹ aiebat: de ea re consulebatur. respondit non uideri liberum esse: non enim pro libertate, sed pro operis eam pecuniam dedisse nec magis ob eam rem liberum esse, quam si fundum a domino conduxisset et pro fructu fundi pecuniam dedisset. Seruus cum heredi anno[rum] septem operas dedisset, liber esse iussus erat: is seruus fugerat et annum in fuga fecerat. cum septem anni praeterissent, respondit non esse liberum: non enim fugituum operas domino dedisse: quare nisi totidem dies, quot afuisset, seruisset, non fore liberum. sed et si ita scriptum esset, ut tum liber esset, cum septem annis seruisset, potuisse liberum esse, si tempus fugae reuersus seruisset.

15 AFRICANUS libro nono quaestionum. Mortuo herede si statuliber docupletio- [B. 48, 5, 16] rem hereditatem tanta pecunia, quantam dare sit iussus, fecerit, ueluti creditoribus soluendo, 1 cibaria familiae dando: statim eum ad libertatem esse uenturum existimauit. Heres cum statuliberum decem dare iussum uenderet, condicione pronuntiauit et traditioni legem dixit, ut sibi potius quam emptori cadem decem darentur: quaerebatur, utri eorum statuliber pecuniam dando libertatem conquereretur. respondit heredi eum dare debere. sed et si talem legem dixisset, ut extraneo alicui statuliber pecuniam daret, respondit et hoc casu conuentione ualere, quia heredi uidetur soluere, qui uoluntate eius alii soluit.

16 UPLIANUS libro quarto regularum. Statulibera quidquid peperit, hoc seruum [B. 48, 5, 17] heredis est.

17 NERATIUS libro tertio membranarum. Si decem heredi dedisset, iussus est [B. 48, 5, 18] liber esse: decem habet et tantundem domino debet: dando haec decem non liberabitur nam quod statulibero ex peculio suo dare explendae condicione causa concessum est, ita interpretari debemus, ut non etiam ex eo dare possit, quod extra peculium est. nec me praeterit hos nummos peculiares posse dici, quamuis, si nihil praeterera seruus habeat, peculium nullum sit. sed dubitari non oportet, quin haec mens fuerit id constituentium, ut quasi ex patrimonio suo dandi eo nomine seruo potestas esset, quia id maxime sine iniuria dominorum concedi uidebatur. quod si ultra quis progredietur, non multum aberit, qui etiam eos nummos, quos domino subripuerit, dando statuliberum condicione satisfacturum existimet.

18 PAULUS libro singulari de libertatibus dandis. Si triennio dena dare iussus [B. 48, 5, 19] primo anno uiginti optulerit, non accipiente herede non statim liber est, quia et si accepisset heres, nondum liber esset.

F(XYZMOC)

¹ se ins. (Ruckerus)

3 scriptura 'scriptu' stichus F⁴ | annorum F⁴ | uim] cum F⁴ 10 respondit] Κέρβιος ἀπεκρίνατο BS similiterque mox u. 14: cf. supra p. 422 ad u. 28 11 es's'e F⁴ 14 praeterisse'n't F² 15 quo't reposuit, deinde t' deleuit F² | seruisset) post septem annos finitos (μετὰ τὰ ἑπτά ἔτη) adiciunt BS, ex interpretatione opinor 16 seruisset) et interim fugisset (καὶ ἐφύγει ἐν τῷ μεταζύ ὁ οἰκέτης BS) similiter addunt BS | potuisset F: δύνatai ὅσας ἀνήλωσεν ἐν τῇ φυγῇ ἡμέρας δουλεύσαι πρὸς ἑπτὰ ἑνιαγτοῖς καὶ ἐλεγθερωθῆναι BS (Dor.) 18 'si' mortuo F² 20 ciuaria F⁴ | existi-

ma ssc'uit F⁴ 21 iussu's'm F⁴ 23 conse que're tur F² | eum om. F¹: ὄφειλειν αὐτὸν τῷ κληρονόμῳ διδόναι BS 24 et si] si F²: εἰ δε καὶ συνεφώνησε BS 31 interpr'a etari F² 32 quamvis ... 33 nullum sit] quasi eset quoniam, etsi nihil praeterera seruus habeat, peculium ei sit, uertit Dorothēus: ὅπότε, καὶ μηδὲν ἔτερον ἔχῃ ἐν πεκούλιφ ὁ οἰκέτης εἰ μη τοσάτη, ὃς χρεωστεῖ τῷ δεσπότῃ, NOMIZETAI ἔχειν πεκούλιον male omnino | habe'a't F⁴ 35 'haberit F⁴ 38 libri F⁴ | deni F² 39 uiginti'o optulerit F⁴ 40 liber esset] liberasset F

ULPIANUS libro quarto decimo ad edictum. Si seruus liber esse iussus sit [B. 48, 5, 20] E et legatum ei datum, si filius quartum decimum annum compleuerit, et filius ante decesserit: libertas fauore competit die ueniente, legati autem condicio deficit.

PAULUS libro sexto decimo ad Plautium. Si peculium seruo legatum sit, qui [B. 48, 5, 21] E iussus est alii dare decem et sic liber esse, et heres eum prohibuerit dare, deinde manus missus peculium petat ex causa legati, an per doli exceptionem eam summam, quam daturus eset, ducere heres possit, ut ipsi prosit, non manumisso, quod ea pecunia data non est? an uero indignus sit heres, qui contra uoluntatem defuncti fecit, eam pecuniam lucrari? et cum seruo nihil abeit et libertas ei competit, inuidiosum est heredem fraudari. De illo quaeritur, si inuito herede det aut nesciente, an faciat nummos accipientis. et Iulianus uere existimat ex hac causa concessam uideri statuliberis alienationem nummorum etiam inuito herede et ideo facere eos accipientis pecuniam. Quod si heredi dare iussus est decem et eam summam heres debeat seruo: si uelit seruus eam pecuniam compensare, erit liber. Is, cui seruus pecuniam dare iussus est ut liber esset, decessit. Sabinus, si f. 230' decem habuisset parata, liberum fore, quia non staret per eum, quo minus daret. Iulianus 15 autem ait fauore libertatis constituto iure hunc ad libertatem peruenit, etiamsi postea habere coepirit decem. adeo autem constituto potius iure quam ex testamento ad libertatem peruenit, ut, si eidem et legatum sit, mortuo eo cui dare iussus est ad libertatem quidem perueniet, non autem et legatum habiturus est: idque et Iulianus putat, ut in hoc ceteris legataris similis sit. diuersa causa est eius, quem heres prohibet condicioni parere: 20 hic enim ex testamento ad libertatem peruenit. Heredi autem iussum dare etiam heredis heredi dare posse diuus Hadrianus rescripsit: et si hoc sensit testator, etiam in legatario idem dicendum est. Quaedam condiciones natura sui nec possunt eodem tempore im- [B] pleri, sed necessariam habent temporis diuisionem, uelut cum decem operarum iussus est dare, quia operae per singulos dies dantur. ¹Igitur et si singulos aureos det statuliber, 25 potest dici eum implesse condicionem. alia causa est operarum, quia haec necessario singulae edendae sunt. sed et si heres accipere noluerit, non statim liber erit, sed cum tempus transierit, per quod operarum quantitas consumatur. idem dicendum est, si iussum Capuam ire et liberum esse heres prohibeat ire: tunc enim erit liber, cum peruenire Capuam potuisse: inesse enim uidetur tempus tam operarum praestationi quam itineri. 30 Si ita quis acceperit libertatem Stichus, si heres eum non manumiserit, liber [B. 48, 5, 21] esto², poterit ab herede manumitti: non contra uoluntatem testatoris adimitur ei libertus. sed non tam continuum tempus exigendum est, ut praecipitari cogatur heres uel ex peregrinatione celerius reuerti ad manumittendum uel administrationem rerum necessiarum intermittere, nec rursus tam longum, ut, quamdiu uiuat, protrahatur manumissio, sed mo- 35 dicum, quo primum possit sine magno incommodo suo heres manumittere. quod si tempus adiectum fuerit, illud spectabatur.

POMPONTUS libro septimo ex Plautio. Labeo libro posteriorum ita [cf. D. 40, 4, 8. B. 48, 5, 22] E refert: 'Calenus dispensator meus, si rationes diligenter tractasse uidebitur, liber esto sua-

F(XYZMOC)

¹ talia fere interpone: aliae etsi possunt uno tempore impleri, tamen etiam temporis diuisionem recipiunt: puta seruus decem aureos dare iussus est et liber esse ² et ins.

1 liber esse] liberasse F² 5 decem] cum-decem F² 7 dota F² 9 in diuinosum F² 10 nascente F² 18 uel it^t F² 14 ut liber eset] F²; et liber esse F² 15 parata^a F² 19 est om. F² 26 necessariae F² 28 consumatur F² 29 capyam F² | capyam F² 32 libertus] F² cum BS (Dor.): οὐδὲ γάρ παρὰ τηνώμην τού διαθεμένου ἀφαιρεῖται αὗτού τον ἀπελεύθερον, libertas F² 33 sed non tam seq.] ἀλλ οὐδὲ συναπτώ τὸν χρόνον скопоумен

(= sed nec continuum tempus exigimus), ίνα παραχήμα ἐλευθερώμη αὕτον ὁ κληρονόμος (= ut statim eum heres manumittat), ἐπεὶ κατακρημαίζομεν αὕτον (= quoniam eum prae-cipitamus), ἡ ἀπό ζένης σύντομότερον ἀπαιτούντες ὑποστρέψαι (= cogentes eum uel ex peregrinatione celerius reuerti) κ. τ. λ. BS (Dor.): non puto Graecos aliter legisse | prae-cipituri F² 34 necessariarum F² 37 spec-tauit F²

'que omnia et centum habeto'. diligentiam desiderare eam debemus, quae domino, quae seruo fuerit utilis. erit autem ei diligentiae coniuncta fides bona non solum in rationibus ordinandis, sed etiam in reliquo reddendo. et quod ita scriptum est 'uidebitur', pro hoc accipi debet 'uideri poterit': sic et uerba legis duodecim tabularum neteres interpretantur 'si aqua pluvia nocet', id est 'si nocere poterit'. et si quaereretur, cui eam diligentiam probari oporteat, heredum arbitratum uiri boni more agentium sequi debebimus, uelut si is, qui certam pecuniam dedisset, liber esse iussus est, non adscripto eo, cui si dedisset¹, eo modo poterit liber esse, quo posset, si ita fuisset scriptum 'si heredi dedisset'. Pactum eius Clemens aiebat, si ita sit fideicommissum relictum 'cui eorum uoles, rogo restituas', si nullum elegisset cui restitueret, omnibus deberi imperatorem Antoninum constituisse.

PAULUS libro tertio ad Uitellium. Qui pecuniam dare iussus est, nisi ad- [B. 48, 5, 23] iectum sit, cui det, heredibus dare debet pro partibus hereditariis: pro ea enim parte quaque accipere debet, pro qua dominus est. Si quidam ex heredibus, quibus dare debeat, nominati sint, dabit his pro hereditariis portionibus. Si heredibus nomi- [cf. Iul. D. 28, 6, 32] natis etiam extraneus iunctus sit, extraneo uirilis, ceteris hereditariae dari debent: et si non solum Titium, sed etiam alios adieciisset, hos uirilem partem² habituros, coheredes autem hereditarias Julianus scribit.

CELSUS libro uicensimo secundo digestorum. 'Si intra quinquennium Stichus [B. 48, 5, 24] centum dederit, liber esto': nec Titio³ uel heredi uel emptori post quinquennium dabit. Si rationes reddidisset, liberum esse iussum non patitur heres rebus peculiaribus uenditis reliqua soluere: perinde liber est, quasi condicioni paruerit.

MARCELLUS libro sexto decimo digestorum. Stichus, si heredi meo decem [B. 48, 5, 25] promiserit uel operas daturum se iurauerit, liber esto'. potest expleri condicio, si promiserit: nam spopondisse aliqua significatione dici potest, etiamsi non sit secuta obligatio.

MODESTINUS libro nono differentiarum. Statuliberos uenumdari posse leges [B. 48, 5, 26] duodecim tabularum putauerunt: duris autem condicionibus in uenditione minime onerandi sunt, ueluti ne intra loca seruant neue umquam manumittantur.

IDEI libro nono regularum. Libertate seruo sub condicione rationis redditae [B. 48, 5, 27] testamento data heres non solum scriptam rationem exigit, uerum etiam quae sine scriptura ab eo administrata est. Seruus iussus redditus ratione ad libertatem peruenire, licet nullam administrauerit rationem, nihilo minus erit liber.

IDEI libro primo pandectarum. Si is, cui dare iussus est, redemerit statu- [B. 48, 5, 28] liberum eumque rursus alii uendiderit, nouissimo emptori dabit: iam enim cum apud⁴ eum - cui dare iussus est, dominium quoque servi peruenit, si eum alienet, condicionem quoquab- ab eo ad emptorem transire Juliano placuit.

LAUOLENUS libro sexto ex Cassio. Si hereditas eius, qui seruum, intra dies [B. 48, 5, 29] triginta mortis sua si rationes reddidisset, liberum esse iusserat, post dies triginta adiit est, iure quidem stricto ita manumissus liber esse non potest, quoniam condicione deficitur: sed fauor libertatis eo rem perduxit, ut respondeatur exploram condicionem, si per eum cui data esset, non staret quo minus expleretur. Statuliber, antequam condicio libertati optigerit, si quid comparasset, peculio legato non cessurum in libris Gaii Cassii scriptum.

F(XYZMOC)

¹ liber esset ins. ² uiriles partes (cf. D. 28, 6, 32)? ³ tertio? ⁴ ad (edd.)?

1 omnia et centum] F, omnia et X, omnia YZMC, om. inter alia O | abet'o F¹ | eam] sum F¹ | non qu'a'e F² 5 id est si' noc. F² 7 certam] f, certam F | non adscripto eo cui d' si dedisset F¹: ei δέ μή προσγράφεται, τίνι (ρή παρασχεῖν αὐτὸν BS (Dor.) 12 hered es i- tariis F² 13 ex heredibus quibus dare de- beat nominati sint (sunt Z'OC) X'YZ'MOC, ex heredibus dare debeat nominati sint (sunt Z) FX'Z': ei δέ καὶ ὄνοματι

TΙΝΩΝ ΚΛΗΡΟΝΟΜΩΝ ΕΜΠΗΜΟΝΕΥΣΕΝ, οἵς ἐκέλευσ δοθῆναι τὰ NOMICMATA BS (Dor.) 14 daut F 16 hos uirilem partem habituros] οὔτοι ... pr uirilibus portionibus λαμβάνονται BS (Dor.) 18 secundo om. F¹ 19 daut F¹ 25 mode stinus] Πομπώνιος B 26 condicione's bus F 27 intra loca] ἐν τῷδε τῷ τόπῳ BS (Dor.) unquam F¹ 30 ratione'm' ad F¹ 39 ec rem) eorum fecit, mox illud restituit F² 40 ex pl'a eretur F²

est, nisi id legatum in tempus libertatis collatum esset. uideamus, ne, cum peculium et accessionem et decessionem habeat, augmentum quoque eius peculii, si modo ab herede ei ablatum non sit, legatum cessurum sit: et magis hoc iure utimur.

POMPONIUS libro octavo decimo ad Quintum Mucium. Statuliberi a ceteris [B. 48, 5, 30] E seruis nostris nihilo paene differunt. et ideo quod ad actiones uel ex delicto uenientes uel 5 ex negotio gesto contractu¹ pertinet, eiusdem condicionis sunt statuliberi cuius ceteri. et ideo in publicis quoque iudiciis easdem poenas patiuntur, quas ceteri serui. Quintus Mucius scribit: pater familias in testamento scriperat 'si Andronicus seruus meus heredi meo dederit decem, liber esto'. deinde de his bonis cooperat controverson esse: qui se lege heredem aiebat esse, is eam hereditatem ad se pertinere dicebat, alter, qui hereditatem 10 possidebat, aiebat testamento se heredem esse. secundum² eum sententia dicta erat, qui testamento aiebat se heredem esse. deinde Andronicus quaerebat, si ipsi uiginti delisset, quoniam secundum eum sententia dicta est, futurusne esset liber an nihil uideatur sententia, qua uicit, ad eam rem ualere?³ quapropter si uiginti heredi scripto dedisset et res 14 contra possessorem iudicata esset, || illum in seruitute fore. Labeo hoc, quod Quintus Mu- f. 231' cius scribit, ita putat uerum esse, si re uera lege ab intestato heres fuit is qui uicit: nam si iniuria iudicis uictus esset scriptus uerus heres ex testamento, nihilo minus eum paruisse condicioni ei dando et liberum fore. sed uerissimum est, quod et Aristo Celso rescripsit, posse dari pecuniam heredi ab intestato, secundum quem sententia dicta est, quoniam lex duodecim tabularum emptionis uerbo omnem alienationem complexa uideretur: non inter- 20 esse, quo genere quisque dominus eius fieret et ideo hunc quoque ea lege contineri, se- eundum quem sententia dicta est, et liberum futurum eum, qui ei dedisset pecuniam. hunc autem, id est possessorem hereditatis, cui data esset summa, si uictus esset hereditatis petitione, cum ceteris hanc quoque pecuniam uictori restituere debere. 24

IDEM libro septimo ex uariis lectionibus. Si ita liber esse iussus sit 'Stichus, [B. 48, 5, 31] E 'si eum heres non alienauerit, liber esto', etiamsi statuliber est, alienari tamen poterit.

GAIUS libro tertio decimo ad legem Iuliam et Papiam. Si seruo sub con- [B. 48, 5, 32] E ditione rationum editarum legatum sit, per eam condicionem eum iussum esse legatum accipere, ut pecuniam reliquorum reddat, non dubitatur. Et ideo cum quaesitum est⁴ 'Stichus cum rationes dederit, cum contubernali sua liber esto' an mortuo Sticho ante con- 30 ditionem contubernalis eius libera esse possit: Iulianus dixit quaestionem esse in hac specie, quae et in legis agitatur 'illi cum illo do', an altero deficiente alter ad legatum admittatur: quod magis sibi placere, perinde ac si ita scriptum esset 'illi et illi'. aliam etiam esse quaestionem, an contubernali quoque condicio iuncta sit: quod magis esset. itaque si nulla reliqua Stichus habuerit, statim eam liberam esse, si habuerit reliqua, de- 35 F(XYZMOC)

¹ contractu? ² idem Graeci (u. i.): contra (similiter Cuiacius)? ³ quoniam ... ualere] idem Graeci (u. i.), requiruntur autem talia: quoniam secundum eum sententia dicta futurus fuisset liber, an nihil uideatur sententia quae uicit ad eam rem ualere? respondit omnino sententiam quae uicit ad eam rem ualere ⁴ libertate sic relicta uel similia ins.

2 quoque ... 3 ablatum om. F¹ | modo] ex modo em. F² 5 p'aene F³ | uel ex delicto ... 6 contractu) ἐκ τε συναλλαγμάτων ἀγώνων καὶ ἐξ ἀμάρτημάτων BS (Dor.) 9 decem] εἰκοσι BS (Dor.) 10 eam] eum F¹ 11 αἰ a'ebat F² | secundum ... 12 heredem esse] καὶ ἐνίκησεν τὴν δίκην ὁ γεγραμμένος BS (Dor.) 12 si ipsi uiginti dedisset ... 14 ualere] ἐὰν τὰ κ' νομίσματα παράχῃ τῷ οἰκιστῇ τὸν περιτύς κληρονομίας ἀγώνα (= si ipsi uiginti dedisset, secundum quem sententia dicta est), εἰ γίνεται ἐλεγέθερος (= futurusne esset liber) οὐ μήτι οὐδέν ποιεῖ οὐ περι τῆς κληρονομίας ἀπόφασις (= an nihil uideatur sententia qua uicit ad eam rem ualere) BS

(Dor.): non aliter igitur legerunt Graeci, sed ex corruptis quoquo modo seae expedierunt 15 iudicata'm' F¹ 16 puta't F² | uera] uero F¹ | is his F² 20 non interesse] Brencmanus, non interesse] F: ὅτε μηκέτι περιεργάζεθαι ίμάτι BS (Dor.) 24 hanc] an F: καὶ ταῦτα τὰ ἀργύρια BS (Dor.) 26 liber esse] liberasse F¹ 28 rationum editarum] ἐὰν παράχῃ τοὺς λόγους BS (Dor.) 30 dederit] reddeat F² | ante condicionem] πρὶν πληρώσαι τὴν δίκειαν BS 31 contubernali F | quaestzionum F: τὴν ἀγώνην ζήτησιν ... εἶναι BS 34 iuncta] συνέζευκται BS: cf. D. 35, 1, 81 pr.: ad coniungendam condicionem | esse't F²

- bere eam numerare pecuniam: nec tamen licitum ex suo peculio dare, quia id illis permisum sit, qui principaliter pro sua libertate pecuniam dare iubentur.
- 32 LICINNIUS RUFINUS libro primo regularum. Si duobus heredibus institutis [B. 48, 5, 33] seruus liber esse iussus sit¹, si decem heredibus dederit, ab altero ex heredibus uenierit et traditus fuerit, pro parte² alteri ex heredibus, a quo non uenierit, dando pecuniam liber erit.
- 33 PAPINIANUS libro secundo quaestionum. Statuliberorum iura per heredem [B. 48, 5, 34] fieri non possunt duriora.
- 34 IDEM libro uicensimo primo quaestionum. Seruus si heredi decem dederit, [B. 48, 5, 35] liber esse iussus est: statuliberum heres eum manumisit ac postea defunctus est. herediti pecunia danda non est: quod enim placuit heredis heredi dari oportere, ~~tunc~~ memineris locum habere, cum prior heres dominus accepturus pecuniam fuit. quae causa facit ambulatoriam, ut ita dixerim, condicionem: duae sunt enim causae, per quas in primis heredis persona condicio impletur, dominii ratio, item personae demonstratio: prior causa transit in omnem successorem, ad quem peruenierit statuliber per dominii translati continuationem, sequens personae dumtaxat eius, qui demonstratus est, adhaeret. Imperator Antoninus rescripsit iussum rationes reddere et liberum esse, si heres causabitur accipere rationes, nihilo minus liberum fore. quod rescriptum ita accipi debet, ut, si reliqua non trahat, liber sit: quod si trahat, ita demum, si optulit eam quantitatem, quae refundi debuit ex fide ueritatis: non enim libertati sufficit heredem in mora fuisse, si non id fiat per statuliberum, quod remota mora libertati aditum daret. quid enim si ita manumissum Dama si in Hispaniam profectus anno proximo fructus coegerit, liber esto Romae retineat heres neque profici sci patiatur? numquid dicturi sumus statim ante fructus coactos liberum fore? nam et cum Romae stipulatio concipitur ita centum in Hispania dare spondes?, inesse tempus stipulationi, quo possit in Hispaniam peruenire, nec ante iure agi placuit sed si heres acceptis rationibus et reliquis computatis donare se ea statulibero non habent quod inferat proscriptus³ aut etiam litteris ad eum missis palam faciat, condicio libertatis impleta uidebitur. quid ergo, si neget se reliqua traxisse atque ideo, quia per heredem steterit, ut accipiat rationes, liberum factum, heres autem neque se fecisse moram et reliqua debere statuliberum Contendat? apud eum qui de libertate cognoscit, an condicione impleta, constabit: cuius officio continebitur de mora considerare nec minus computare rationes et, si reliqua trahi compererit, non esse liberum pronuntiare. sed si numquam negauit reliqua debere, cum autem conueniret heredem et rationes offerret, professus sit refusurum, quidquid in reliquis esse constiterit et eius pecuniæ reum numerare paratum idoneum optulit et heres in mora fuit: sententia pro libertate dicetur.
- 35 IDEM libro nono responsorum. Non uidebitur per statuliberum non stare, [B. 48, 5, 36] quo minus condicio libertatis existat, si de peculio, quod apud uenditorem seruus habuit, pecuniam condicionis offerre non possit: ad alienum enim peculium uoluntas defuncti prorigi non potuit. idem erit et si cum peculio seruus uenierit et uendor fide rupta peculium retinuerit: quamquam enim ex empto sit actio, tamen apud emptorem peculium seruus non habuit.
- 36 IDEM libro secundo definitionum. In tabulis secundis filio seruum data liber- [B. 48, 5, 37] F(XYZMOC) P
- ¹ sit] sic? ² idem Graeci: emptori, pro parte ins. ³ perscribat (γράψῃ BS: Stephanus)
-
- 1 eum F¹: ΛΥΓΗΝ BS | illi's' F² 3 ruphinus F
4 dederit ab altero ex heredibus bis F¹ 10 heredi'bu's heredi F⁴ 11 tunc] O cum BS: τότε χώραν ἔχει, nec FX (superexc. uel hoc) Y, hoc ZM, tunc hoc C 12 habere's' F⁴ 15 domini'i' F² 17 liber F 22 ispaniam F 24 ispania F 25 quo] Δι' ὄcoy BS (Dor.), quod F 26 se eas e' stat. F⁴ 27 inferat'o' F⁴ 30 cognoscat F² 31 continueuit F² 33 offerret] Leoninus cum
- BS: πολλάκις δὲ ὑπομνήσας τὸν κληρονόμον καὶ προσαγάρων αὐτῷ τοὺς λόγους, offerre 35 sententia'e' F² 36 non uidebitur per statuliberum non stare] FXYZO cum Graecis: ού δοκεῖ ἐμποδίζειν τὴν αἰρέσι, non uidebitur per statuliberum stare Z'MC 38 condicōnis condicionems F² 42 filio seruum] τῷ δημηθῷ οἰκέτῃ BS, filium seruo F

tate substitutum iure statuliberi prudentes munierunt: quod utilitas recipit, scilicet ut cum sua causa alienaretur, ne patris testamentum puer filius rescindat. quae iuris auctoritas citra dilectum ordinis ad secundum quoque uel tertium substitutum porrecta est.

- 37 GAIUS libro singulari de casibus. Si ita scriptum sit: 'Stichum Titio do, ut [B. 48, 5, 38] *P*
eum manumittat: si non manumiserit, liber esto', statim Stichum liberum esse. *b*
- 38 PAULUS libro primo ad Neratium. Non omne ab heredis persona interue- [B. 48, 5, 39] *Pf*
niens impedimentum statulibero pro expleta condicione cedit, sed id dumtaxat, quod impe-
dienda libertatis factum est.
- 39 IAUOLENUS libro quarto ex posterioribus Labeonis. 'Stichum Attio do lego [B. 48, 5, 40] *E*
'et, si ei nummos centum dederit, liber esto'. si seruus ex testamento nummos Attio 10
dedisset, eos repetere heredem non posse Labeo existimat, quia Attius eos a seruo suo
aceperit, non ab heredis seruo. eum autem statuliberum esse Quintus Mucius, Gallus et
ipse Labeo putant: Seruius, Ofilius non esse. superiorem sententiam probo, ita tamen, ut
1 is seruus heredis, non legatari sit, utpote cum legatum statulibertate tollatur¹. 'Stichus
liber esto, quando aes alienum meum solutum creditoribus meis satisfactum erit'. quam- 15
uis heres locuples extitisset, tamen non prius Stichum liberum futurum, quam creditores
pecuniam aut satis accepissent alioue quo modo sibi cauissent, Labeo Ofilius responderunt.
Si heres seruo pecuniam ad negotiandum dedisset, statuliberum eam | ipsam numerando f. 232'
liberari ex testamento non posse Labeo Trebatius responderunt, quia reddere eam magis
quam dare uideretur. ego puto, si peculiares nummi fuerunt, ex testamento eum liberum 20
futurum. ² Dama seruus cum heredi meo annorum *septem* operas soluerit, liber esto' et is
seruus intra septem annos in iudicio publico esset et *septimus annus praeterisset*, Seruius
ait eum non liberari debero, Labeo, et si postea soluisset annorum *septem* [Alfen. 1. 14 § 1 h. t.]
operas, liberum futurum: qnod nerum est. Si Stichus Attiae mille nummos dederit, liber
'esto'. Attia niuo testatore decepit: non posse Stichum liberum esse Labeo Ofilius respon- 25
derunt: Trebatius, si ante testamentum factum Attia deceperisset, idem: si postea, eum
liberum futurum. Labeonis et Ofili sententia rationem quidem habet, sed hoc iure utimur,
ut is seruus ex testamento liber sit. Si seruus operas extraneo dare iussus esset, nullus³
nomine serui suas operas dando liberare seruum potest: quod in pecunia aliter obseruatur,
utpote cum extraneus pro eo seruo⁴ dando pecuniam seruum liberaret. *so*
- 40 SCAEUOLA libro uicensimo quarto digestorum. Sticho libertas data est: 'ab [B. 48, 5, 41] *A*
heredibus meis peto fideique eorum committo, ut rationibus redditis Stichum manumittant'.
Quaesumus est, cum ampla pecunia exacta⁵ post mortem testatoris sibi commissa reliquetur
et quasdam summas a colonis exactis⁶ rationibus non intulerit hereditatemque spoliauerit
aperte clam horreis sublatisque supellectili et ueste et apothecis exhaustis: an non prius 35
ei fideicommissa libertas debeatur, quam ea, quae mala ratione reliquatus est quae⁷
F(XYZMOC)

¹ utpote cum legatum libertate tollatur (*cf. D. 33, 5, 9, 2*)? ² cum ita quis scripsisset *ins.*
³ idem Graeci: si seruus operas dare iussus esset, extraneus nullus? ⁴ seruo *del.*
⁵ exacta] idem Graeci (*u. i.*): ex arca? ⁶ exactas (*u. i.*)? ⁷ quaeque (*Brenemannus: καὶ*
οὐα ἀπέκλεψεν BS?)

² quae] que F 5 esto] *f cum BS*: ἔστω, est F
10 si illis F² 11 heredem non ... 12 non ab
bis F¹ 13 probo ita] prohibuita F¹ | ut is]
litis F¹ 14 utpote cum legatum ... tollatur]
ina ... ἀνά τῷ ἐκβῆναι τὴν ἀρεσινὴν ἐλεγ-
θειας ἀφαρπάζεται παρ' ἀγτῷ BS (*Dor.*)
17 siūl cabiscent F (*em. f.*) 18 numerandum
F² 21 septem om. F: ἐπτὰ ἑνιαγτῶν ὄπέρας
BS | et is seruus seq.) οὗτος δὲ ὁ οἰκέτης εἰςω
τὸν ἐπτὰ ἑνιαγτῶν κατηγορίθη ἐν πογβλικῷ
δικαστηρίῳ καὶ παρῆθεν ὁ ἔβδομος ἑνιαγτός
BS (*Dor.*) 22 et om. F 25 attio'a F¹
26 post idem distinxit Dorothaeus recte: εἰ μὲν
προ τοῖς διαθήκης ἐτελεύτησεν ἡ Ἀττία, μὴ ἐλεγ-

θερούχθαι αὔτὸν: εἰ δὲ μετὰ τὴν διαθήκην,
ἐλεγθερούχθαι BS 27 quidem habet sed hoc
bis F¹ 29 seruū F¹ 32 m'orum F²
33 cum ampla pecunia ... reliquetur] ἐπειδὴ
πολλὴν ποσόντα χρημάτων μετὰ τελευτὴν τοῦ
τεστάτορος ἀπαίτηθείσαν καὶ ἐμπιστεύθείσαν
αὔτῷ οὗτος ὁ οἰκέτης λοιπάζεται BS | relinquet
ur f 34 summas a colonis exactas FX Y MO,
summas a colonis exactas C: ποσόντας ἀπὸ
τῶν κολωνῶν ... ἀπαίτησας BS (*Dor.*) | spo-
liauerit F¹ 35 aperte ... et ueste bis F¹
h'orreis altero loco F¹ | uesti altero loco F¹
36 fidoicommissum F¹ | relinquatus F

furus est, reposuerit. respondit non prius ei fideicommissam libertatem praestandam, 1 quam et reliqua et omnia, quae per eum abessent, restituisset. 'Pamphilus liber esto peculio suo heredibus uere dato'. quae situm est, cum plus domino debeat quam in peculio habeat et omnes res, quas in peculio habebat, bona fide heredibus dederat, an libertas ex 2 testamento competit. respondit nihil proponi, cur non competet. Pamphilo liberto, quem heredem ex parte instituerat, Stichum seruum praelegauerat et ei libertatem his uerbis 3 dederat: 'ita ut, si tibi ex die mortis meae per annos continuos quinque menstruos sexagenos dederit, tunc eum manumittas'. Pamphilus ante quinquennium inoriens heredibus institutis filio et uxore de eodem Sticho ita cauit: 'Stichus seruus, qui mihi testamento 4 patroni mei certa condicione relictus est, iubeo te praestet filio et uxori meae sine ulla contiouersia et eum tempore peracto manumittant'. quae situm est, si Stichus sexagenos nummos menstruos non praestiterit, an impleto quinquennio fideicomissa libertas ei debeat. respondit, nisi praestitisset, fideicommissam libertatem non deberi. Seruus testamento ita manumissus est: 'Stichus seruus meus actor si rationem omnem actus sui heredi meo reddiderit eoque nomine satisficerit, liber esto eique, cum liber erit, dari uolo nigrum et peculium suum'. quae situm est, an, si rationes, quas egit per multos annos subscriptione testatoris, heredi reddere paratus sit, liber ex testamento fiat, cum propter grauem ualetudinem testator non potuerit rationibus subscribere, testamento tamen sub-scriperit. respondit, si ex fide ratio redderetur reliqua inferantur, liberum fore. Item 5 quaero, an ea, quae exacta sunt per adiutores eius neque kalendario illata sunt || aut frauduleranter acta, huic adscribi possint, cum esset is praepositus. respondit, si id esset, quod modi culpae eius deberet imputari, spectare ad rationis reddondae necessitatem. Item 6 quaero, an eorum quoque nomine ratio haberi debeat, quod neque a conductoribus praediorum neque a uilicis pensiones exegerit et insuper etiam promutuum eis dederit. respondit supra. 7 responsus est². Item quaero, an eo nomine teneatur, quod omnem rem suam, id est peculium, exportauerit, antequam rationes redderet. respondit nihil eam rem impediret. 8 condicione, si modo ratio redderetur. Titius testamento seruos actores singulos diuersis personis legauit cum adiectione 'si rationes heredi reddiderint': deinde proprio capite ita scripsit: 'omnes actores, quos legauit uel manumisero, intra quartum mensem mortis meae rationes reddere uolo et dominis, quibus a me legati sint, reddi'. infra deinde alios actores liberos esse iussit aequa cum hac adiectione 'si rationes heredi reddiderint'. quaero, cum per heredem fiat, quo minus reddantur, utrum statuliberi esse desinant an nihilo minus quandoque possint redditia ratione et reliquis illatis libertatem ex testamento consequi. respondit legata quidem et libertates non alias competere, quam rationes redditiae essent aut per heredem staret, quo minus redderentur: uerum iudicatu aestimandum, ut tempus condicione legatorum libertatumque additum uideatur an, libero tempore redderetur uolentibus reliqua, heredibus quattuor menses appositi sint, sollicito testatore cunctationi et moram eorum proscribente. melius autem est praesumptionem pro statuliberis esse.

8 Argentarius coactor cum paene totam fortunam in nominibus haberet, seruus actoribus libertatem ita dedit: 'quisquis mihi heres erit, si Dama seruus meus actus sui, qui agitur nomine eius et Pamphili conserui sui, heredi meo rationes reddiderit paraque fecerit die mortis meae intra mensem sextum, liber esto'. quae situm est, an haec uerba 'paraque fecit' ad omnia nomina pertineant exceptis perditis, ut hoc significant 'si omnem pecuniam F(XYZMOC)

¹ iis? ² est del. (cf. 33, 8, 23, 3) ³ idem Graeci: non ins.

1 re's posuerit F¹ 2 abesset F: ὅσα δι' αὐτὸν ἐλείπει BS 7 si τι' bi F² 11 si om. F: ἔαν ... οἱ Στίχοι ... μή παράχη BS 14 actoriⁱ F² 15 eique F² | ei que F² 16 egit] fit F¹ 17 heredi debe reddere F² 19 fore] opore F² 20 calendario F² | fraud a ualent F² 21 si id esset seq.] ei ἔστι τι τὸ δύ- NAMENON τῇ ράθυμᾳ τούτῳ ἐπιγράφεσθαι BS

22 rationes F¹ 24 et insuper etiam promutuum eis dederit] ἐπειδὴ καὶ πρὸς τούτοις καὶ προχείλια αὐτοῖς δέλωκεν BS 27 condicione] conditione F¹ | actoris F 29 quantum F² 30 reddit^t F² 33 possint F² 36 libertatiūmque F² | an] in F² 40 qui] qua F² 42 di a'e F² | mensum F² 43 nomina om. F²: εἰς πάντα τὰ γραμματεῖα BS (Dor.)

'ab omnibus exegerint et heredi soluerint uel eo nomine satisficerint' et, si in exactione nominum cessauerint intra sex menses, libertas illis non competit. respondit manifestam esse condicionem uestib; testamenti supra scriptis positam: igitur ita demum liberos fore, si aut ei pareant aut per heredem stet, quo minus pareant.

4

- 41 LABEO libro primo pithanon a Paulo epitomatorum. Si quem seruum tuum [B. 48, 5, 42] A ad certum tempus statuliberum relinquere uis, nihil interest, utro modo caueas, 'si seruierit' 1 an 'si triennio operas dederit¹, liber esto'. PAULUS. Si quis liber esse iussus fuerit, si decem heredi promississet, quamquam ea promissio nullam rem habitura est, tamen promittendo liberabitur. 9
- 42 LABEO libro tertio pithanon. Si quis eundem hominem uxori suae legauerit [B. 48, 5, 43] A et, cum ea nupsisset, liberum esse iusscerit et ea ex lege nupsierit, liber fiet is homo.

VIII.

R QUI SINE MANUMISSIONE AD LIBERTATEM PERUENIUNT R ESP

- 1 PAULUS libro quinto ad Plautium. Si seruus uenditus est, ut intra certum [B. 48, 6, 1] E tempus manumitteretur, etiamsi sine herede decessissent et uendor et emptor, seruo 15 libertas competit: et hoc diuus Marcus rescripsit. sed et si mutauerit uendor² uoluntatem, nihilo minus libertas competit.
- 2 MODESTINUS libro sexto regularum. Seruo, quem pro derelicto dominus ob [B. 48, 6, 2] E grauen infirmitatem || habuit, ex edicto diui Claudi competit libertas. f. 283'
- 3 CALLISTRATUS libro tertio de cognitionibus. Eum, qui ita uenit, ut intra [B. 48, 6, 3] Ef tempus manumitteretur, cum dies praestandae libertatis uenerit uiuente uendor et per- 21 seuerante in eadem uoluntate, perinde haberit, ac si ab eo, a quo debuit manumitti, manu- missus esset: mortuo autem uendor non esse heredum eius uoluntatem explorandam diuus Marcus cum filio suo rescripsit. 24
- 4 ULPIANUS libro tertio ad Sabinum. Ei, qui hac lege emptus sit, ut a uiuo [B. 48, 6, 4] S emptore manumittatur, statim mortuo eo competit libertas.
- 5 MARCIANUS libro quinto regularum. Qui ob necem detectam domini prae- [B. 48, 6, 5] S mium libertatis consequitur, fit orcinus libertus.
- 6 IDEM libro singulari ad formulam hypothecariam. Si quis obligatum³ seruum [B. 48, 6, 6] S hac lege emerit, ut manumittat, competit libertas ex constitutione diui Marci, licet bona 30 omnia quia obligauerit, quae habet habiturusue esset. tantudem dicendum est et si hac lege emerit, ne prostituatur, et prostituerit.
- 7 PAULUS libro singulari de libertatibus dandis. Imperator noster [C. 4, 56, 1? B. 48, 6, 7] Sf cum patre suo constituit in eo, qui, cum possit abducere prostitutam ancillam, pecunia accepta manus injectionem uendidit, ut libera esset: nihil enim interesse, ipse abducas et 35 prostitutas an patiaris prostitutam esse pretio accepto, cum possis eximere.
- 8 PAPINIANUS libro nono responsorum. Mancipia mater filiae donauerat, ut filia [B. 48, 6, 8] P curaret ea post mortem suam esse libera: cum donationis legi non esset obtemperatum, ex sententia constitutionis diui Marci libertates optingere matre consentiente respondi: quod si ante filiam mater uita decessit, omnimodo. 40
- 9 PAULUS libro quinto quaestionum. Latinus Largus: uendidit⁴ ancillam ita, ut [B. 48, 6, 9] P manumitteretur, non addito tempore: quaero, quando ex constitutione incipit ei libertas F(XYZMOC)

¹ si operas dederit triennio? ² idem Graeci: emptor? ³ idem Graeci: obligatum del.
⁴ uendidi (cf. D. 21, 1, 56. 31, 83. 44, 2, 30, 1)?

4 pareat F 5 epitoma'tor'rum F² 8 quam-
quam] X'O, quam FX-Y, quamuis f'C, quia
ZM: ei και μη ἔρωται οὐ ἐπερώτησις αὐτή³
BS (Dor.) | promissio in' nullam F⁴ | habi-
tura'm F⁴ 10 labeo] F¹, idem F² B 15 ma-
nemittetur F² 18 seruo quem bis F²

19 infirmitatem F⁴ 21 libertates uenierit F¹
22 ac] hac F¹ 25 hac] ac F 27 premium F
31 lege hac errore Taur. 32 et prostitue-
rit F² 34 prostitutam F⁴ 35 injectio-
ne'm F⁴ 36 possit exis'mere F⁴ 37 man-
cipiae' F² 38 libert'a F⁴

competere cessante emptore in manumittendo. respondi: inspicendum est, quid actum sit, utrum, cum primum potuisset, ut manumitteret, an ut in potestate esset emptoris, quando uellet manumittere. priore casu facile tempus deprehendi poterit: posteriore utique moriente emptore competit libertas. si non appareat, quid conuenerit, fauor priorem inducit opinionem, id est ut¹ intra duos menses, si ambo praesto sunt tam seruus quam ~~empor~~ ~~emtor~~ eius: seruo enim absente nisi emptor intra quattuor menses imposuerit libertatem, ex constitutionibus ad libertatem eripitur.

VIII.

R QUI ET A QUIBUS MANUMISSI LIBERI NON FIUNT ET
AD LEGEM AELIAM SENTIAM R

SEP

- 1 ULPIANUS libro primo ad Sabinum. Celsus libro duodecimo digestorum uti- [B. 48, 7, 1] S
litatis gratia motus surdum ita natum manumittere posse ait.
- 2 IDEM libro tertio ad Sabinum. Seruo competere libertas non potest, si rele- [B. 48, 7, 2] S
gatus moratus sit in urbe. — 4
- 3 GAIUS libro secundo de legatis ad edictum urbicium. Si optio hominis data [B. 48, 7, 3] S
sit uel indistincte homo legatus sit, non potest heres quosdam seruos uel omnes manu-
mittendo aut euertere aut minuere² ius electionis: nam optione siue electione serui data
quodammodo singuli sub condicione legati uidentur.
- 4 ULPIANUS libro tertio disputationum. Seruum pignori datum manumittere [B. 48, 7, 4] S
non possumus. — 10
- 5 IULIANUS libro sexagensimo quarto digestorum. Cum hereditas soluendo non [B. 48, 7, 5] S
1 est, quamuis heres locuples existat, libertas ex testamento³ competit. Si [Gai. 40, 4, 57] — 1. 234
autem is qui soluendo non est hoc modo libertatem || dederit si creditoribus meis solidum
solutum fuerit, Stichus liber esto', non potest uideri fraudandorum creditorum liberos esse
2 iussisse. Si Titius nihil amplius in bonis quam Stichum et Pamphilum habeat eosque [(Gai.)] — 25
stipulanti Maeuio ita promiserit⁴ Stichum aut Pamphilum dare spondes?, deinde, cum
alium creditorem non haberet, Stichum manumiserit: libertas per legem Aeliam Sentiam
rescinditur. quamuis enim fuit in potestate Titii, ut Pamphilum daret, tamen quamdiu
eum non dederit, quia interim mori possit, non sine fraude stipulatoris Stichum manu-
misit. quod si solum Pamphilum dari promississet, non dubitarem, quin Stichus ad liber-
tatem perueniret, quamuis similiter Pamphilus mori possit: multum enim interest, conti-
neatur ipsa stipulatione is qui manumittitur an extra obligationem sit. nam et qui⁵ ob-
aureos quinque Stichum et Pamphilum pignori dederit, cum uterque eorum quinum aureo-
rum sit, neuter manumitti potest: at si Stichum solum pignori dederit, Pamphilum non
uidetur in fraudem creditoris manumittere. 30
- 6 SCAEUOLA libro sexto decimo quaestionum. Iulianus de eo loquitur, qui in [B. 48, 7, 6] 6
substantia nihil aliud habeat: nam si habeat, quare non dicetur unum posse manumitti? ? 18
quia et uno mortuo soluendo est, et uno manumisso soluendo est, nec aduenticii casu
F(XYZMOC)

¹ manumittatur *ins.* ² aut minuere aut euertere? ³ *idem Graeci:* non *ins.* (*u. i.*) ⁴ eosque promiserit stipulanti Maeuio ita? ⁵ qui? si cui?

5 id est ut intra duos menses] ἵνα ἐντὸς δύο μηνῶν ἐλεγθερώται τὸ ἀνδράποδον *BS* (*Dor.*) | seruus] seruo *F¹* 9 et *om.* et ad l. a. 8. *pro rubrica decimi tituli habet ind. F* 13 *relegatus*] ἔξοπλος *BS* 15 si optio] septio *F²* 17 optio ne *F³* 18 legata *F⁴* 22 libertas ex testamento competit] *F* cum *BS* (*Dor.*): εἰ καὶ ὁ κληρονόμος εὑπορος εἴη, ἀρμόζει ἡ ἐκ τῆς διαθήκης ἐλεγθερία, libertas ex testamento non

competit (competet *X*, competit *C*) *X* (*glossa*—
al. puta Py[sis] deest non) *YZMOC et sic*—
reddidit *Anonymus*: δούλος οὐκ ἐλεγθερώται—
28 pamphili *F¹* 32 nam q' et *F⁴* 33 στί-
chum et pamphilum] *F*, Στίχον ἢ Πάμφιλον
BS (*Dor.*) | cum *om.* *F²* 36 *Scaeouiae item*
tribuunt *B*, at *Celso in digestis BS* (*Dor.*)
37 aliud habeat] aliud debeat *F⁴* | qua e're *F⁴*

computandi sint¹: alioquin et qui unum incertum ex seruis suis promisit, neminem manumittet.

IULIANUS libro secundo ad Urseium Ferocem. Si quis integris facultatibus [B.48, 7, 7] S codicilos confirmauit, deinde, cum consilium creditorum fraudandorum cepisset, libertates codicillis dederit, optineri non potest, quo minus lege libertates interpellarentur: nam consilium testatoria fraudulentum non eo tempore obseruatur, quo codicilli confirmantur, sed quo libertas codicillis datur. Minor annis uiginti cum seruum manumittere uellet nec iustum causam ad consilium manumittendi haberet, tibi eum ut manumitteres dedit: negauit eum Proculus liberum esse, quoniam fraus facta esset.

AFRICANUS libro tertio quaestionum. Cum is, qui sub condicione debet, manumittat fideicommissi² causa, lex Aelia Sentia locum habet. Si miles iure militari testamento facto libertates dederit in fraudem creditorum et non soluendo moriatur, impediuntur libertates.

MARCIANUS libro primo institutionum. Ille seruus liber non erit, qui ui coe- [B.48, 7, 9] S gerit, ut eum dominus manumittat, et³ ille perterritus scripsit liberum eum esse. Item 15 nec ille liber fieri potest, qui a domino non est defensus in capitali crimine posteaque absoltus est. Qui hac lege uenierint, ne manumittantur, uel qui testamento prohibiti [B] sint manumitti uel iussu praesidis prouinciae, licet manumittantur, tamen ad libertatem non perueniunt.

CAIUS libro primo rerum cottidianarum siue aureorum. In fraudem [I. 1, 6, 3. B. 48, 7, 10] S creditorum manumittere uidetur, qui uel iam eo tempore, quo manumittit, soluendo non est uel datis libertatibus desiturus est soluendo esse. *saepe enim de facultatibus suis amplius, quam in his est, sperant homines. quod frequenter accidit his, qui transmarinas [L] negotiationes et aliis regionibus, quam in quibus ipse morantur, per seruos atque libertos exercent: quod saepe, adtritis istis negotiationibus longo tempore, id ignorant et manumit- 25 tendo sine fraudis consilio indulgent seruis suis libertatem.

MARCIANUS libro tertio decimo institutionum. In fraudem ciuitatum manu- [B.48, 7, 11] S missi ad libertatem non ueniunt, ut senatus censuit. Sed nec in fraudem fisci datas liber- f. 234⁴ tates procedere principalibus constitutionibus cauetur. sed⁵ diui fratres rescriperunt, non utique, si debitor fisci manumiserit, libertates impediuntur, sed ita, si, cum non erat sol- 30 uendo, in fraudem manumisit.

ULPIANUS libro quarto de adulteriis. Prospexit legis lator, ne mancipia per [B. 48, 7, 12] S manumissionem quaestioni subducantur, idcirco prohibuit ea manumitti certumque diem praestituit, intra quem manumittere non licet⁶. Ipsa igitur quae diuertit omnes omnimodo seruos suos manumittere uel alienare prohibetur, quia ita uerba faciunt, ut ne eum quidem seruum, qui extra ministerium eius mulieris fuit uel in agro uel in prouincia, possit manumittere uel alienare: quod quidem perquam durum est, sed ita lex scripta est. Sed et si post diuortium seruum mulier parauit aut alia ratione adquisiit, aequa, quod ad uerba

F(XYZMOC)

¹ sunt (edd.)? ² fraudandorum creditorum (= F.C.: *Cuiacius*)? ³ etsi (ei καὶ BS)?
⁴ idem Graeci: praeualuisse tamen uidetur, nisi animum quoque fraudandi manumissor habuit, non impediri libertatem, quamvis bona eius creditoribus non sufficient *ins. Inst.*
⁵ ut *ins.* ⁶ deficiunt talia: qui est sexagesimus a diuortio. Idem etiam ad alienationem seruorum pertinet.

1 incertum] F² cum BS: ὁ ἀορίστως ἐπερωτθείς ἔνα τῶν ἴδιον οἰκετῶν παρέχειν τινί, et certum F² 6 quo d' F²: ἐν φ' BS 7 quo d' F²: ἐν φ' BS | manumittere t' F² 10 manumittat fideicommissi causa] οὐδὲ εἰς περιγράφην τούτων (creditorum sub condicione) δύναται οἰκετας ἑλεγθερώς τι BS similiterque B: nihilo minus Graecos alter legisse credibile non est 12 soluend'o F² 14 qui 'ui' coegerit F² 16 capitoli F² 20 siue] uel F² 22 esse]

esta F² 24 adque F² 25 quod] F²!, quid F² | adtritis] scripti propter BS: οἴτινες ἀγνοοῦχι τὴν γενομένην μείωσιν, adtriti F² 27 ciuitatum] F² et F², ciuitatum F² 28 data's F² 29 'd'ui F² 32 quarto] quinto F² 34 manumittere' non F² | qu'a'e F² | omnimo'do' F² 37 quod] quid F² 38 parauit] ιρόπαcen BS, parauit F² M², rapuit F² XYZMOC: 'al. rapuit al. parauit id est per solutionem recepit' Accur-sius | aequ'a'e F²

- 8 attinet, manumittere non poterit: et ita Sextus quoque Caecilius adnotat. Pater uero cuius potestate filia fuerit, ea tantum mancipia prohibetur manumittere alienareue, q
4 in usu filiae fuerunt tributa. Matrem quoque prohibuit manumittere alienareue ea m
5 cipia, quae in ministerium filiae concesserat. Sed et auum et auiam prohibuit manumitter
6 cum horum quoque mancipia quaestione¹ postulari posse lex uoluerit. Sextus Caecilius
recte ait angustissimum tempus legem praestitiss² alienandis manumittendisue ser
finge, inquit, ream adulterii intra sexagesimum diem postulatam: quae cognitio tam fa
cile expediri potuit adulterii, ut intra sexagesimum diem finiatur? et tamen licere mulieri q
uis postulatae adulterii seruum suspectum in adulterio uel quaestioni necessarium, quod
ad uerba legis attinet, manumittere. sane in hunc casum subueniendum est, ut destinati
serui³ quasi consciu uel quasi nocentes non debeant manumitti ante finitam cognitionem.
7 Pater mulieris uel mater, si intra sexagesimum diem decedant, ex his seruis, quos in
ministerium filiae dederint, neque manumittere neque alienare poterunt.
- 13 PAULUS libro tertio de adulteriis. Quod si intra diem sexagesimum manu- B. 48, 7. 15 S
miserint, erit seruu statiliber. 15
- 14 ULPIANUS libro quarto de adulteriis. Sed si maritus intra sexagesimum B. 48, 7. 16 S
diem decesserit, an manumittere uel alienare iam possit supra scriptas personas⁴, videamus.
et non puto posse, quamvis accusatore mulier deficiatur marito, cum pater accusare possit.
1 Et simpliciter quidem lex mulierem prohibuit intra sexagesimum diem diuortii manumittere:
2 Siue autem diuertit siue repudio dimissa sit, manumissio impeditur. Sed si morte mariti
4 solutum sit matrimonium uel aliqua poena eius, manumissio non impeditur. Sed et si
bona gratia finierit matrimonium, dicetur manumissionem uel alienationem non impediri.
5 Sed et si constante matrimonio mulier, dum diuortium cogitat, manumittat uel alienet et
hoc dilucidis probationibus fuerit adprobatum: quasi in frandem legis hoc factum sit, non
6 debet alienatio ualere uel manumissio. Alienationem omnem omnino accipere debemus. 15
- 15 PAULUS libro primo ad legem Iuliam. Quaesitum est, an is, qui maiestatis B. 48, 7. 15 S
crimine reus factus sit, manumittere possit, quoniam ante damnationem dominus est et
imperator Antoninus Calpurnio Critoni rescripsit ex eo tempore, quo quis propter facinorum
suorum cogitationem iam de poena sua certus esse poterat, multo prius conscientia
1 delictorum, quam damnatione ius dandae libertatis | eum amississe. Iulianus ait, Iul. 40, 2, 4 f. 25
si postea, quam filio permisit pater manumittere, filius ignorans patrem decessisse manu
misit uindicta, non fieri eum liberum. sed et si uiuit pater et uoluntas mutata erit, non
uideri uolente patre filium manumississe.
- 16 IDEM libro tertio ad legem Aeliam Sentiam. Si, cum fideicommissa libertas B. 48, 7. 16 S
debeat, minor uiginti annis seruum uendat, ut manumittatur, uel quia hac lege emerat, si
1 non impeditur alienatio. Si partem, quam in communi seruo habet minor uiginti annis,
manumittendi causa tradat, nihil aget: sed si, cum ipse causam probare posset, tradiderit,
2 nulla fraus intellegetur. Ne quis creditorum fraudandorum causa seruum manumittat, hac
F(XYZMOC)

¹ prohibuit manumittere *det.* ² quaestioni (*edd.*)? ³ praestituisse (*edd.*) in? ⁴ qua
stioni *ins.* ⁵ idem Graeci: decedat (*Hal.*: cf. *D.* 48, 5, 11, 4)? ⁶ possint supra scriptas
personae?

3 tributam matrem *F* 5 quaestione postulari] ἐν τῷ περὶ τῆς μοιχείας ζητήσει Βασανί^{zeθαι} *BS* 7 sex'tagesimum *F*² 9 qua
estione *F*: τὸν πρὸ τῆς βασάνου χρεώδη *BS*
10 destinati serui] οἱ ἀφωρισμένοι τῷ νόμῳ
οἰκέται *BS* 11 quiſi consciū *F*² 12 quos] quiſ
*F*¹, quot *F*² 14 l. 13 continuat antecedenti *F*²
15 statiliber *F*¹, statim liber *F*²: eici δὲ ὅμως
statouγιθερες *BS* (*Dor.*) 17 alienare^t *F*² |
iam possit supra scriptas personas] ΔΥΝΑΤΑΙ Η
γΥΝΗ *BS* 18 accusatore *F*: ΔΥΝΑΤΑΙ ... Ο ΠΑ
ΤΗΡ ... κατηγορίαι αὐτῆς *BS* 20 δι' ευτίτ *F*²

24 approbatum *F*¹ 27 factum *F*² 29 multo
prius ... 30 damnatione] ἐπειδὴ πρὸ πολλοῦ
χρόνου τῆς καταδίκης ἐκ τῆς οἰκείας συνεῖλ
σεως κατακέρται *BS*: unde fortasse adden
dum condemnatum *ante conscientia* 30 dan
dae] datae *F*²: τὸ δίκαιον τῶν ιδίων οἰκε
τῶν ἐλεγθεριας *BS* 31 decessisset^t *F*²
32 non fieri eum liberum] οὐκ ἐλεγθερούται ὁ
οἰκέτης *BS* 34 sente*s* iam *F*² 35 neget *F*²
36 parte'm^t *F*² 37 manumitt're*endi* *F*² |
agit *F*²

- lege canetur: creditores autem appellantur, quibus quacumque ex causa actio cum frau-
3 datore competit. Aristo respondit a debitore fisci, qui soluendo non erat, ma- [Pon. 21, 8]
numissum ita reuocari in seruitutem debere, si non diu in libertate fuisse, id est non¹
minus decennio: plane ea, quae in fraudem fisci in sinus eius collata sunt, reuocanda. [(Pon.)]
- 4 Si sub condicione alicui pecunia debeatur, quasi statuliber erit a debitore manumissus,
5 ut pendeat libertas ex condicione. Si uoluntate patris filius manumiserit, siue pater siue
filius sciat soluendo patrem non esse, libertas impeditur.
- 7 IDEM libro singulari de libertatibus. Si priuatus coactus a populo manu- [B. 48, 7, 17] Sf
miserit, quamvis uoluntatem accommodauerit, tamen non erit liber: nam et diuus Marcus
1 prohibuit ex adclamatione populi manumittere. Item non fit liber, si mentitus dominus, 10
ne a magistratibus castigaretur, dixit esse liberum, si non fuit uoluntatis manumittendi.
- 2 In his, quos intra certa tempora non licet manumittere, si testamento acceperint libertatem,
non testamenti facti, sed competentis libertatis tempus inspiciendum est.
- 8 IDEM libro sexto decimo ad Plautium. Si mortis tempore soluendo sit he- [B. 48, 7, 18] E
reditas, si tamen cum aditur desierit esse soluendo, libertas a testatore in fraudem credi- 15
torum relicta non competit: nam sicut aucta hereditas prodest libertatibus, ita nocet de-
1 minuta. Si is, cui libertas relicta est, iussus sit heredi dare tantum, quanti est, et liber
esse, uideamus, an adhuc fraus sit creditorum, quia heres mortis causa accepturus est,
an nero, si aliis pro eo uel ipse non de peculio det, nulla sit fraps. sed si heres locuples
non proficit ad libertatem, nec qui dat pecuniam prodesse potest. 20
- 9 MODESTINUS libro primo regularum. Nulla competit libertas data ab eo, qui [B. 48, 7, 19] E
poeta seruus ipse pronuntiatus est.
- 0 IDEM libro singulari de enucleatis casibus. Si seruo alieno libertas non con- [B. 48, 7, 20] E
sentiente domino data est, ualere ex auctoritate iuris non potest, quamvis postea manu-
missor domino heres extitit², nam licet eius iure cognitionis qui manumisit heres extitit, 25
non ideo additione hereditatis libertatis datio confirmatur.
- 1 IDEM libro primo pandectarum. Matrimonii causa [B. 48, 7, 21. BS. 28, 5, 18 sch.1. Ep. 28, 29] E*
manumitti ancilla a nullo alio potest quam qui eam uxorem ducturus est. quod si alter
manumiserit matrimonii causa, alter eam uxorem ducat, non erit libera, adeo ut nec si
intra sex quidem menses eam repudiata postea manumissor uxorem duxerit, liberam eam 30
fieri Julianus respondit, quasi de his nuptiis senatus senserit, quae post manumissionem
nullis aliis interpositis secutae fuerunt.
- 2 POMPONIUS libro uicensimo quinto ad Quintum Mucium. Curator furiosi ser- [B. 48, 7, 22] E
uum eius manumittere non potest. 34
- 3 IDEM libro quarto ex uariis lectionibus. Semper in fraudem creditorum liber- [B. 48, 7, 23] E
tas datur ab eo, qui sciret se soluendo non esse, quamvis bene dedisset merenti hoc.
- 4 TERENTIUS CLEMENS libro nono ad legem Julianam et Papiam. Si quis, habens [B. 48, 7, 24] Ef
credidores, plures manumiserit, non omnium libertas impeditur, sed qui primi sunt, liberi f. 235'
erunt, donec creditoribus suum soluat. quam rationem Julianus solet dicere uelut duo-
bus manumisis, si unius libertate fraudulentur, non utriusque, sed alterutrius impediri liber- 40
tatem et plerumque postea scripti, nisi si quando maioris preti sit is qui ante nominatus
- F(XYZMOC)

¹ idem Graeci (u. i.): non del. (edd.) ² idem Graeci: quamvis postea manumissor domino
heres extitit del. ³ idem Graeci (u. i.): qua ratione?

3 non minus] F(XYZMOC) cum BS: τὴν ... ἐλεγθερίαν τότε ἀνατρέπεσθαι, ὅτε μὴ πολὺν
χρόνον μείνῃ ἐν ἐλεγθερίᾳ ὁ οἰκέτης, τούτεστι
μὴ ἐλάττωνa τῷ δέκα ἑνίαυτῷ. 5 quasi om.
F²: ὕσταντες στατογίβερές εἰσὶν BS 11 si
om. F² 15 si bis F² | cum] XYOC, eum M,
om. F: ἐν δὲ τῷ ἀδιτεγέσθαι BS 16 re-
lliq'cta F² | docet F² 17 libertes F² 18 esse t'

uideamus F² 19 sit] si F² 20 qui da'n't F²
21 nulla om. XYZMOC 24 poste'a' F²
25 cognationes F: δικαίω συγγενείας BS
31 'senatus F² | manumissionam F² 35 cre-
ditorum] creditoremd F² 36 uene F² 37 cle-
mens om. F² 39 su'um' soluatur F | quam
rationem seq.] καὶ τούτον τὸν λογισμὸν 'Ιού-
λιανὸν εἰώθει λέγειn BS 40 alterutrius'que' F²

sufficiat posteriorem retrahi in seruitutem, prior sufficiat: nam hoc casu sequenti scriptum solum ad libertatem peruenturum.

PINIANUS libro quinto responsorum. In fraudem creditorum testamento [B. 48, 7, 25] P libertates prioribus creditoribus dimissis propter nouos creditores irritae sunt. 4

AEUOLA libro quarto responsorum. Pignori obligatum seruum debitoris [B. 48, 7, 26] P manumisit: quae sit est, an liber esset. respondit secundum ea quae proponerentur, unia etiam nunc deberetur, non esse manumissione liberum factum. PAULUS: soluta pecunia ex illa uoluntate liber fit.

EMOGENIANUS libro primo iuris epitomarum. In fraudem creditorum manu- [B. 48, 7, 27] P ir liberque esse prohibetur, siue dies soluendae pecuniae iam cessit, siue in diem uel 10 condicione sit debitum. diuersa causa est legati sub condicione relict: nam antequam 15 extiterit, inter creditores legatarius iste non habetur. ex omni autem causa credi- s in hac parte lex Aelia Sentia prospexit, inter quos fideicommissarium etiam esse t. Pignori datus seruus, antequam debiti nomine fiat satis, sine consensu creditorum nitti non potest. sed¹ pupilli creditoris citra tutoris auctoritatem consensus nihil liber- 15 rodest, sicuti non prodest, si fructarius pupillus manumissioni similiter consentiat.

ULUS libro tertio sententiarum. Heres seruum proprium, quem testator [B. 48, 7, 28] P erat, manumittendo nihil agit, quia scientiae uel ignorantiae eius nullam placuit ad- rationem.

US libro primo de manumissionibus. Generaliter pignori datus seruus [B. 48, 7, 29] Pf ubio pleno iure debitoris est et iustum libertatem ab eo consequi potest, si lex Aelia non impedit libertatem, id est si soluendo sit nec ob id creditores videantur fra- Sub condicione seruus legatus pendente condicione pleno iure heredis est, sed nullam tem ab eo consequi potest, ne legatario iniuria fieret.

PLANUS libro quarto ad legem Aeliam Sentiam. Si quis hac lege seruum [B. 48, 7, 30] S ut manumittat, et non manumittente eo seruus ad libertatem peruererit ex consti- tute diui Marci, an possit ut ingratum accusare, uideamus. et dici potest, cum non sit nissor, hoc ius eum non habere. Si filius meus ex uoluntate mea manumiserit, an ut um eum accusandi ius habeam, dubitari poterit idcirco, quia non manumisi: sed pro bendus sum, ac si manumississem. Sed si castrensem seruum filius meus manu- 30 , dubio procul hoc ius non habebo, quia non ipse manumisi: ipse plane filius accu- oterit. Tamdiu autem accusare quis poterit, quamdiu perseuerat patronus. Quotiens patroni libertum uolunt accusare, utrum omnium consensus necessarius sit an uero 35 is possit, uideamus. et est uerius, si saltem in unum hoc commiserit, eum ut ingrac- cussari, sed omnium consensum necessarium, si sint eiusdem gradus. Si pater liber- mi ex filiis adsignauerit, solum eum accusare posse Iulianus scripsit: solum enim ium esse.

RENTIUS CLEMENS libro quinto ad legem Iuliam et Papiam. Quae sit est [B. 48, 7, 31] E i libertam patronus iureuando adegit, ne ea liberos impuberes habens nuberet, 40 iuris esset. Iulianus dicit non uideri contra legem Aeliam Sentiam [cf. D. 35, 1, 62, 2] 40 le eum, qui non perpetuam uiduitatem libertae iniunxit.

EM libro octavo ad legem Iuliam et Papiam. Si non uoluntate patroni is, [B. 48, 7, 32] E eius potestate sit, iusiurandum adegerit uel stipulatus fuerit, ne nubat, nisi id pa- ZMOC)

25.

[prior autem sufficiet F² ptum om. F¹: ὁ ἐν δευτέρᾳ τάξει γερμα- BS 4 datae] dare F¹ | dimissus F¹ ter] intercederit F¹ | creditore's F¹ ospicit F² 14 fiet F² 16 fructarius] usius F¹ 18 legauer' o'at F¹ 21 debi- F¹ 23 sub condicione m' F² 24 fiere n't 25 aciam] iuliam F¹ | quis] quid F¹

26 em'erit F² 28 an a'ut F¹ 29 manu- missi F¹ 31 non p' habebo F¹ | ip'se plane F² 35 sint bis F¹ | gradus] EXYMC, gradus ut in seruitutem redigatur O 36 ad c'signauerit F¹ 39 libero's F¹ | habe'n's F¹ 40 sent' en'iam F¹ 42 ad legem iuliam et papiam om. F¹ 43 nisi] nisi si F¹

tronus remittat aut liberabit libertam, incidet in legem: uidebitur enim id ipsum dolo malo facere. Non prohibentur lege Aelia Sentia patroni a libertis mercedes capere, sed obligare eos: itaque si sponte sua libertus mercedem patrono praestiterit, nullum huius legis prae-²mium consequetur. Is, qui operas aut in singulas eas certam summam promisit, ad hanc legem non pertinet, quoniam operas praestando potest liberari. idem Octauenus probat et ⁵adicit: obligare sibi libertum, ut mercedem operarum capiat, is intellegitur, qui hoc solum agit, ut atque mercedem capiat, etiamsi sub titulo operarum eam stipulatus fuerit.

X.

R DE IURE AUREORUM ANULORUM R

PSE

- 1 PAPINIANUS libro primo responsorum. Inter ceteros alimenta liberto relicta non idcirco ^P
non debentur, quia ius aureorum anulorum ab imperatore libertus acceperit. Diuersum in ¹¹
eo probat, qui indicatus ingenuus conlusione per alium patronum detecta condicione suae
redditus alimenta sibi, quae tertius patronus reliquerat, praebori desiderat. hunc enim etiam
beneficium anulorum amittere placuit. ¹⁴
- 2 IDEM libro quinto decimo responsorum. Intra quinque annos pro ingenuitate sententia ^P
dicta rescissa fuerat: uictum anulorum aureorum beneficium, quod ante sententiam pro
ingenuitate dictam accepit ac depositum, non retinuisse respondi.
- 3 MARCIANUS libro primo institutionum. Diuus Commodus et ius [Dorotheus cod. Uindob. S
anulorum datum ademit illis, qui inuitis aut ignorantibus patronis accepant. ¹⁹
- 4 UPLIANUS libro tertio ad legem Iuliam et Papiam. Etiam seminae ius [Dorotheus l. c. E
anulorum aureorum impetrare et natalibus restitui poterunt.
- 5 PAULUS libro nono ad legem Iuliam et Papiam. Is, qui ius anulorum [Dorotheus l. c. E
impetravit, ut ingenuus habetur, quamvis in hereditate eius patronus non excludatur.
- 6 UPLIANUS libro primo ad legem Iuliam et Papiam. Libertinus si ius anulorum impetra-^{K*}
bit, quamvis iura ingenuitatis saluo iure patroni nactus sit, tamen ingenuus intellegitur: ²⁵
et hoc diuus Hadrianus rescrispsit.

XI.

R DE NATALIBUS RESTITUENDIS R

SPE

- 1 UPLIANUS libro secundo responsorum. A principe natalibus suis restitutum eum, qui ^{S*}
se ingenuum natum principi adfirmauit, si ex ancilla natus est, nihil uideri impetrasse. ^{so}
- 2 MARCIANUS libro primo institutionum. Interdum et serui nati ex post facto iuris inter-^S
uentu ingenui fiunt, ut ecce si libertinus a principe natalibus suis restitutus fuerit. illis
enim utique natalibus restituitur, in quibus initio omnes homines fuerunt, non in quibus
ipse nascitur, cum seruus natus esset. hic enim, quantum ad totum ius pertinet, perinde
habetur, atque si ingenuus natus esset, nec patronus eius potest ad successionem uenire. ³⁵
ideoque imperatores non facile solent quemquam natalibus restituere nisi consentiente
patrono.
- 3 SCAEUOLA libro sexto responsorum. Respondit: quaeris, an ingenuitatis iure utatur is, ^P
quem sanctissimus et nobilissimus imperator natalibus suis restituit. sed ea res nec dubi-
F(XYMO): Dorothei l. 3. 4. 5 uersionem ex cod. Uindob. iur. Gr. 3 ed. Heimbach in prole-
gomenis vol. 6 p. 43

liberabit libertam] sic cum BS: σύγχωρεῖν αὐτῷ ἐπερώτησιν, liberauit libertum ^F 2 lege] ^{τὸν}
hac lege ^F 3 prae*em* ^{τὸν} 7 si sub ^{τὸν} ^{τίτλῳ} ^F, si a substituto ^{ΙΜ} (*marg. P[isis]*)
titulo ^{ΟC}, substituto (*om. si*) ^X 9 iure] *ind. F*,
iniuri ^F, iniure ^F, i[niure (*uoluit in iure*) ^F] ¹⁰ ceteros] ^F, cetera ^F 12 condicione ^F
16 fuerān't ^F | anolorum ^F | sententia'm' ^F

21 impetrare 'possunt et iura ingenuitatis
impetrare' et natalibus restitui poterunt ^F:
supplementum non agnoscit Dorotheus: οὐ μόνον
οἱ ἀρρενες ἀπελέγθεροι, ἀλλὰ καὶ αἱ θήλειαι κα-
λῶς αἰτούσιν δίκαιον χρυσῶν δακτυλίων, ὥσπερ
καὶ τὸ τῆς παλιγγενεσίας δίκαιον ^{23 in] F},
ab ^F 35 ueniret ^F

tationem habet nec umquam habuit, quin exploratum sit ad omnem ingenuitatis statum restituui eum, qui isto beneficio principis utatur.

4 I PAULUS libro quarto sententiarum. Nec filio patroni inuito libertus natalibus suis restituui potest: quid enim interest, ipsi patrono an filiis eius fiat iniuria?

5 MODESTINUS libro septimo regularum. Patrono consentiente debet libertus ab imperatore natalibus restitui: ius enim patroni hoc impetrato amittitur. Libertinus, qui natalibus restitutus est, perinde habetur, atque si ingenuus factus¹ medio tempore maculam seruitutis non sustinuisse.

XII. R DE LIBERALI CAUSA R

1 ULPIANUS libro quinquagensimo quarto ad edictum. Si quando is, qui in [B. 48, 8, 1] possessione seruitutis constitutus est, litigare de condicione sua non patitur, quod forte sibi suoque generi uellet aliquam iniuriam inferre, in hoc casu aequum est quibusdam personis dari licentiam pro eo litigare: ut puta parenti, qui dicat filium in sua potestate esse: nam etiamsi nolit filius, pro eo litigabit. sed et si in potestate non sit, parenti dabitur hoc ius, 15 quia semper parentis interest filium seruitutem non subire. Uersa etiam uice dicemus liberis parentum etiam inuitorum eandem facultatem dari: neque enim modica filii ignominia est, 2 si parentem seruum habeat. Idcirco nisum est cognatis etiam hoc dari debere,

2 GAIUS ad edictum praetoris urbani titulo de liberali causa. quoniam seruitus [B. 48, 8, 2] eorum ad dolorem nostrum iniuriamque nostram porrigitur.

3 ULPIANUS libro quinquagensimo quarto ad edictum. Amplius puto naturalibus [B. 48, 8, 3] quoque hoc idem praestandum, ut parens filium in seruitute quaesitum et manumissum 1 possit in libertatem uindicare. Militi etiam pro necessariis sibi personis de libertate litigare permittitur. Cum uero talis nemo alius² est, qui pro eo litiget, tunc necessarium est dari facultatem etiam matri uel filiabus uel sororibus eius ceterisque mulieribus quae de cognatione sunt uel etiam uxori adire praetorem et hoc indicare, ut causa cognita et in 3 uito ei succurratur. Sed et si libertum meum uel libertam dicam, idem erit dicendum.

4 GAIUS ad edictum praetoris urbani titulo de liberali causa. Sed tunc patrono [B. 48, 8, 4] conceditur pro libertate liberti litigare, si eo ignorante libertus uenire se passus est.

5 ULPIANUS libro quinquagensimo quarto ad edictum. Interest enim nostra [B. 48, 8, 5] libertas libertasque habere. Quod si plures ex memoratis personis existant, qui uelint pro his litigare, praetoris partes interponendae sunt, ut eligat, quem potissimum in hoc esse existimat. quod et in pluribus patronis obseruari debet.

6 GAIUS ad edictum praetoris urbani. Benignius autem hoc persequendum est, [B. 48, 8, 6] ut, si furiosus et infans est qui in seruitutem trahitur, non solum necessariis personis, sed etiam extraneis hoc permittatur.

7 ULPIANUS libro quinquagensimo quarto ad edictum. Liberis etiam hominibus, maxime si³ maiores uiginti annis uenum se dari passi sunt uel in seruitutem quaqua ratione deduci, nihil obest, quo minus possint in libertatem proclaimare, nisi forte se uenum dari 1 passi sunt, ut⁴ participauerint pretium. Si quis minor uiginti annis ad partiendum pretium uenum se dari passus est, nihil ei hoc⁵ post uiginti annos nocebit. sed si ante quidem se uenum dedit, post uicensimum autem annum pretium partitus est, poterit ei libertas dene-

F(XYZMOC)

¹ factus] natus (Hal.)? ² alius] masculus (ὅτε δὲ μηδένα εὔρωμεν ἀρρένα BS)? ³ si maxime (Arnaud)? ⁴ se uenum dari passi sunt ut del. ⁵ hoc] nec?

1 unquam F¹ 4 an filiis eius fiat in spatio
vacuo om. F¹, pro fiat postea fit posuit F²
13 iniuriam inferre] ἐνύθηπαι BS, iniuriam
inferri F¹ quibusdam¹ F² 15 litigauit F¹
16 e'interest F² 18 parentem¹ F² 28 l. 4

continuat antecedenti F¹ 30 libro om. F¹
31 libertasqu'a's F¹ 33 obseruari F¹ 34 l. 6
continuat antecedenti F¹ uenignius F¹ 35 et
infans] ἡ ἸΜΦΑΝΤΟC ὄντοC BS (Dor.) 38 dari'
passi F¹ 40 partiendum F¹ 41 p'o'assus F¹

quis sciens liberum emerit, non denegatur uendito in libertatem pro- [B.48, 8, 7
aduersus eum qui eum comparauit, cuiusque sit aetatis qui emptus est, idcirco
est uenia dignus qui emit, etiamsi scientem prudentemque se liberum emerit.
si postea aliis eum emerit ab hoc, qui sciuit, ignorans, deneganda est ei libertas. 4
nul emeſſint partes, alter sciens, alter ignorans, uidendum erit, numquid is qui f. 237
debeat nocere ignoranti: quod quidem magis est, sed enim illa erit quaestio,
nam habebit is qui ignorauit an totum? et quid dicemus de alia parte? an ad
icit pertineat? sed ille indignus est quid habere, quia sciens emerit. rursum qui
non potest maiorem partem dominii habere quam emit: euenit igitur, ut ei proſit
comparauit sciens, quod aliis ignorauit. Sunt et aliae causae, ex quibus in liber- 10
clamatio denegatur, neluti si quis ex eo testamento liber esse dicatur, quod testa-
periri praetor uetat, quia testator a familia necatus esse dicatur: cum enim in
ut supplicio forte sit adſiciendus, non debet liberale iudicium ei concedi. sed
fuerit, quia dubitatur, utrum nocens sit an innocens, differtur liberale iudicium,
istet de morte eius, qui nocatus est: apparebit enim, utrum supplicio [Ep.6, 21 15
s sit an non. Si quis ex seruitute in libertatem proclamat, petitoris partes sustinet:
libertate in seruitutem petatur, is partes actoris sustinet qui seruum suum dicit.
de hoc incertum est, ut possit iudicium ordinem accipere, hoc ante apud eum,
certate cognitus est, disceptatur, utrum ex libertate in seruitutem aut contra
si forte apparuerit eum, qui de libertate sua litigat, in libertate sine dolo malo 20
qui se dominum dicit actoris partes sustinebit et necesse habebit seruum suum
quod si pronuntiatum fuerit eo tempore, quo lis praeparabatur, in libertate eum
aut dolo malo fuisse, ipse qui de sua libertate litigat debet se liberum probare.
libro quinquagensimo quinto ad edictum. Cognitio de liberali causa [B.48, 8, 8 E
trio datur, etiamsi dominus quoque uelit, hoc est qui se dominum dicit, mouere 25
itrouersiam. Si plures sibi dominium serui uindicant dicentes esse communem,
a iudicem mittendi erant: et ita senatus censuit, ceterum si unusquisque suum
lidum, non in partem dicat, cessat senatus consultum: neque enim timor est, ne
cetur, cum unusquisque solidum dominium sibi uindicet. Sed et si alter usum
tum¹, alter proprietatem serui uindicet, item si alter dominium, alter pigneratum 30
idem iudex erit: et parui refert, ab eodem an ab alio ei pigneri datus sit.
ad edictum praetoris urbani titulo de liberali causa. Si pariter ad- [B.48, 8, 9 E
m, qui de libertate litigat, consistant fructarius et proprietarius, fieri potest, ut
absit: quo casu an praesenti soli permissurus sit praetor aduersus eum agere,
otest, quia non debet alterius collusione aut inertia alteri² ius corrupti. sed 35
titur etiam alterutri eorum permittendum agere, ut alterius ius incorruptum ma-
d³ si adhuc nondum finito iudicio superuenerit, ad eundem iudicem mittetur,
tam causam adferat, quare ad eum mitti non debeat, forte si eum iudicem inimi-
esse adfirmet. Idem dicemus et si duo plures domini esse dicantur et quidam
nt, quidam aberint⁴. Unde in utroque casu dispiciamus, an, si is qui prior egerit 40
prosit ei, quod posterior uicerit, uel contra, id est ut, cum omnino alterius
osit etiam alteri, sicut prodest heredi liberti, quod in fraudem patroni serui manu-
si cui placeat prodesse, consequens est, ut, cum idem petat⁵, exceptione rei
OC)

(C et edd.)? ² alterius (dett.)? ³ qui? ⁴ absint (edd.)? ⁵ in quo
ins.

¹m¹ F² 6 enim] anim F² 7 h'is
at F² 12 testator a] testatore F²
i's sed F² | sed et si data fuerit]
πηγραπή αὐτῷ τὸ περι τῆς ἐλεγθε-
ικθαί BS (Dor.) 14 nocens sit]
15 appar'a'bit F² 20 in liber-
21 sustineuit F² | et om. F²

22 libertate¹m¹ F² 26 uindicent F² | dicent'es'
esse F² 30 propri'a etatem F² | serui ...
pigneratum om. F² 32 l. 9 continual antec-
cedenti F² 33 propri'a etarius F² 34 pra-
st'enti F² 35 inertia² F² 37 finito iudicio]
finit condicio F² 39 duo om. F² 40 h'abe-
rint F² 43 exceptione F

iudicatae obiciatur replicatio: si cui uero placeat non prodesse, is habebit sequentem dubitationem, utrum id, in quo quis uictus est, nullius erit an eius esse debeat, cum quod actu sit, an potius eius qui uicerit? scilicet ut utilis actio detur ei qui uicerit, minime autem praetor pati debeat, ut pro parte quis seruus sit.

- 10 UPIANUS libro quinquagessimo quinto ad edictum. Quod autem diximus [B. 48, 8, 10]
'in libertate fuisse' sic est accipiendum non ut se liberum doceat is, qui liberale iudicium
patitur, sed in possessione libertatis sine dolo malo fuisse. quid sit autem 'sine dolo malo
'fuisse', uideamus. nam Julianus ait omnes, qui se liberos putant, sine dolo malo in liber-
tate fuisse, si modo se pro liberis gerant, quamvis serui sint. Uarus autem scribit eum,
qui se liberum sciat, dum in fuga sit, non uideri sine dolo malo in libertate esse: sed
simul atque desierit quasi fugitiuus se celare et pro libero agere, tunc incipere sine dolo
malo in libertate esse: etenim ait cum, qui scit se liberum, deinde pro fugitiuo agit, hoc
ipso, quod in fuga sit, pro seruo agere,

- ¹¹ GAIUS ad edictum praeatoris urbani titulo de liberali causa. licet fugae tempore pro libero se gesserit: dicemus enim eum in eadem causa esse. [B. 48, 8, 1]

- 12 ULPIANUS libro quinquagessimo quinto ad edictum. Igitur sciendum est et [B. 48, 8, 12]
liberum posse dolo malo in libertate esse et serum posse sine dolo malo in libertate esse.
1 Infans subreptus bona fide in scrutitate fuit, cum liber esset, deinde, cum de statu ignoratus
esset, recessit et clam in libertate morari coepit: hic non sine dolo malo in libertate
2 moratur. Potest et serum sine dolo malo in libertate morari, ut puta testamento accepit
libertatem, quod nullius momenti esse ignorat, uel vindicta ei imposita est ab eo, quem
3 dominum esse putauit, cum non esset, uel educatus est quasi liber, cum serum esset. Et
generaliter dicendum est¹, quotiens quis iustis rationibus ductus uel non iustis, sine calli-
ditate tamen putauit se liberum et in libertate moratus est, dicendum est hunc in ea caus-
4 esse, ut sine dolo malo in libertate fuerit atque ideo possessoris commodo fruatur. Pro-
batio autem ad id tempus referetur, cum sine dolo malo in libertate fuerit², quo primum
5 in ius aditum est. Si operae alicui debeantur, is quoque liberali iudicio experiri potest.
6 Si quod damnum mihi dederit, qui ad libertatem proclamat, illo tempore, quo bona fide
mihi seruiebat, ueluti si ego bona fide dominus noxali iudicio conuentus et condemnatus
litis aestimationem pro eo optuli: in id mihi condemnabitur.

- 13 GAIUS ad edictum praetoris urbani titulo de liberali causa. Illud certum est [B. 48, 8, 13] damnum hoc solum in hac in factum actione deduci, quod dolo, non etiam quod culp factum sit. ideoque licet absolutus hoc iudicio fuerit, adhuc tamen postea cum eo poter 1 lege Aquilia agi, cum ea lege etiam culpa toneatur. Item certum est tam res nostras quam res alienas, quae tamen periculo nostro sunt, in hanc actionem deduci, ueluti commodata et locatas: certe depositae apud nos res, quia nostro periculo non sunt, ad hanc actionem non pertinent.

- 14 UPIANUS libro quinquagensimo quinto ad edictum. Rectissime praetor cal- [B. 48, 8, 14]
litudati eorum, qui, cum se liberos scirent, dolo malo passi sunt se pro seruis uenum dari,
1 occurrit. Dedit enim in eos actionem, quae actio totiens locum habet, quotiens non est
2 in ea causa is qui se uenire passus est, ut ei ad libertatem proclamatione denegetur. Dol
autem non eum fecisse accipimus, qui non ultiro instruxit emptorem, sed qui decepit:

F(XYZMOC)

¹ dicendum est *del.* ² probatio autem, num sine dolo malo in libertate fuerit, ad id tempus referetur?

1 is) his F 2 cum quo] cum eo F² 3 uicerit
minime F² 9 uerus F² 13 fuga] fugit F²
14 l. 11 continuat antecedenti F 15 eum
'qui' in F² | causa esse om. F¹ 17 et ser-
uum posse sine (possesi)o'ne utroque loco F²)
dolo malo (malo om. altero loco F) in libertate
esse bis F (em. f.) 19 recisset F² | liber-
tate m'oratur ... in libertate' morari F²

22 uel educatus est quasi liber cum seruus
esset om. *F¹*: ἡ ἀνατρόφη ὡς ἐλεύθερος *B*
(Anon.) 25 adque *F¹* 27 liberari *F¹* 29 πε-
λυτι) uruti *F¹* 30 condemnauit *F¹* 31 l. 1.
continuat antecedentia *F¹* 32 in haec *F¹*
34 culpa'm' *F¹* 35 commodata'r' *F²* 40 in]
id *F¹* | actione's'm *F¹*

PAULUS libro quinquagensimo primo ad edictum. (id est siue uirilis sexus [B. 48, 8, 15] E siue feminini sit, dummodo eius aetatis sit, ut dolum capiat):

ULPIANUS libro quinquagesimo quinto ad edictum. immo eum, qui finxit se [B. 48, 8, 16] E seruum et sic uenit decipiendi emptoris causa. Si tamen ui metuque compulsus fuit hic qui distractus est, dicemus eum dolo carere. Tunc habet emptor hanc actionem, cum liberum esse nesciret: nam si scit liberum et sic emit, ipse se circumuenit. Quare si filius familias emit, si quidem ipse scit, pater ignorauit, non adquisiit patri actionem: hoc si peculiari nomine egerit¹. ceterum si patre mandante, hic quaeritur, an filii scientia noceat: et puto adhuc nocere, quemadmodum procuratoris no[n]cet. plane si filius ignorauit, pater f. 238 scit, adhuc dico repellendum patrem, etiamsi peculiari nomine filius emit, si modo pater 10 praeſens fuit potuitque filium emere prohibere.

PAULUS libro quinquagensimo primo ad edictum. In seruo et in eo, qui [B. 48, 8, 17] E mandato nostro emit, tale est, ut, si certum hominem mandauero emi sciens liberum esse, licet is, cui mandatum est, ignoret, idem sit: et non competit ei actio². contra autem, si ego ignorauit, procurator scit, non est mihi deneganda. 15

ULPIANUS libro quinquagensimo quinto ad edictum. In tantum ergo tene- [B. 48, 8, 18] E tur³, quantum dedit uel in quantum obligatus est, scilicet in duplum. Sed utrum pretium tantum an etiam id quod pretio accessit duplicetur, uideamus. et putem omne omnino, 19 quod propter exemptionem uel dedit

PAULUS libro quinquagensimo primo ad edictum. uel permutauit [D. 50, 16, 76. B. 48, 8, 19] E uel compensauit eo nomine (nam et is dedisse intellegendus est)

ULPIANUS libro quinquagensimo quinto ad edictum. uel obligatus est, du- [B. 48, 8, 20] E plari debere. Proinde si quid cuidam ob hanc actionem⁴ licito iure dedit, dicendum est in hoc edictum cadore duplariue. Obligatum uel ipsi uendori accipere debemus uel alii obligatum: nam quod dedit, siue ipsi uendori siue alii ex iusu eius siue ipse siue alius 25 alii dederit, aequa continebitur. Obligatum accipere debemus, si exceptione se tueri non potest: ceterum si potest, dicendum non esse obligatum. Interdum euenit, ut is qui comparauit habeat in quadruplum actionem: nam in ipsum quidem, qui sciens pro seruo uenit, hinc habet in duplum actionem et praeterea in uenditorem uel eum, qui duplam promisit, in duplum actio est, 30

MODESTINUS libro primo de poenis. utique eius duplum, quod propter em- [B. 48, 8, 21] E ptionem uel dedit uel obligatus est. secundum quao id, quod alter eorum soluerit, nihil ad exonerandum alterum pertinebit, quia placuit hanc actionem poenalem esse. et ideo post annum non datur nec cum successoribus, cum sit poenalis, agetur. Actionem, quae ex hoc edicto oritur, manumissione non extingui rectissime dicetur, quia⁵ uerum est auctorem 35 conueniri non posse, post quem ad eum, qui ad libertatem proclamauit, perueniebatur.

ULPIANUS libro quinquagensimo quinto ad edictum. Non solus autem emptor, [B. 48, 8, 22] E sed et successores eius hac in factum actione agere poterunt. Emere sic accipiemus, etiamsi per alium quis emerit, ut puta procuratorem. Sed et si plures emerint, omnes habebunt hanc actionem, sic tamen, ut, si quidem pro partibus emerint, pro parte pretii 40 habent actionem: enim uero⁶ si unusquisque in solidum, quisque in solidum habeat actio- F(XYZMOC)

emerit (cf. u. 10: edd.)? ² idem sit et non competit ei actio] si emit, non competit et actio? ³ talia desiderantur: qui sciens pro seruo uenit emptori ⁴ ob hanc adquisitionem? ⁵ quia] quamuis? ⁶ habeant actionem enim uero del.

[id est] FXYZM, idem est OC: τὰ δύτα
B (Anon.) 2 ut] at F² 3 quanto F² 5 ha-
beat F² 6 se circumuenit quare si filius
familias (familias postea add. F²) emit si qui-
dem ipse om. F² 7 scit] secitemi F² 8 ege-
rit] FXYZMOC 10 sicit F² 14 idem sit
est F²) et non competit seq.] non aliter
Graci: οὐκ ἔχω ἀγωγὴν· εἰ δὲ τὸ ἐνάντιον, ἔχω

B (Anon.) 24 duplariue l' F² 27 po's test F²
28 uenit F² | hinc] hoc F² 29 duplum]
duplo F² 32 quae in id F² 33 pertineuit F²
34 agetur cum actionem F²: εἰ δέ ἀγράς
τὸν ἐλεύθερον ἐλεύθερώς, τῷ μὲν πράσινῳ
ἐνάρω, τῷ δὲ πράτῃ οὔκετι B (Anon.) 35 dicti-
tur F² 41 quisque in solidum delere uoluit,
mos hoc reiecto es quisque fecit emerit F²:

3 nem. nec alterius scientia alteri nocebit, uel ignorantia proderit. Si eum liberum esse
empor nesciit, postea autem scire coepit, hoc ei non nocebit, quia tunc ignorauit. sed si
4 tunc sciit, postea dubitare coepit, nihil proderit. Heredi et ceteris successoribus scientia
5 sua nihil nocet, ignorantia nihil prodest. Sed si per procuratorem scientem quis emerit,
6 ei nocet, sicuti tutoris quoque nocere Labeo putat. Haec actio post annum non datur, 5
cum sit honoraria: est autem et poenalis.

23 PAULUS libro quinquagensimo ad edictum. Si usum fructum tibi uendidero [B. 48, 8, 23] E[•]
liberi hominis¹ et cessero, seruum effici eum dicebat Quintus Mucius, sed dominium ita
1 demum fieri meum, si bona fide uendidisse, alioquin sine domino fore. In summa scien-
dum est, quae de uenditis seruis, quibus denegatur ad libertatem proclaimatio, dicta sunt, 10
etiam ad donatos et in dotem datos referri posse, item ad eos, qui pignori se dari passi
2 sunt. Si mater et filius de libertate litigant, aut coniungenda sunt utrorumque iudicia aut
differenda est causa filii, donec de matre constet, sicut diuus quoque | Hadrianus decreuit. f.:
nam cum apud alium iudicem mater litigabat, apud alium autem filius, Augustus dixit ante
de matre constare oportere, sic dein de filio cognoscit. 15

24 IDEM libro quinquagensimo primo ad edictum. Ordinata liberali causa liberi [B. 48, 8, 24] E[•]
loco habetur is, qui de statu suo litigat, ita ut aduersus eum quoque, qui se dominum esse
dicit, actiones ei non denegentur, quascumque intendere uelit: quid enim si quae tales sint,
ut tempore aut morte intereant? quare non concedatur ei litem contestando in tutum eas
1 redigere? Quin etiam Seruius ait in actionibus annuis ex eo tempore annum cedere, ex 20.
2 quo lis ordinata sit. Sed si cum aliis experiri uelit, non est quaerendum, an lis ordinata
sit, ne inueniatur ratio, quemadmodum subiecto aliquo, qui libertati controversiam moueat,
interim actiones excludantur: aequae enim ex euentu iudiciorum liberalis aut utilis aut inanis
3 actio eius efficietur. Sed si quas actiones inferat dominus, quaeritur, an compellendus sit
suscipere iudicium. et plerique existimant, si in personam agat, suscipere² ipsum ad litis 25
contestationem, sed sustinendum iudicium, donec de libertate iudicetur: nec uideri prae-
iudicium libertati fieri aut uoluntate domini in libertate eum morari: nam ordinato liberali
iudicio interim pro libero habetur, et sicut ipse agere, ita cum ipso quoque agi potest.
ceterum ex euentu aut utile iudicium erit³ aut nullum, si contra libertatem pronuntiatum
4 fuerit. Si is, qui in libertatem proclamat, furti aut damni iniuria ab aliquo arguatur, Mela 30
ait interim eum canere debere iudicio se sisti, ne melioris condicionis sit qui dubiae liber-
tatis est, quam qui certae: sed sustinendum iudicium, ne praeiudicium libertati fiat. aequae
si cum possessore hominis furti agi cooperit, deinde is, cuius nomine agebatur, in liber-
tatem proclamauerit, sustinendum iudicium, ut, si liber iudicatus sit, in ipsum transferatur
iudicium: et, si damnatio facta sit, iudicati actionem potius in eum dandam. 35

25 GAIUS ad edictum praetoris urbani titulo de liberali causa. Si cui de liber- [B. 48, 8, 25] E[•]
tate sua litiganti optio legata sit, quaecumque hereditate ei relicta dicuntur, eadem et de
1 optione tractari possunt. Interdum ex integro datur ad libertatem proclaimatio, ueluti eius,
qui adfirmat ideo se primo iudicio uictum, quod statuta libertas nondum ei optigerat, quam
2 nunc dicit sibi optigisse. Licet uulgo dicatur post ordinatum liberale iudicium hominem, 40
cuius de statu controversia est, liberi loco esse, tamen, si seruus sit, certum est nihilo

F(XYZMOC)

¹ pretium participantis similiaue add. (ἀνεχομένοι add. B) ² debere ins. ³ si secundum ins.

εἰ δὲ πολλοὶ ἀγράσωσι, πάντες κινούσιν· ἡ
μερικῶς, ἔαν μερικῶς ἡρόπασαν, ἡ ἕκαστος εἰς
ὅλοκληρον B (Anon.) 1 noceuit F¹ 2 hoc's ei
F² | noceuit F¹ 4 per om. F² 7 paulus|
Ιαβόλενος B 8 mucius] meus F (em. f)
10 uenditis seruus (seruis F²) uenditis (uend-
ditis del. F²) F | quibus denegatur] οἱ μη
δύνανται ἀναβοῦν εἰς ἐλεγθεριαν B (Anon.)
11 σέδ' dari F² 17 is] his F² 18 dene-

gantur F¹ | si quae tales sint ut] F¹, si
tales sint quae F² 19 tutum] F², tatum F¹
23 excluda'n'tur F² 26 contestationum F² |
iu'diudicium (uoluit iud'iudicium) F² | iude-
cetur F² | uider'i F² 27 libertat'is e eum F²
28 ageret' F² 32 praeiudicium F² 33 de-
inde dh'is F² 35 eum] eun F² 36 L 25 con-
tinuat antecedenti F | lib'a'ertate F² 37 que-
cumque F 40 nunc] num F²

minus eum, quod ei tradatur uel stipuletur, perinde domino adquirere atque si non de libertate eius quaerebatur. tantum de possessione nidebimus, cum ipsum post litem ordinatam desinat dominus possidere: sed magis est, ut adquirat, licet ab eo non possideatur. et cum placuit per fugitimum quoque nos possessionem adquirere posse, quid mirum etiam per hunc, de quo quaeramus, adquiri?

26 IDEM libro uicensimo ad edictum prouinciale. Qui ex libertate in seruitutem [B. 48, 8, 26] petit, si iudicij de enictione seruandi causa contra libertatem agit, iniuriarum actione non conueniuntur.

27 ULPIANUS libro secundo de officio consulis. Diui fratres Proculo et Munatio [B. 48, 8, 27] rescripserunt: 'Cum Romulus, de cuius statu quaeritur, pupillaris aetatis sit, an exigente 10 Taria Hedone matre et consentiente Uario Hermete tute ad tempus pubertatis causa differenda sit, uestrae granitatis est ex fide personarum¹ quod utile est pupillo, constituere'.

¹ Si ea persona desit cognitioni, quae alicui status controversiam faciebat, in eadem causa est qui de libertate sua litigat, qua fuit, priusquam de libertate controversiam patiatur: sane hoc iueratur, quod is qui eam status controversiam faciebat amittit suam causam. 15 nec ea res || ingenuum facit eum qui non fuit: nec enim penuria aduersarii ingenuitatem q. 73 f. 25 solet tribuere. recte atque ordine indices puto facturos, si hanc formam fuerint consecuti², ut, ubi deest is qui in seruitutem petit, electionem aduersario deferant, utrum malit cognitionem circumduci an auditia causa sententiam proferri. et³ si cognoverint, pronuntiare debent seruum illius non uideri: neque haec res captionem ullam habet, cum non ingenuus pronuntietur, sed seruus non uideri. quod si ex seruitute in ingenuitatem se allegat, melius fecerint, si cognitionem circumduxerint, ne sine aduersario pronuntient ingenuum uideri, nisi magna causa suadeat et euidentes probationes sugerant secundum libertatem² pronuntiandum: ut etiam rescripto Hadriani continetur. Quod si is, qui pro sua libertate litigat, desit, contradictor nero praesens sit, melius erit inaugeri⁴ causam eius sententiamque 25 proferri: si enim liquebit, contra libertatem dabit⁵: eueniire autem potest, ut etiam absens uincat: nam potest sententia etiam secundum libertatem ferri.

28 POMPONIUS libro duodecimo ad Quintum Mucium. Non uidetur domini uoluntate seruus in libertate esse, quem dominus ignorasset suum esse: et est hoc uerum: is enim demum uoluntate domini in libertate est, qui possessionem libertatis ex uoluntate 30 domini consequitur.

29 ARRIVS MENANDER libro primo de re militari. Qui de libertate sua litigans [B. 48, 8, 29] Ef secundum sententia data militiae se dedit, ⁶ in pari causa ceteris seruis habendus est nec exonerat eum, quod pro libero habeatur⁷ in quibusdam. et licet liber apparuerit, exauctio- nata, id est militia remotus castris reicietur⁸, utique qui ex seruitute in libertatem petitus sit uel qui non sine dolo malo in libertate moratus est: qui uero per calumpniam petitus in 1 seruitutem est, in militia retinebitur. Qui ingenuus pronuntiatus est, si se militiae dedit, intra quinquennium retractata sententia nouo⁹ domino reddendum est.

30 IULIANUS libro quinto ex Minicio. Duobus petentibus hominem in seruitutem [B. 48, 8, 30] S pro parte dimidia separatim, si uno iudicio liber, altero seruus iudicatus est, commodissimum est eo usque cogi iudices, donec consentiant: si id non continget, Sabinum refertur existimasse duci seruum debere ab eo qui uicisset: cuius sententiae Cassius quoque est et ego sum. et sane ridiculum est arbitrii cum pro parte dimidia duci, pro parte liber-
i (XYZMOC)

¹ eoque ins. ² secuti (edd.)? ³ et del. ⁴ ingeri? ⁵ proferri, si liquebit, contra libertatem? ⁶ condemnatus ins. ⁷ habebatur? ⁸ eicietur (edd.)? ⁹ nouo] antiquo (SENTENTIANTIQUO)?

² uideimus F¹ 4 quid'e' F² 11 her'm'ete F⁴ Δικη B (Anon.) 26 ut etiam absens uincat nam potest om. F¹ 30 is] his F² 32 Αφρι-
καν. B 37 es't in F² | militia F⁴ 38 quin-
quenni'um F⁴ | nouo domino] τῷ δεσπότῃ
Αὐτοῦ BS (Dor.) 41 es't F⁴ 42 uicisset F¹
43 eum d' pro F⁴

- tatem eius tueri. ¹ commodius autem est fauore libertatis liberum quidem eum esse, compelli autem pretii sui partem uiri boni arbitratu uictori suo praestare.
- 31 ULPIANUS libro primo responsorum. Filium ob hoc, quod patri heres extitit, [B. 48, 8, 31 S] prohiberi a patre suum seruum manumissum in seruitutem petere.
- 32 PAULUS libro sexto regularum. De bonis eorum, qui ex seruitute aut liber- [B. 48, 8, 32 S] tate² in ingenuitatem uindicati sunt, senatus consultum factum est, quo cauetur de his quidem, qui ex seruitute defensi essent, ut id dumtaxat ferrent, quod in domo cuiusque intulissent: in eorum autem bonis, qui post manumissionem repetere originem suam uoluissent, hoc amplius, ut, quod post manumissionem quoque adquisissent non ex re manumissoris, secum ferant, cetera bona relinquenter illi, ex cuius familia exissent.
- 33 IDEM libro singulari de liberali causa. Qui sciens liberum emit, quamuis et [B. 48, 8, 33 S] ille se pateretur uenire, tamen non potest contradicere ei qui ad libertatem proclamat: sed si alii eum ignorant uendiderit, denegabitur ei proclamatio.
- 34 ULPIANUS libro singulari pandectarum. Imperator Antoninus constituit non [B. 48, 8, 34 Sf] alias ad libertatem proclamationem cuiquam permittendam, nisi prius administrationum rationes reddiderit, quas cum || in seruitute esset gessisset.
- 35 PAPINIANUS libro nono responsorum. Seruos ad templi custodiam, quod aedi- [B. 48, 8, 35 P] ficari Titia uoluit, destinatos neque manumissos heredis esse constituit.
- 36 IDEM libro duodecimo responsorum. Dominus qui optinuit, si uelit seruum [B. 48, 8, 36 P] suum abducere, litis aestimationem pro eo accipere non cogetur.
- 37 CALLISTRATUS libro secundo quaestionum. Conuentio priuata neque seruum [B. 48, 8, 37 P] quemquam neque libertum alicuius facere potest.
- 38 PAULUS libro quinto decimo responsorum. Paulus respondit, si, ut propo- [B. 48, 8, 38 P] nitur, post perfectam sine ulla condicione emptionem postea emptor ex uoluntate sua litteras emisit, quibus profiteretur se post certum tempus manumissurum eum quem emerat, ¹ 1 non uideri eas litteras ad constitutionem diui Marci pertinere. Idem respondit constitutionem quidem diui Marci ad libertatem eorum mancipiorum pertinere, quae hac lege uenerint, ut post tempus manumitterentur: sed eundem fauorem libertatis consequendae causa etiam eam mereri, pro qua dominus pretium accepit, ut ancillam suam manumitteret, ² 2 cum idem etiam libertam habiturus sit. Quaesitum est, an emptor seruo recte libertatem ³ dederit nondum pretio soluto. Paulus respondit seruum, quem uenditor emptori tradidit, si ei pro pretio satisfactum est, et nondum pretio soluto in bonis emptoris esse coepisse. ⁴ 3 Gaius Seius Stichum seruum Lucio Titio uendidit ita, ut Titius Stichum post triennium manumitteret, si continuo triennio seruisset: sed nondum exacto tempore trienni Stichus fugit et post aliquantum temporis defuncto Titio reuertit: quaero, an obstat Sticho ad consequendam ex uenditione libertatem, quod ante triennium discesserit. Paulus respondit secundum ea quae proponuntur expleto tempore, post quod Stichus manumitti debuit, libertatem ei competitesse.
- 39 IDEM libro quinto sententiarum. Cui necessitas probandi de ingenuitate sua [B. 48, 8, 39 P] 1 non incumbit, ultro si ipse probare desideret, audiendus est. Qui de ingenuitate cognoscunt, ² de calumnia eius, qui temere controuersiam mouit, ad modum exili possunt ferre sententiam. Tutores vel curatores pupillorum, quorum tutelam et res administrauerunt, postea ³ status quaestionem facere non possunt. Maritus uxori eidemque libertae status quaestionem inferre non prohibetur.
- 40 HERMOGENIANUS libro quinto iuris epitomarum. Cum pacto partitionis pretii maior ⁴ uiginti annis uenalem se praebuit, nec post manumissionem ad libertatem⁵ proclamare potest. F(XYZMOC)

¹ IULIANUS notat ins. ² libertinitate (u. i.)? ³ a libertinitate?

⁵ libertate] F, libertinitate XYZMOC 6 ca- e'me'rat F² 29 mer'er'i F² 35 aliquantulum
uetur 'id est quo cauetur' de his F² 10 re- erro Taur. | ad consequendam] XYZMOC, ad
linquerant F² | familia'e' exissent F² 17 re'gu- sequendam FY 36 libertate'm' F² 38 com-
larum'sponsorum' uerbo' seruos F² 18 desti- petisse't F² 40 ipso F² 43 s'a'tatus F² |
natus F² 24 litteris F² 25 qu'i'em F² | quaestionum F² 46 prebut F

- 41 PAULUS libro singulari de articulis liberalis causae. Si in obscuro sit, in quo [B. 48, 8, 40] *Pf*
fuerit statu is, qui pro libertate sua litigat, prior audiendus est probare uolens se ipsum
1 in libertatis esse possessionem. Iudex autem, qui de libertate cognoscit, etiam de rebus
amotis damnoue facto cognoscere debet: fieri enim potest, ut fiducia libertatis et subripere
quasedam et corrumpere atque consumere ex bonis, quibus¹ seruiebat, ausus sit. 5
- 42 LABEO libro quarto posteriorum. Si seruus quem² emeras ad libertatem pro- [B. 48, 8, 41] *A*
clamauit et ab indice perperam pro eo iudicatum est et dominus eius serui post rem contra
te iudicatam te heredem fecit aut alio quo nomine is tuus esse coepisset, petere eum
tuum esse poteris nec tibi obstabit rei iudicatae praescriptio. LAUOLENUS: haec uera sunt. 9
- 43 POMPONIUS libro tertio senatus consultorum. De his, qui bona eorum [B. 48, 8, 42] *A f. 240*
quibus seruiebant intercepissent, deinde ad libertatem proclamabant, Hadrianus imperator
rescripsit, cuius rescripti uerba haec sunt: 'Sicut non est aequum fiducia libertatis, quae
'ex fideicommissi causa praestanda est, intercipere hereditariam pecuniam, ita nec libertati
'praestandae moram quaeri oportet. quam primum ergo arbitrum dare debeat³, apud quem
'constaret, quid seruari potest heredi, antequam ad seruum manumittendum compelleretur'. 15
- 44 UENULEIUS libro septimo actionum. Licet dubitatum antea fuit, utrum ser- [B. 48, 8, 43] *A*
uus dumtaxat an libertus⁴ iurando patrono obligaretur in his quae libertatis causa impo-
nuntur, tamen uerius est non aliter quam liberum obligari. ideo autem solet⁵ iusiurandum
a seruis exigere, ut hi religione adstricti, posteaquam suae potestatis esse coepissent,
iurandi necessitatem haberent⁶, dummodo in continenti, cum manumissus est, aut iuret 20
1 aut promittat. Licet autem circa donum munus operas etiam uxorum personas inserere. [B.]
2 In eum, qui impubes iurauerit, scilicet qui et iurare potuerit, danda est utilis [B. 48, 8, 43]
actio operarum nomine, cum pubes tamen factus erit. potest tamen et impubes operas
dare, ueluti si nomenculator sit uel histrio.

XIII.

25

R QUIBUS AD LIBERTATEM PROCLAMARE NON LICET R SEP

- 1 UPLIANUS libro secundo de officio proconsulis. Maiores uiginti annis ita de- [Pon. 37, 2] *S*
mum ad libertatem proclamare non possunt, si pretium ad ipsum qui ueniit peruenierit:
ex ceteris autem causis, quamuis maior uiginti annis se uenum dari passus sit, ad liber-
tatem ei proclamare licet. Minor autem uiginti annis ne quidem ex causa supra scripta 30
debet denegari libertatis proclamatio, nisi maior annis uiginti factus durauit in seruitute:
tunc enim si pretium partitus sit⁷, dicendum erit denegari ei debere libertatis procla-
mationem.
- 2 MARCELLUS libro uicensimo quarto digestorum. Seruum quis per uim a Titio [B. 48, 9, 1] *E*
acceptit et testamento liberum esse iussit: quamquam soluendo decesserit, non erit ille 35
liber: alioquin frandabitur Titius, qui non procedente quidem libertate cum herede eius
F(XYZMOC)

¹ quibus] eius cui (τὰ τοῦ δούλεγομένου πράγματα *BS*)? ² bona fide *ins.* ³ debebas?
⁴ utrum seruus an dumtaxat libertus? ⁵ solent? ⁶ quod iusiurandum qui praestiterit,
operas dare necesse haberet *ins.* (*u. i.*) ⁷ etsi maior annis uiginti factus durauit in seruite-
tute, nisi maior annis uiginti factus pretium partitus sit: tunc enim (*cf. 40, 12, 7, 1*)?

1 causa^e *F*¹ 4 damnoue 'magnō' facto *F*²:
peri ὡν ἀπεκίνησε πράγματων ὁ δούλεγωρού-
μενος ἢ peri ὡν ἐζημίωσε τὸν λεγόμενον δεσπό-
την *BS* (*Dor.*) | subriper'a'e *F*³ 5 serui's'e-
bat *F*⁴ 8 ali'o' quo *F*⁵: ἄλλως πως *BS*
9 obstanit *F*⁶ | proscriptio *F*: παραγραφή *BS* |
ianolen'u's posuit, deinde u restituit *F* | uer'b'a
*F*⁷ 13 fideicommiss'a'i *F*⁸ 14 h'arbitrum
*F*⁹ | debeat] δικαστής ὅφειλε: *BS* 16 antea
fuit] ante habuit *F*¹⁰ 18 solet] *F*, solemus
XYZMOC: εἰώθαμεν *BS* 19 ut hi *seq.*] ina-

τῆ θρικείᾳ τοῦ ὄρκου κρατούμενοι (= ut hi
religione adstricti) ἀνάγκην σχοίναν (= neces-
sitatem haberent) μετὰ τὸ γενέσθαι ἐλεύθεροι
(= posteaquam suae potestatis esse coepi-
sent) τὸν ὄρκον διδόναι (= iurandi), εἴ οὐ
πινονται ἔνοχοι ἐπὶ ταῖς ὄπέραις (= quo ad
operas obligarentur) *BS* 21 promitteret *F*¹¹
22 qui et iurare potuerit] τὸν καὶ αἰσθάνεσθαι
τοῦ ὄρκου δυνάμενον *BS* 26 licet *F* et *ind.*
*F*¹², licet *ind.* *F*¹³ 31 libertat'eis *F*¹⁴ 32 de-
beri *F* 34 Παῦλος *B*

agere potest, at si ad libertatem seruus peruererit, nullam actionem habiturus est, quia nihil uidebitur heres ex defuncti dolo consecutus.

3 POMPONIUS libro undecimo epistularum et uariarum lectionum. Eis, qui se passi sint *E* uenire, ad libertatem proclamandi licentiam denegari. quaero, an¹ et ad eos, qui ex mulieribus, quae se passae sint uenire, nascountur, ita² senatus consulta pertinent? dubitari⁵ non potest, quin ei quoque, quae maior annis uiginti uenire se passa est, ad libertatem proclamandi licentia fuerit deneganda. his quoque danda non est, qui ex ea nati tempore seruitutis eius erunt.

4 PAULUS libro duodecimo quaestionum. Licinnius Rufinus Iulio Paulo. Is cui fidei-*P* commissa libertas debebatur post uicensum annum ueniri se passus est: quaero, dene-¹⁰ gandum sit ei ad libertatem proclamare. mouet me exemplum cuiusuis liberi hominis: nam et si consecutus esset libertatem, si se uendidisset, denegaretur ei ad libertatem proclamare, nec debet meliori loco intellegi, quod in seruitute constitutus passus est se uenire dari, quam si esset libertatem consecutus. sed e contrario mouet me, quod in hoc, de quo quaeritur, uenditio constituit et est qui neneat, in libero autem homine neque uenditio con-¹⁵ stituit et nihil est quod ueneat. peto itaque plenissime instruas. respondit: uenditio quidem tam serui quam liberi contrahi potest et stipulatio de euictione contrahitur: non enim de eo loquimur, qui sciens liberum emit: nam aduersus hunc nec³ ad libertatem proclamatio denegatur. sed is, qui adhuc seruus est, etiam inuitus ueniri potest, quamvis et ipse in eo malus sit, quod de condicione sua dissimulat, cum in sua potestate habeat, ut statim²⁰ ad libertatem perueniat. quod quidem non potest ei imputari, cui nondum libertas de-*f. 240'* betur. pone statuliberum passum se uenire dari: nemo dicturus est superueniente condicione, quae non fuit in eius potestate, libertatis petitionem ei denegandam. idem puto, etiamsi in ipsius potestate fuit condicio. sed in proposito magis probandum est, ut dene-²⁵ getur ei libertatis petitio, qui potuit petere libertatem et maluit se uenire dari, quia in dignus est auxilio praetoris fideicommissarii.

5 PAULUS libro singulari ad senatus consultum Claudianum. Si duo liberum hominem *P* maiorem annis uiginti emerimus, unus sciens eius condicione, alter ignorans, non propter eum qui scit ad libertatem ei proclamare permittitur, sed propter eum qui ignorat seruus efficietur, sed non etiam eius qui scit, sed tantum alterius.³⁰

XIII.

R SI INGENUUS ESSE DICETUR R

ESA

1 MARCELLUS libro septimo digestorum. Si libertus alterius alio agente inge- [B. 48, 10, 1] *E* nuus pronuntiatus esse dicetur, sine ulla exceptione temporis patronus eius cognitionem solet exercere.³⁵

2 SATURNINUS libro primo de officio proconsulis. Qui se uenire passus esset maiorem, *S* scilicet ut pretium ad ipsum perueniret, prohibendum de libertate contendere diuus Hadrianus constituit: sed interdum ita contendendum permisit, si pretium suum reddidisset.

1 Qui se ex libertinitate ingenuitati adserant, non ultra quinquennium, quam ma- [B. 48, 10, 2] *E*
2 numissi fuissent, audientur. Qui post quinquennium repperisse⁴ instrumenta ingenuitatis⁴⁰ sua adseuerant, de ea ro ipsos principes adire oportere cognituros.

3 POMPONIUS libro quinto senatus consultorum. Hoc sermone 'adgnitis natalibus' [B. 48, 10, 3] *A* *F(XYZMOC)*

¹ et ad mulieres *ins.* ² ista (*edd.*)? ³ uenire se passo *similiaue ins.* ⁴ se *ins.* (*Hal.*)

1 at] ad *F¹* 3 ei's¹ *F²* 7 fuerit *bis F²* ueniuit *F¹* 26 est] et *F¹* fideicommiss i'aril *F²*
8 seruituti's¹ *F²* 11 liberi's¹ *F²* 12 esset 27 paulus] *F¹*, idem *F²* 28 non] *F²*, an
libertatem si se] esset libertatem se *FX*, li- non *F²* 30 sufficietur *F¹* 32 dicatur *ind. F*
bertatem se *YMO*C 15 homine'm' *F²* | con- 36 uenire't *F²* 38 contendendu'm *F²* 39 in-
si'stitut *F²* 16 quod] quoniam *F²* | plenis- gennitate *F¹* 40 audi'r'entur *F²* 41 adiri *F²*
sime] *F²*, ueniss'e'ime *F²* 17 potest] posse *F²* 42 adgni'ta'tis *F²*
18 ne'c' *F²* 23 eius] fiat *F²* 25 uenire]

- 1 de nullis aliis intellegendum est senatum sensisse quam ingenuis. Uerbo autem 'relinquerent' etiam hoc intellegendum est, ut quaecumque ex re eius, a quo manumissi erant, adquisita habeant, restituant. sed id quemadmodum accipendum sit, uidendum est, utrumne quae ignorantibus dominis abstulissent, item quod ex his adquisitum, reddere debeant, an uero etiam concessa et donata a manumissoribus amplexi sint¹: quod magis est. 5
- 4 PAPINIANUS libro uicensimo secundo quaestionum. Oratio, quae [Pon. 28, 9. B. 48, 10, 4] P prohibet apud consules aut praesides prouinciarum post quinquennium a die manumissionis in ingenuitate proclamare, nullam causam aut personam excipit.
- 5 IDEM libro decimo responsorum. Patronum post quinquennium sententiae [B. 48, 10, 5] P pro ingenuitate dictae, quo ignorantie res iudicata est, non esse praescriptione temporis 10 summuendum respondi.
- 6 UPLIANUS libro trigensimo octauo ad edictum. Quotiens de hoc conten- [B. 48, 10, 6] S ditur, an quis libertus sit, siue operae petantur siue obsequium desideretur siue etiam famosa actio intendatur siue in ius uocetur qui se patronum dicit siue nulla causa interueniat, redditur praeiudicium. sed et quotiens quis libertinum quidem se confitetur, libertum autem Gaii Seii se negat, idem praeiudicium datur. redditur autem alterutro desiderante: sed actoris partibus semper qui se patronum dicit fungitur probareque libertum suum necesse habet aut, si non probet, uincitur.

XV.

R NE DE STATU DEFUNCTORUM POST QUINQUENNIVM SPE
QUAERATUR R

19

- 1 MARCIANUS libro singulari de delatoribus. De statu defunctorum [Pon. 28, 4. B. 48, 11, 1] S 1 post quinquennium quaerere non licet neque priuatim neque fisci nomine. Sed nec [Pon.] eius status retractandus est, qui intra quinquemium decessit, si per huius quaestionem 2 praeiudicium futurum est ante quinquennium mortuo. Immo nec de uiui statu quaerendu- 25 m est, si quaestio huius praeiudicium facit ei, qui ante || quinquennium decessit: et ita f. 241 3 diuinus Hadrianus constituit. Sed interdum et intra quinquennium non licet de statu de- 30 functi dicere: nam oratione diuni Marci cauetur, ut, si quis ingenuus pronuntiatus fuerit, liceat ingenuitatis sententiam retractare, sed uiuo eo qui ingenuus pronuntiatus est, non etiam post mortem, in tantum, ut etiam, si coepita quaestio fuit retractationis, morte eius 4 extinguitur, ut eadem oratione cauetur. Si quidem in deteriore condicionem quis statum 35 retractaret, secundum ea quae dixi praescribendum est. quid ergo si in meliore? ueluti pro seruo libertus dicitur: quare non admittatur? quid enim si seruus quis dicatur quasi ex ancilla natus, quae ante quinquennium mortua est? quare non liceat probare liberam fuisse? hoc enim et pro mortua est. et Marcellus libro quinto de officio consulis scripsit 50 posse: ego quoque in auditorio publico idem secutus sum.
- 2 PAPINIANUS libro quarto decimo responsorum. Non esse libertatis quaestio- [B. 48, 11, 2] P nem filii inferendam propter matris uel patris memoriam post quinquennium a morte non 1 retractatam conuenit. Nec in ea re, quae publicam tutelam meruit, pupillis agentibus F(XYZMOC)

¹ amplius insint?

1 relinquerent] *F¹* cum *BS*: τὸ δὲ ἐπαγγεῖν τὴν σύγκλιτον, ἵνα γκαταλιμπάνωσιν, reliquerunt *F²* 2 quaecumque *F²* 4 quia e *F²* | ex his *FC*, ex re eius *XYMO*, ἐκ τούτων τῶν πραγμάτων *BS* (*Dor.*) 5 amplexi's sint *F²* 8 ingenuitate *F* 17 auctoris *F*: διδοται δὲ τούτο τὸ πραειογδίκιον τοῦ ἀκτορος ἐξαιτοῦντος *BS*, ut *Dorotheus legisse* quidem uideatur auctoris, sed *praeterea* verba aut corrupta ha-

buisse aut male coniunxisse 18 probet uincitur] probabuntur *F¹* 28 oratione'm' *F²* 29 pronuntiatiu'm's *F²* 31 extinguitur *F¹* | oratione'm' *F²* | quistatum *F* 33 libertus dicitur *F*: τυχόν γὰρ λέγει τις *BS* (*Dor.*) | quare non ... quis dicatur om. *F¹*, uertunt *BS* 35 scripsit quae posse *F²* 36 qu'a'oque *F²* 38 inferendum *F¹* 39 retractatam'dam' conuenit *F²*

restitutionis auxilium tribuendum est, quod quinque annorum tempus, cum tutores non
2 haberent, excesserit. Praescriptio quinque annorum, quae statum defunctorum tuetur, specie
litis ante mortem illatae non fit irrita, si uesterem causam desistente qui monit longo silentio
finitam probetur.

3 HERMOGENIANUS libro sexto iuris epitomarum. Ante quinquennium defuncto [B. 48, 11, 8] P
status honestior, quam mortis tempore fuisse existimabatur, vindicari non prohibetur. id-
circo et si quis in seruitute moriatur, post quinquennium liber decessisse probari potest.

4 CALLISTRATUS libro primo de iure fisci. Primus omnium diuus Nerua edicto [B. 48, 11, 4] E
uetuit post quinquennium mortis cuiusque de statu quaeri. sed et diuus Claudius Clau-
diano rescrispsit, si per quaestionem nummariam praetudicium statui videbitur fieri, cessare
quaestionem. 10

XVI.

R DE COLLUSIONE DETEGENDA R

1 GAIUS libro secundo ad edictum praetoris urbani titulo de liberali causa. Ne [B. 48, 12, 1] E
quorundam dominorum erga seruos nimia indulgentia inquinaret amplissimum ordinem eo,
quod paterentur seruos suos in ingenuitatem proclamare liberosque iudicari, senatus con-
sultum factum est Domitiani temporibus, quo cautum est, ut, si quis probasset per collu-
sionem quicquam factum, si¹ iste homo seruus sit, fieret eius seruus qui detexisset collu-
sionem. 15

2 ULPIANUS libro secundo de officio consulis. Conlusionem detegere ingenui- [B. 48, 12, 2] E
tatis post sententiam intra quinquennium posse diuus Marcus constituit. Quinquennium
autem continuum utique accipiemus. Sicubi plane aetas eius, cuius retractatur conclusio,
differendam retractationem in tempus pubertatis uel alterius rei² suadeat, quinquennium
non currere dicendum est. Quinquennium autem non ad perficiendam retractationem, sed
ad inchoandam puto praeфинит: aliter atque circa eum, qui ex libertinitate se in ingenui-
tatem petit. Oratione diu Marci cauetur, ut etiam extraneis, qui pro altero postulandi in-
haberent, liceret detegere collusionem. 25

3 CALLISTRATUS libro quarto de cognitionibus. Cum non iusto contradicto [B. 48, 12, 3] E
quis ingenuus pronuntiatus est, perinde inefficax est decretum, atque si nulla iudicata res
interuenisset: idque principalibus constitutionibus cauetur. 30

4 ULPIANUS libro primo ad legem Iuliam et Papiam. | Si libertinus per collu- [B. 48, 12, 4] E
sionem fuerit pronuntiatus ingenuus, conclusio detecta in quibus³ causis quasi libertinus
incipit esse. medio tamen tempore, antequam collusio detegatur et post sententiam de
ingenuitate latam⁴, utique quasi ingenuus accipitur. 35

5 HERMOGENIANUS libro quinto iuris epitomarum. Sententiam pro ingenuitate [B. 48, 12, 5] E
dictam collusionis praetextu semel retractare permittitur. Si plures ad collusionem dete-
gendam pariter accedant, causa cognita quis debeat admitti, comparatis omnium moribus
et aetatibus et cuius magis interest, statui oportet. 40

F(XYZMOC)

¹ si ne? ² uel ulterius etiam? ³ quibus] omnibus? ⁴ idem Graeci: medio tam- em

tempore post sententiam de ingenuitate latam, antequam collusio detegatur?

lusione F⁴ 32 in quibus causis] F², in
quibusdam causis F², ἀρχεται λοιπόν ως ἀνε- in
λεγθερος είναι BS (Dor.) 33 incipi'et F² | la- |
collusio'ne F⁴ 34 inge'nnitate F² | in' la- |
tam F² 35 sententia'm' F² 36 dictam 'et' la- |
collusionis F² et'

7 decessisse't' F² | potest 'callis' F² 8 cal-
listratus suppl. F² 9 cuiusqu'a'e F² 14 tituli F²
17 callusionem F² 18 eius seruos F² | qui]
quo F² 23 retracti'ationem F² | uel alterius
rei] ή ἄλλη τις δίτια BS (Dor.) et B (Anon.) |
suade'a't F² 25 in 'in'genuitatem F²! 27 li-
queret F: δύνανται ἀναψυλαφάν BS 31 co'n'l-